

Čállinrávagirji

OVDAŠÁTNÍ	7
1. GASKAMERKENNJUOLGGADUSAT	8
1.1 Rihkkunjuolggadusat.....	8
1.1.1 Goas adnojuvvo rihkku?	8
A. Váldecealkagiid gaskkas	8
Á. Válde- ja oalgecealkagiid gaskkas	8
B. Oalgecealkagiid gaskkas:.....	9
C. Advearba, konjunkšuvdna ja rihkku.....	9
Č. Logahallamis	9
D. Buohtalastimis	9
Đ. Njuolgo gohččumis ja čurvemis	10
E. Njuolgo ovdanbuktimis	10
F. Apposišuvnmaid (čilgejeaddji lasáhusaid) sirret.....	10
G. Muhtomin muitala rihkku cealkaga oaivila	10
H. Rihkku eará oktavuodain	11
1.1.2 Goas ii adnojuvvo rihkku:	12
1.2 Čuokkis	14
1.2.1 Čuokkis loahpaha muitalancealkaga.....	14
1.2.2 Áigedárkkuheapmi	15
1.2.3 Ortnetlogut	15
1.2.4 Numeralaš beaivádeapmi.....	15
1.2.5 Oanádusat.....	15
1.2.6 Čuokkis eará oktavuodain:.....	15
1.3 Beallečuokkis	16
1.3.1 Cealkagiid gaskii	16
1.3.2 Logahallamis	16
1.3.3 Sátnelisttuin	16
1.4 Gažaldatmearka.....	16
1.4.1 Gažaldatmearka loahpaha njuolgo gažaldaga.....	16
1.4.2 Retoralaš gažaldagaide.....	16
1.4.3 Gažaldatmearka eará mearkkaid oktavuodas.....	17
1.5 Čuorvvasmearka.....	17
1.5.1 Čurveniidda	17
1.5.2 Retoralaš gažaldagat	17
1.5.3 Reive.....	17
1.6 Duppalčuokkis	18
1.6.1 Duppalčuokkis ja sitáhtta	18
1.6.2 Duppalčuokkis ja oanádusat, kásusgehčosat ja logut.....	18
1.6.3 Duppalčuokkis čilgehusaid, ovdamearkkaid jd. ovddabeallái	18
1.6.4 Duppalčuokkis eará oktavuodain.....	18
1.7 Aisttonmearkkat	19
1.7.1 Aisttonmearkkat ja sitáhtat	19
1.7.2 Aisttonmearkkaid atnit namaid ja namahusaid birra:	19
1.7.3 Aisttonmearkkat ovttas eará mearkkaiguin.....	19
1.7.4 Lágaid namat	19
1.7.5 Aisttonmearkkat eará oktavuodain	20

1.8 Goallossáhcu	20
1.8.1 Goallossázu atnit go goallostit loguid, iniálálasániid ja oanádusaid:.....	20
1.8.2 Fuolkevuodanamahusat ja olbmonamat.....	21
1.8.3 Goallossáhcu eará oktavuodain	21
1.9 Jurddasáhcu.....	22
1.9.1 Jurddasáhcu sirre.....	22
1.9.2 Jurddasáhcu čájeha.....	22
1.9.3 Jurddasáhcu aisttonmearkkaid sajis.....	22
1.9.4 Jurddasáhcu adnojuvvo beaivádeamis:.....	22
1.9.5 Go sula áigu juoidá muitalit:.....	23
1.9.6 Go lohku geardduhuvvo bustávaiguin:.....	23
1.9.7 Falástallanbohtosiidda adnojuvvo maid jurddasáhcu:.....	23
1.9.8 Jurddasáhcu adnojuvvo go čuoggáid liste:.....	23
1.9.9 Jurddasáhcu eará oktavuodain	23
1.10 Finjusáhcu	23
1.10.1 Finjusáhcu iešguđet oktavuodain	23
1.11 Ruodut	24
1.11.1 Dávgeruodut	24
1.11.2 Roahkkeruodut	25
1.11.3 Stuora vai unna bustávaš?.....	25
1.12 Eará merkenvuogit	26
1.12.1 Apostrofa	26
1.12.2 Akseantamearka ja muhtun amas čállinmearkkat	26
1.12.3 Gravis	26
1.12.4 Juolgenohta.....	26
1.12.5 Paragráfa.....	26
1.12.6 Čoahkkáigeassu:.....	27
1.12.7 Proseanta	28
1.13 Movt mearkkaid čállit maŋŋálaga.....	28
1.13.1 Aisttonmearkkat eará mearkkaid oktavuodas	28
1.13.2 Ruodut ja čuokkis.....	29
1.13.3 Ruodut ja eará mearkkat	30
1.14 Mearkkaid gaska	31
1.14.1 Čuokkis.....	31
1.14.2 Rihkku ja beallečuokkis	31
1.14.3 Gažaldatmearka ja čuorvvasmearka	31
1.14.4 Duppalčuokkis	31
1.14.5 Ruodut ja aisttonmearkkat.....	31
1.14.6 Guhkkálaga čála	32
1.14.7 Mihtuid, deattuid ja sullasaččaid oanádusat	32
1.14.8 Iniálaoanádusat	32
2. RIEKTAČÁLLIMA NJUOLGGADUSAT JA RÁVVAGAT	33
2.1 Vierissánit (loatnasánit).....	33
2.1.1 Movt vierissániid čállit?	33
2.1.2 Movt sojahit vieris sániid main lea -a loahppa?	34
2.1.3 -iija vai -ia?	34
2.1.4 Olbmonamat - movt čállit ja sojahit?	35
2.1.5 Báikenamat - movt čállit ja sojahit?.....	36

2.2 Sátnejuohkin.....	39
2.2.1 Goallossániid juohkin.....	39
2.2.2 Konsonántaguovddáža juohkin.....	40
2.2.3 Vokálaid juohkin.....	41
2.2.4 Diftonggaid juohkin.....	41
2.2.5 Movt ii galgga juohkit.....	41
2.3 Diftonganjuolgan.....	41
2.4 Vokálaoatnun	42
2.5 Bajilčállagat.....	43
2.6 Teakstaoasit	43
2.7 Listen. Čuoggáid merken.....	44
2.7.1 Listen.....	44
2.7.2 Unna ovdabustávaš vai stuora ovdabustávva čuoggáide?	46
2.7.3 Gaskamearkkat čuoggáin.....	46
2.8 Stuora ovdabustávat ja unna ovdabustávažat	47
2.8.1 Dábálaččat stuora ovdabustávva:.....	47
2.8.2 Dábálaččat unna ovdabustávaš.....	50
2.8.3 Bustávvaovttastumit.....	52
2.9 Logut	52
2.9.1 Nummarat vai bustávat?.....	52
2.9.2 Bustávaiguin čállojuvvon logut: oktan vai moadden sátnin?.....	53
2.9.3 Stuora logut ja desimálalogut.....	54
2.9.4 Beaivádeapmi.....	55
2.9.5 Telefovdna- ja telefáksanummarat.....	55
2.9.6 Báŋkokonto-, poastakonto- ja riegádannummarat.....	55
2.9.7 Movt loguid sojahit	56
2.10 Oanádusat.....	57
2.10.1 Iešguđet lágán oanádusat.....	57
2.10.2 Initiáloanádusat	58
2.10.3 Riikkaidgaskasaš oanádusat.....	59
2.10.4 Movt oanádusaid sojahit.....	59
2.10.5 Movt prinsihpalaččat čállit ja jorgalit oanádusaid?	59
2.11 Goallossánit.....	60
2.11.1 Johanna Ijäs: Goallossánit ja daid čállinnjuolggadusat.....	61
2.11.2 Goallossáhcu – olbmo- ja báikenamat	64
2.11.3 Goallossáhcu - eará sánit.....	64
2.11.4 Goallossániid oanádusat	64
2.11.5 Goallossániid juohkin	64
2.11.6 Guđiid sániid galgá goallostit ja guđiid ii	64
2.12 Sátneluohkát	64
2.12.1 Vearbbat	65
2.12.2 Substantiivvat.....	66
2.12.3 Pronomenat	67
2.12.4 Adjektiivvat.....	67
2.12.5 Advearbbat	70
2.12.6 Partihkkalat	73
2.13 Sátnoovttadagat (morfemat).....	75

2.14 Bođu sánit.....	75
3. GIELLAGÁHTTEN	77
3.1 Báidnon sámegeiella.....	77
3.2 Tearpmat	79
3.2.1. Tearbmabarggus leat mánnga vuogi:	80
3.3 Oahppogirjjiid suopmansánit	82
3.4 Kásusat	83
3.4.1 Atnit genitiivva, ii ge lokatiivva go lea gullevašvuodas sáhka	83
3.4.2 Atnit genitiivva, ii ge illatiivva dákkár oktavuodain	83
3.4.3 Atnit lokatiivva, ii ge komitatiivva dákkár oktavuodain	83
3.4.4 Atnit essiivva dákkár oktavuodain	84
3.5 Konjunkšuvnnat	84
3.6 Aktiiva- ja passiivacealkagat	84
3.7 Kongrueansa	85
3.8 Oamastangehčosat	86
3.9 Dárogiella báidná sámegeiella (Infinihttahámiid geavaheapmi).....	86
3.10 Konditionála geavaheapmi	86
3.11 Pronomensubjekta.....	86
3.12 Rekšuvdna	87
3.13 Aktio lokatiiva.....	87
3.14 Aktio essiiva.....	88
4. RÁVVAGAT JORGALEADDJÁI JA GIELLADÁRKKISTEADDJÁI.....	88
4.1 Jorgalit.....	88
4.2 Sánit	89
4.3 Soahpat sániid	89
4.4 Fágagirjjálaš ja čáppagirjjálaš teavsttat.....	89
4.5 Suorggideapmi	91
4.6 Sániid ráhkadit	91
4.7 Suopmansánit.....	91
4.8 Namat	92
4.9 Jorgaleaddji galgá ieš vuos dárkkistit teavstta.....	92

4.10 Gielladárkkisteapmi	92
4.11 Jorgaleaddji namma galgá almmuhuvvot	93
4.12 Ovdamearkkat	93
5. DIVVUNMEARKKAT	94
6. GÁLDUID MERKEN GÁLDOLISTUI JA TEKSTII	96
7. OANÁDUSLISTU	98
8. KONRAD NIELSENA SÁTNEGIRJJIT JA SYSTEMÁHTALAŠ OASSI GÁLDUT	102
GÁLDUT	103

Ovdasátni

Dál lea viimmat gárvánan vuorddalmas čállinrávagirji dahje oahppogirjenormála. Dán girjái leat čohkkejuvvon rávvagat maid lávet addit oahppogirječálliide ja eará giellageavaheddjiide.

Muhtun áššiid ja sániid sáhtta mánggaládje čállit. Muhtumiidda leat välljen dušše ovttá hámi atnit oahppogirjiin. Dat almmatge ii mearkaš ahte eará vugiid ii oáččo atnit. Jus oahppit čället eará lobálaš vuogi go dan mii oahppogirjis lea, de dat nappo ii leat boastut, ii ge dan galgga divvut.

Dán girji ii galgga ipmirdit «láhkan». Mii leat *oahppogirjiide* välljen dihto njuolggadusaid ja vugiid, muhto eará oktavođain oážžu earaládje čállit ja oahppit dieđusge ožžot čállit suopmana mielde ja ožžot välljet čállit sániid muđui dohkkehuvvon vugiid mielde. Dakko gokko lea njuolggadus, leat mii välljen čuovvut njuolggadusa, maiddái dalle go das lea vejolaš spiehkastit ja vaikko eará vuohki livččii seamma buorre. Dás muittuhit ahte oahpponeavvuid ráhkadeamis ja daid geavaheamis fertet mii dohkkehit maiddái eará suopmaniid. Almmatge leat mii suopmaniid dáfus evttohan ollu välljenvejolašvuodaid. Oahpponeavvuid berret ráhkadit nu ahte dat sáhttet adnojuvvot nu viidát go vejolaš, ja dan dihte galgat muittus ja árvvus atnit buot suopmaniid. Jus oahppogirji lea čállojuvvon eará suopmanii go din guovllus lea, de rávvet mii oahpaheaddji čilget sániid ohppiide ja muitalit guđiid sániid sii atnet. Nu besset oahppit oahppat eará suopmaniid sániid ja atnit daid árvvus, seammás go ohppet iežaset suopmana.

Min giella lea unni ja rašši. Dan sadjái go smávva áššiid nalde riidalit, galgat mii baicca oktii bidjat buot searaid ráhkadit buriid oahppogirjiid ja ovdánahttit iežamet gollegiela!

Ovdeš Sámi giellaráđi ja Giellalávdegotti mearrádusat omd. olbmonamaid tekstema ja sojaheami birra ja eará guoskevaš mearrádusat leat čállojuvvon juolgenohtan. Go lea násti (*) sáni ovddabealde, dat máksá ahte nu ii galgga čállit.

Dán girji ráhkadeamis lea leamaš referánsajoavku, mas čuovvovaččat ledje mielde:

Karen Juuso Baal, Vesa Guttorm, Anne Dagmar Biti Mikalsen ja Else Turi.

Karen Anne Oskal Eira lea vuodđománusa čállán. 2.1.5. čuoggá ja 6. kapihttala lea Kaisa Rautio Helander čállán. 2.11.1. čuoggá lea Johanna Ijäs čállán. 4. kapihttala lea Inger-marie Oskal čállán.

Leat maiddái dollojuvvon guokte seminára gos dán mánusa leat guorahallan.

Ole Henrik Magga ja Nils Øivind Helander jodiheigga semináraid, ja muđui serve Sámi oahpahráđi/Sámedikki oahpahasossodaga, Sámi giellaráđi/Sámedikki giellaossodaga ja Sámi allaskuvlla giellabargit.

Loahpalaččat leaba Inger-marie Oskal ja Máren Palismaa gárven mánusa.

Sámedikki giellaossodat

Sámedikki oahpahasossodat

2003

1. GASKAMERKENNJUOLGGADUSAT

1.1 Rihkkunjuolggadusat

Dán kapihttalis leat rihkkonjuolggadusat čilgejuvvon.

Jus it áiggo rihkkonjuolggadusaid guorahallat bienasta bitnii, de sáhtát loahpas kapihttala lohkat deataleamos rihkkonjuolggadusaid.

Geahča maiddáa Nickel: *Samisk grammatikk*, 34. ja čs.

Pope/Sara: *Eatnigiella - giellaoahpu váldogirji*, 268. ja čs.

Finn-Erik Vinje: *Skriverregler*

Terho Itkonen: *Uusi kieliopas*, 16. s. ja čs.

1.1.1 Goas atnit rihku?

A. Váldoalkagiid¹ gaskkas

- Rihku atnit buohtalas váldoalkagiid gaskkas go ii leat konjunkšuvdna (omd. *ja*):

1. *Máhtte márfu, Elle bassá, Biera čorge ovdal go mii vuolgit.*

2. *Lea go son láiki, lea go son oaddime, lea go son buohcci?*

- Rihku atnit váldoalkagiid gaskkas go lea konjunkšuvdna, dalle go cealkagiin ii leat oktasaš subjeakta dahje eará cealkkaoassi:

3. *De viimmat ollii vivvasássa, ja maiddáa sáhkkeis Elle-goaski beasai su oaidnit.*

4. *Mun liikon čuoigat, ja Máret fas liiko viehkat.*

Á. Váldo- ja oalgecealkagiid² gaskkas

- Rihku atnit ovdal ja maŋgel oalgecealkaga, mii botke váldoalkaga.

5. *Sánit sáhttet šaddat nu ovttalágánat abte dábálaš olbmot, geat iežá eai leat tearbmabarggus leamaš, eai šat ipmir sániid.*

6. *Anne, gii lea hui váibmil borramuššii, lea buidon.*

- Go oalgecealkka lea váldoalkaga ovddabealde dahje maŋábealde:

7. *Go áhčči boabta, de mii berskekostallat.*

8. *Go mii leimmet ruoktot ollen, de easka vuoinjasteimmet.*

¹ Váldoalkka lea cealkka mii ii leat eará cealkaga vuollásaš. Dan sáhtta čállit sierra. Guokte dahje eanet cealkaga leat buohtalas cealkagat, jus daid gaskkas lea bálddalasti konjunkšuvdna (*ja*, *muhto*, *dahje jna*) dahje jus dakkár livččii sáhtán leat.

² Oalgecealkka lea nuppi cealkaga vuollásaš.

9. *Rihku atnit ovdal ja manjel oalgecealkaga, mii botke váldoalkaga.*

B. Oalgecealkagiid gaskkas

10. *Soai attiiga velá ruđa, maid galge addit niidii, go gávpogis su luhtte manne.*

C. Advearba, konjunkšuvdna ja rihkku

Jus advearba ja konjunkšuvdna bohtet maŋŋálaga, de *sáhtá* bidjat rihku ovddabeallái dahje maŋábeallái advearbba. Rihkku *sáhtá* maiddá dahkat oaivilerohusa.

11. *Son čierui nu, abte čalmmit buot ruvsodedje.*

12. *Son čierui, nu abte čalmmit buot ruvsodedje.*

13. *Son čierui nu abte čalmmit buot ruvsodedje.*

14. *Dál son lea fas virkkekosnuvvan nu, abte besse vuoddját.*

15. *Dál son lea fas virkkekosnuvvan, nu abte besse vuoddját.*

16. *Dál son lea fas virkkekosnuvvan nu abte besse vuoddját.*

Jus álo bidjá rihku buot njuolggadusaid mielde, de *sáhttet* šaddat beare olu rihkut – ja dat leat unohas oaidnit, omd. dán cealkgis:

Mun cealkkán didjiide, abte juohke sajis, gos muitaluvo Ipmila birra, muitaluvo maiddá, maid Márjá dagai, ja son gal muitujuvo.

Ná *sáhtášii* cealkka leat unnit rihkuiguin:

Mun cealkkán didjiide abte juohke sajis gos muitaluvo Ipmila birra, muitaluvo maiddá maid Márjá dagai, ja son gal muitujuvo.

Č. Logahallamis

17. *Vuovddán dieduid, dibtoriid, beastaid!*

18. *Oaste jáfuid, mielkei, moniid ja vuostá!*

- Jus logahallamis áigu deattuhit maŋimus oasi, de *sáhtá* rihku bidjat maiddá konjunkšuvnna ovddabeallái:

19. *Ii sus lean láibi, mielkei, dahje rubta mainna son gáppašii.*

D. Buohtalastimis

- Rihkku atnit lađđasiid ja cealkagiid gaskkas mat leat buohtalastojuvvon duppalsániiguin, omd. mađi – dađi, muhtumat – earát, nuppit - nuppit:

20. *Mađi álbmát, dađi buoret.*

21. *Muhtumat lohket, earát čállet.*

- Rihkku buohtalas adjektíivvaid gaskii:

22. *Buoiddes, álbmás biergu* ('biergu mii lea buoidi ja álbmái')

- Fuomáš sisdoalloerohusa:

23. *Issoras, stuora beana* ('stuora beana mii lea issoras')

Issoras stuora beana ('beana mii lea issoras stuoris')

24. *Olu geavahuvvon biillat vuovdimassii.* (Biillat leat olu geavahuvvon.)

Olu, geavahuvvon biillat vuovdimassii. (Leat olu biillat vuovdimassii. Dat leat geavahuvvon.)

D. Njuolggo gohččumis ja čurvemis

24. *Áhkku, boade!*

25. *Vuoi vuoi, man hejot duinna geavai!*

26. *Lagat, Máret, gáfeseahka!*

E. Njuolggo ovdanbuktimis³

Njuolggo ovdanbuktin: "Manne lea", jearai mánná, "máilbmi jorbbas?"

"Máilbmi lea jorbbas", dajai mánná.

Lea ártet, jurddašii Ante, go nie gillejit láhttet.

Muhto:

Eat ane rihku gažaldagaid maŋábealde:

"Manne lea máilbmi jorbbas?" jearai mánná.

Eat ane rihku čurvemiid maŋábealde:

"Vuoi daid čáppa lábbáid!" čurvii áhkku.

F. Apposišuvnnaid (čilgejeaddji lasáhusaid) sirret

- Rihkku sirre bođu cealkkaladdásiid, vásttasániid jna.

Sámieatnama čealpimus juoigi, Áillohaš, lei Beattegis eret.

Mu nuoramus bárdni, Máhtte, lea doavttir.

G. Muhtomin muitala rihkku cealkaga oaivila

- Rihku sáhtta bidjat go dat dahká sisdoalu čielgaseabbon dahje hehte boasttu ipmárdusa, vaikko soaitá ge spiehkastit njuolggadusain.

Fuomáš sisdoalloerohusa:

Anne dovddai bárdni, gii bodii vissui ja buorástahtii su. ('bárdni buorástahtii')

³ Njuolggo ovdanbuktin: Go njuolga sitere dan mii daddjojuvvo: *Son muitalii: "Sii leat muorrameahcis".*

Gaskkalas ovdanbuktin: Go iežas sániiguin muitala maid nubbi lea dadjan: *Son muitalii ahte sii leat mannan muorrameahccái. Ante jurddašii ahte lea imaš go nie gillejit láhttet.*

Ánne dovddai bártni, gii bodii vissui, ja buorástahitii su. (‘Ánne buorástahitii’)

Galggat atnit bihkkaduvvon muora, dahje beassi. (Dušše muorra galgá leat bihkkaduvvon.)
Galggat atnit bihkkaduvvon muora dahje beassi. (Sihke muorra ja beassi galget leat bihkkaduvvon.)

Ánte, Niillas, mu ustit ja Biera ledje boabtán.
Ánte, Niillas, mu ustit, ja Biera ledje boabtán.

Ovddit ovdamearkkas lea njealji olbmos sáhka. (Mu ustit lea eará olmmoš go Niillas.)
Maŋit ovdamearkkas lea golmma olbmos sáhka. (Niillas lea mu ustit)

Oahppogirjiide berre čállit čielgaseappot, vai ii leat dušše rihkku mii čilge sisdoalu.
Ii berre ná eahpečielga cealkagiid atnit oahppogirjiin, go dušše rihkku sirre galli olbmos lea sáhka.
Dáikko lea buoret atnit relatiivacealkaga, omd. *Ánte, Niillas, gii lea mu ustit, ja Biera ledje boabtán.*

H. Rihkku eará oktavuodain

Rihku atnit sáni *muhto* ovddabealde:

Son lea hui čeahppi, muhto hiltján.
Doppe leat ollu luopmánat, muhto daid eai suova čoaggit.

Rihkku earuha sátnegirjiin sullalassániid (synoniimaid):

dárju s. servitor, servitise

Nammalisttuin, girjelisttuin jd. lea goargu dábálaččat ovddemusas:

Hætta, Ánte, oahpabeaddji

Eará oktavuodain:

oahpabeaddji Ánte Hætta

Guhkes ámmát-/virgenamahusaid gaskii gal bidjat rihku:

Sámi searvvi ovdaolmmoš, Sámi allaskuvlla vuosstašamanuensa Ánte Hætta

Virgenamahusat ja akademalaš dásit

Ii galgga rihkku virgenamahusa ja akademalaš dási gaskii:

lektor cand. philol. Ánte Hætta

Rihkku sirre eará ruđolaš lasáhusaid ja čilgejeaddji dajaldagaid:

Ánte, guovdageaidnulaš ja Piera, ohcejohkalaš, vuittiiga.

Rihkku sirre ruđolaš dahje iešbirgejeaddji laddasiid

main álggus lea omd.: ee., dahje (dij.), vrd., earenoamážit, namalassii, ovdamearkka dihte (omd.):

Vuolgu jal muhtun dállu, ovdamearkka dihte Ánte dállu.

*Mu namma lea Bond, namalassii James Bond.
Girjái lea čállojuvvo nu, vrd. 185. s.*

Rihku atnit go lađas lea sirrejuvvo cealkagis ja biddjojuvvo ovddemussii dahje mañimussii:

*Lemet-viellja riehpu, sus dat ii leat diehtu.
Son dat gal lea vuogas olmmoš, Máreha odđa irgi.
Máret, son lea oalle gávvil.*

Rihkku báikenama mañábeallái go beaiváda:

*Buolbmát, juovlamánu 3. beaivi 1996
Buolbmát, 03.12.1996
Buolbmágis, juovlamánu 3. beaivve 1996*

Rihku atnit boastačujuhussii, mii ovttá linnjái lea čállojuvvo:

Ánte Hætta, Suomaluodda 1, 9730 Kárašjohka

Go čujuhít biibbaltekstii, de atnit rihkku:

*Job 1,28 (muhto ii biddjojuvvo gaska rihku mañábeallái), dahje Joh 1:28
(Johannes evangelium, 1. kapitál, 28. vearsa)*

Rihkku (ii ge čuokkis) desimála mearkan:

*4,3 m
19,2 sek*

Logádassekunddaid merke rihkuin:

26,5 sek. (guoktelogigubtta sekundda ja 5 logádassekundda)

muhto: 2.40,3 (guokte minuhta, 40 sekundda ja 3 logádassekundda)
ja 2.40.3 (guokte diimmu, 40 minuhta ja 3 sekundda)

1.1.2 Goas eat ane rihkku

Oanehis cealkagiin mat gullet oktii:

*Son oaivvildii abte lea buoret jodi go oru.
Dibten abte vuolggát odne.*

Oanehis cealkagiin, main objeaktan lea cealkkaoassi, eat bija rihku konjunkšuvnna *abte* ovddabeallái:

Mun dibten abte dat ii mana bures.

Konjunkšuvdnacealkagiin lea konjunkšuvdna, ii ge rihkku:

Son lea Ánne ja vázzá skuvlla Kárášjogas. (oktasáš subjeakta)
De mii vácciimet skuvlla ja oahpaimet lohkat. (oktasáš subjeakta)
Mun cáhpen ja Elle fas bidii dan bierggu. (oktasáš objeakta)
Áhkeku vajai ja Ánne ges goarui dan gávtti. (oktasáš objeakta)

Rihku ii dárbbas bidjat go lađascealkagiin lea oktasáš konjunkšuvdna (go, jus, jna.):

Go áhčči bohtá ja () eahket šaddá, de mii herskostallat.
Jeara muotás, jus sáhtát ja () asttat.⁴

Eat ane rihkku go omd. dahku čuovvu nuppi dagu ja go lea oktasáš subjeakta:

Son váccii skuvlla ja šattai doavttirin.
Son dájubii nuppi ja vávjjahalai.
Son borai guoktenuppelohkái lákcájięa ja vuovssadišgođii.

Rihku ii galgga bidjat guovtti konjunkšuvnna gaskii:

*Ledjen vuolgán, **muhto go** biekkastii, de jorggihin.*
*Son dajai **ahte go** mun manan dohko, de son bohtá.*
*Son logai **ahte jus** dál it doama, de bázát.*

Dievasmeahtun cealkagiin⁵, maid gaskkas lea konjunkšuvdna, ii galgga rihkku:

Máhtte manai oarjjabeallái ja Biera nuortabeallái.
Ánte lohpidii murret ja Biera maid.
Johan áiggui váldit eksámena ja mun maid.

Rihku ii galgga bidjat cealkavástagiid ovddabeallái:

Son logai iežas bargan buot.
Máhtte logai ikte juo nobkan mielkeki.

Gažaldatcealkagat

Rihku eat ane gažaldagaid, eat ge čurvemiid maŋábealde:

"Manne lea máilbmi jorbbas?" jearai mánná.
"Vuo daid čáppa lábbáid!" čurvii áhkeku.

Ii dárbbas rihku bidjat dalle ge go ii ane aisttonmearkkaid.
Manne lea máilbmi jorbbas? jearai mánná.

Rihkku eat bija sániid ja partihkkaliid maŋábeallái, mat dušše "álggahit" cealkaga ja main ii leat deaddu:

Galabal eadni goit bohtá.

⁴ Guoros ruođut () čájehit gokko konjunkšuvdna livččii sáhtán leat.

⁵ Dievasmeahtun cealkagiin oaivvildit dás dajaldagaid main lea verbáloaivil, muhto verbála váilu.

Na ihttin dat jobttájit.

1.1.3 Deataleamos rihkkonjuolggadusat

- **Cealkagiid gaskii:**

Lea go son láiki, lea go son oadđime, lea go son buohcci?

Sánit sáhttet šaddat nu váddásat ahte dábálaš olbmot, geat ieža eai leat leamaš tearbmabarggus mielde, eai šat ipmir daid.

Ánne, gii lea hui váibmil borramuššii, lea buidon.

Go áhčči boabta, de mii berskekostallat.

- **Logahallamis:**

Son goarui gápmagiid, bittuid ja beaska.

- **Gohččuma ja njuolgo ovdanbuktima oktavuodas:**

Ábkeku, boade!

Viežžal, Biret, sátnegirjji!

"Lea ártet", jurddašii Ánte, "go nie gillejit láhttet."

Lea ártet go nie gillejit láhttet, jurddašii Ánte.

"Viellja lea hilbat", váidalii Elle.

Viellja lea hilbat, váidalii Elle.

- **Apposišuvnnaid (čilgejeaddji lasáhusaid) oktavuodas:**

Olu olbmot, erenoamážit sápmelaččat, dorjot evttohusa.

Okta ii boade, Ánne boadnji.

- **Beaivádeamis:**

Deatnu, guovvamánu 10. beaivi 2001

Deatnu, 10.02.2001

Deanus, guovvamánu 10. beaivve 2001

- **Desimálaloguin:**

13,7

Logádasain:

13.7,7 (13 minuhta, 7 sekundda ja 7 logádassekundda)

FUOMÁŠ ahte lea čuokkis minuhtaid ja olles sekunddaid gaskkas:

2.40.16 (2 diimmu 40 minuhta ja 16 sekundda)

- **Sáni *muhto* ovdabealde:** Son lea viššal, muhto hillján.

1.2 Čuokkis

1.2.1 Čuokkis loahpaha muitalancealkaga

Elle vážžá olgun.

Golbma čuoggá merkejit ahte sátni, cealkka dahje dajaldat ii leat loahpahuvvon:

Diet jal... ii ipmir ii maidege. Bear...! (Ii leat gaska čuoggá ja čuorvvasmarkka gaskkas)

Roahkkeruođut (gč. 1.11) ja golbma čuoggá merkejit ahte sihtáhtas lea juoga guđđojuvvon: *Teaksta teaksta [...], teaksta teaksta.*

Maiddái jurddasáhcu adnojuvvo go teavsttas lea juoga guđđojuvvon: *Jus dál it doama, de gal –!*

1.2.2 Áigedárkkuheapmi

Áigedárkkuheamis atnit čuoggá diimmuid ja minuhtaid gaskkas, ja minuhtaid ja sekunddaid gaskkas: *Skuvla álgá dii 08.30 (dahje 0830). Son ádjánii 2.48.03 (2 diimmu, 48 minuhta ja 3 sekundda).* Sekundaosiid merkemis atnit rihku: *3.08,3 (golbma minuhta, gávcci sekundda ja golbma logádassekundda).*

Fuomáš ahte nolla galgá leat mielde.

1.2.3 Ortnetlogut

Eat ane čuoggá go regeantanummara merket romalaš loguiguin: *Håkon VII* - muhto dalle go arábalaš loguiguin merke: *Håkon 7.*
Ovllá-Mikken vâljejuvvui 5. sáttuolmmožin

1.2.4 Numeralaš beaivádeapmi

6.2.1996 ja 06.02.1996

Vuođđologu sáhtá maid guvttiin nummariin čállit: 06.02.96. Bija čuoggá dákkár oktavuodain: *Čeahkkimis 20.4. dohkkebuvvui evttohus.*

Jus beaiváda alfanumeralaččat (loguiguin ja bustávaiguin), de galgá bidjat čuoggá: *Guovvamánu 6. beaivi 1999*

Gč. 2.9.4.

Riikkaidgaskasaš beaivádanmálla lea jahki - mánnu - beaivi: *1996-02-06*

1.2.5 Oanádusat

Eat bija liige čuoggá go cealkaga loahpas lea oanádus mas lea čuokkis: *Mánát ožžot spáppastallat, olgun viebkat jna.*

Geahča muđui oanádusaid birra 2.10.

1.2.6 Čuokkis eará oktavuodain

Čuoggá ii galgga bidjat bajil- ja vuolláičállagiid, čujuhusaid ja dakkáriid maŋábeallái, nappo teakstaosiid maŋábeallái mat muđui leat sirrejuvvon teavsttas.

Jus bajilčállagis leat guokte cealkaga, de lea čuokkis dušše ovddit cealkaga maŋŋel:
Giella vákkis vággái. Gáivuona giella galgá dohkkehuvvot

1.3 Beallečuokkis

1.3.1 Cealkagiid gaskii

Beallečuokkis lea čuoggá ja rihku gaskasaš mearka, ja dan atnit go čuokkis orru beare garra ja rihkku fas beare almmehis gaskamearka. Beallečuoggá atnit cealkagiid gaskkas, dábálaččat váldocealkagiid gaskkas, mat gullet oktii: *Biera ii boade čoabkkimii; son lea buohcci.*
Beallečuokkis lea fáladat čállái. Dan oazžu atnit, muhto ii goassege leat bákkolaš. Beallečuoggá maŋábeallái bidjat unna bustávaža (go fal ii leat namma).

1.3.2 Logahallamis

Go logahallá, de sirre iešguđet joavkkuid beallečuoggáin:
Sii válljejuvvojedje: *Biret Eira, 25 jagi, ovdalmmoš; Olav Andersen, 36 jagi, čálli; Erik Eriksen, 59 jagi, rehketdoalli.*

Matt 3:13-17; Mark 1: 1-18; Luk 3:1-20, Job 1:29-34

1.3.3 Sátnelisttuin

Sátnelisttuin muitala beallečuokkis ahte sániin lea iešguđet lágán mearkkašupmi:

devdojupmi s. *forlis; oppfylling*

1.4 Gažaldatmearka

1.4.1 Gažaldatmearka loahpaha njuolggo gažaldaga

Oainnát go Elle? "Goas son olle?" jearai Anne, "mun ferten sinna dakkaviide hupmat."
(Muhto: *Anne jearai goas son olle.*)

Jus leat moadde gažaldaga dahje jus lea oktiigullevaš sisdoallu, de bidjat dušše ovttá gažaldatmearka:

Ovllá go dien logai, vai Lemet dat lei?

Vuolggát go odne, vai vuorddát go ibttáži?

Gávdnet go spáppa, vai lea go láhppon?

1.4.2 Retoralaš gažaldagaide

(maidda ii vuordde vástádusa) sáhtta bidjat gažaldatmearka dahje čuorvvasmearka:

Leat go don oalát dájáskan? Leat go oaidnán vearrábu!

1.4.3 Gažaldatmearka eará mearkkaid oktavuodas

Gažaldatmearkka mii gullá sitáhttii mii lea aisttonmearkkaid siste, bidjat aisttonmearkkaid siskkobeallái.

Jus jearašit: "Lea go du namma Ánne?" de vástidivččii mánná: "Lea go du namma Ánne?" (Ii leat čuokkis loahpas).

Jus jearašit mánás, omd. "Lea go du namma Ánne?", de gearddušii mánná gažaldaga "Lea go du namma Ánne?". (čuokkis lohppii).

Go gažaldatmearka ii gula sitáhttii, de biddjojuvvo gažaldatmearka olggobeallái aisttonmearkkaid: *Dovddat go sáni "el-culci"? jearai Máhtte.*

Jus cealkagii lasihuvvon dajaldagas lea čuorvvas- dahje gažaldatmearka, de leat dat ovdalis jurddasázu:

Son oahpabii min – muitibehtet go? - čábbát dearvvahit.

Ruođut ja gažaldatmearka:

Don lohpidit (muittát go?) mu veahkehit holbat gávtti.

1.5 Čuorvvasmearka

1.5.1 Čurvemiidda

Čuorvvasmearkka atnit čurvemiid, gohččumiid ja sávaldagaid maŋábealde (ii leat rihkku): *"Mana dearvan! Čális fargga!" čurvii Ánne.*

Go leat mánga čurvema, gohččuma jd. main lea oktiigullevaš sisdoallu, de atnit dušše ovttá čuorvvasmearkka:

Orrot jaska ja čohkkekehket ovttatmano!

Jus gohččumiid háliida sierra deattuhit, de bidjá čuorvvasmearkka goappašagaide:

Orrot jaska! Čohkkekehket ovttatmano!

Go čurvencealkaga maŋgel lea buohtalas váldocealkka, de dábálaččat ii galgga leat čuorvvasmearka: *Doama, in astta veavdit.*

1.5.2 Retoralaš gažaldagat

Retoralaš gažaldahkii (masa ii vuordde vástádusa) sáhtá bidjat čuorvvasmearkka gažaldatmearkka sadjái (gč. 1.4.2 čuoggá).

1.5.3 Reive

Reivve álgui ii dárbbas makkárga mearkka bidjat: *Ráhkeis Juhán*

dahje: *Ráhkeis Juhán!*

1.6 Duppalčuokkis

Geahča maiddá 2.8.1.2.

1.6.1 Duppalčuokkis ja sitáhtta

Sitáhta, árvalusa dahje njuolggomuitaluvvon jurdaga ovddabealde atnit duppalčuoggá:
Son dajai váimmustis: "Oskkun."

Sitáhtain, árvalusain jd. atnit álo stuora álgobustáva.

Duppalčuoggá atnit maid logahallamiin, ovdamearkkain, čilgehusain jd. Dákko sáhtta leat unna álgobustávaš duppalčuoggá maŋábealde, (muhto diedusge ii dalle go vuosttaš sátni duppalčuoggá maŋábealde lea namma). Jus dievas cealkka lea duppalčuoggá maŋábealde, de sáhtta bidjat stuora álgobustáva: *De son fuomášii: Ommái lea bealjebeapme.*

1.6.2 Duppalčuokkis ja oanádusat, kásusgehčosat ja logut

NSR:i, 3:s, Norgga beale Sámediggi ásahuvvui 1989:s

1.6.3 Duppalčuokkis čilgehusaid, ovdamearkkaid jd. ovddabeallái

Duppalčuokkis mearkkaša dalle *nappo*, *namalassii* dahje *omd.*:

*Sámi leavggas leat njeallje ivnni: alit, ruoksat, ruoná ja fiskat.
Son dagai nu go juo láve ge: ráhkkanii hiljánit ja ájahalai.
Sii galget lášmmohallat: čuoigat, luistet dahje čierastit.*

Fuomáš: Adnojuvvo rihkku, ii ge duppalčuokkis, go *omd.*, *namalassii*, *nappo* álggahit cealkaga:
Aillohaš lea juoigan olu riikkain, omd. Japánas, Ruotas ja Norggas.

Ii galgga bidjat duppalčuoggá go dajaldat lea cealkaga siste dahje loahpas:
"In," vástidii son, "jáhke mun diesa."

1.6.4 Duppalčuokkis eará oktavuodain

Duppalčuoggá atnit gáldolisttuin girječálli nama ja girjenama gaskkas:
Jernsletten, Per 1991: Giella Skálla.

Duppalčuoggá atnit juohkinmearkan: $15 : 3 = 5$

Duppalčuoggáin merke loguid gori, omd. mihttolávvan kárttas: $1 : 50\ 000$

1.7 Aisttonmearkkat⁶

« »

Geahča maiddái 1.13.1.

1.7.1 Aisttonmearkkat ja sitáhtat

Aisttonmearkkaid bidjat dajahusaid, sitáhtaid ja njuolggomuitaluvvon jurdagiid jd. birra «*Mun in jeagat, » jurddašii bárdni.*

Aisttonmearkkaid atnit maid go teavstta siste lea sitáhtta:

Vaikko anii ge barggu «joavdelassan ja váivim», de barggai son goitge viššalit.

Jurddasázu (njuolggohupmansázu) sáhtta atnit aisttonmearkkaid sajis; juohke ođđa njuolggohupmansáhcu lea ođđa linjás:

- *Maid dál dagat? jearai Ánne. Fanas lea juo jođus.*
- *In merrii goit njuike, vástidii Biret.*

Njuolggohupmama sáhtta čájehit aisttonmearkkaiguin (gč. bajábealde) dahje dan ii dárbbas sierra merket:

Na doainvut go das lea ávki? jearai Máhtte
"Gii lea čállán `Beaivi álgu`, " jearai oahpabeaddji.

1.7.2 Aisttonmearkkaid atnit namaid ja namahusaid birra:

Aage Solbakk girji "Sámi historjá" vuittii dán jagáš oahppogirjebálkkašumi.
Isak "Dálon" Triumf.
"Apollo11" lei vuosstaš ilbmegirdi mii doalvvui olbmuid mánnui.
"Gii lea čállán `Beaivi álgu`, " jearai oahpabeaddji.

1.7.3 Aisttonmearkkat ovttas eará mearkkaiguin

Jus teaksta aisttonmearkkaid siste lea loahpahuvvon dajaldat, de bidjat mañit aisttonmearkka mañjelii gaskamearkka (čuoggá, gažaldatmearkka dahje čuorvvasmearkka): *Son geahčai njuolga hovdii ja dajai: "Mun válddán barggu."*

Jus sitáhtta cealkaga loahpas ii leat sierra dajaldat, de bidjat mañit aisttonmearkka loahppa-gaskamearkka ovdalii: *Churchill lohpidii "vara, bivastaga ja gatnjaliid".*

1.7.4 Lágaid namat

Go teavsttas lea guhkes lánkanamahus, de sáhtta lága namahusa bidjat aisttonmearkkaid sisa dahje finjučállagiin čállit, sirren dihte namahusa teavsttas:

⁶ Aisttonmearkkaid (maiddái gohčoduvvon sitáhtamearkan ja čuonjáčalbmin) hápmi rievddada olu, erenoamážit mašinčállošis. Váldomálet leat ja « čála » ja "čála". Eaŋkilmearkkat `čála` leat unnáneappot geavahuvvon, muhto jus sitáhta siste lea sitáhtta, de galgá atnit eaŋkilmearkkaid.

Ovdamearka:

Juovlamánu 1.b.1995 lea Mánáid- ja bearašdepartemeanta mearridan mánáidgárddi sisdoalu rámmaplána, «miessemánu 5.b.1995 lága nr. 19 mánáidgárddiid birra» 2.§ nuppi ladđasa vuodul. Rámmaplána lea láhkaásahus dán lága olis, gč. hálddahuslága 2.§ ja kap. VII ja gusto 01.01.96 rájis.

Dahje sáhtta geavahit finjučállaga aisttonmearkkaid sajis:

Juovlamánu 1.b.1995 lea Mánáid- ja bearašdepartemeanta mearridan mánáidgárddi sisdoalu rámmaplána, *miessemánu 5.b.1995 lága nr. 19 mánáidgárddiid birra* 2.§ nuppi ladđasa vuodul. Rámmaplána lea láhkaásahus dán lága olis, gč. hálddahuslága 2.§ ja kap. VII ja gusto 01.01.96 rájis.

1.7.5 Aisttonmearkkat eará oktavuodain

Go čállit lea subjektíiva, de merke aisttonmearkkaiguin:

Son suoládii «dušše» 100 kr.

Biergu lea «albma» borramuš.

Sáni dahje doahpaga sáhtta merket aisttonmearkkaiguin dahje čállit finjučállagiin. Go olles cealkka lea finjučálan čállojuvvon, de ferte atnit aisttonmearkkaid:

Son suoládii "dušše" 100 kr. Dá de lea "albma" borramuš.

Son suoládii *dušše* 100 kr. Dá de lea *albma* borramuš.

1.8 Goallossáhcu

Geahča maid 1.9, 2.11.2, 2.11.3 ja 2.2.1.

Goallossázu ovdda- ja maŋábealde ii leat guoros gaska, earret dalle go goallossáhcu ovddasta ladđasa: *ovdda- ja maŋábealde* (= ovddabealde ja maŋábealde)

1.8.1 Goallossázu atnit go goallostit loguid, iniásiálasániid ja oanádusaid:

TV-programma, ON-beaivi, A4-sturrod, e-boasta, 50-ovre, 1950-lohku, §-mearka

Go ovddit ladđasis lea čuokkis loahpas, de ii dárbbáš goallossázu:

od.prp., oss.jod.

- muhto dákkár sániin lea goallossáhcu: *nr.-ráidu, cand.mag.-gráda, NSR-jodibeaddji, oss.jod.-virgi*

Go bustávaiguin čállit: *vihhtalogievre, vuosttašmannuensa*, de eat bija goallossázu

Go ovddit ladđas lea vierrogillii, de lea vuogas atnit goallossázu:

Hyper-Ánde, super-čáppat

Goallossázu ii dárbbas bidjat oahpes ovtastumiide mat lohkkovuođat oktan sátnin ja adnojuvvojit dievas sátnin, ja unna bustávažiiguin čállojuvvojit:
narkomirko, elrávdnji, popjoavku, eldoaimmahat (muhto e-doaimmahat)

Nammasániid/-oanádusaid goallostit sázuin:
EU-riikkat, MEGA-bargi, Nato-fámut

Go lea goallosovttastupmi mas lea nummar/symbola ovddemusas ođđa ovtastumis, de dábaláččat ii galgga šat bidjat nuppi goallossázu marjit lađđasa ovddabeallái:

3-juvllatsihkkkel, 1900-logučáli, 50-jagibeaivi, 2-lihtterspánnja

Jus aivve bustávaiguin čállit logu, de eat ane goallossázu:

golmmajuovllatsihkkkel

Dihto dajaldagaid (doahpagiid) gaskii bidjat goallossázu:
dá-deike, die-doppe, do-doppe, man-manjálaga, bál-bálddalaga

Movt báikenamain geavahuvvo goallossáhu čilgejuvvo 2.1.5 čuoggás.

1.8.2 Fuolkevuodanamahusat ja olbmonamat

Fuolkevuodanamahusaid ja olbmonamaid gaska atnit goallossázu: *Biret Anne-muottá, Ánte-áddjá, Ovllá-čeahci, Juhán-vilbealli*. Olbmonamaid birra geahča 2.1.4.

Fuomáš: *Biret Anne-áhkakorohkki* (áhku namma lei Biret Anne)
Biret Anne áhkakorohkki (áhku nama eat dieđe, muhto su áhkkut lea Biret Anne)
Nigá-Máhte Elle Sára (Elle Sára lea Nigá-Máhte nieida)
Nigá-Máhte-Elle Sára (Sára lea Nigá-Máhte Elle nieida)
Piera-viellja (Piera lea viellja)
Piera viellja (Pieras lea viellja)
Elle-siessá (siesá namma lea Elle)
Elle siessá (siessala namma lea Elle)
Máhte Ánte (Ánte lea Máhte bárdni)

Jus dákkár namahusain lea ovddit namma dakkár mas ii leat dássemolsašupmi, de sáhtta leat váttis diehtit lea go *Elle Máret* Elle nieida, vai oavvilduvvo go olmmoš gean namma lea Elle Máret.

1.8.3 Goallossáhu eará oktavuodain

Goallossáhu čájeha oktasaš lađđasa: *Mánáid- ja nuoraidskuvla, muorjemeastu ja -sábppi*

Goallossáhu adnojuvvo riikkaidgaskasaš beaivádeamis: 1997-09-12 (čakčamánu 12. beaivi 1997)

Goallossázuin juohkit guhkes sániid (vuosttažettiin vuolimus dásiid oahppogirjiin), vai lea álkit lohkat: *goastebiervo-máls*.

Goallossázuin sáhtta seammaládje sirret goallossániid (vuosttažettiin vuolimus dásiid oahppogirjjiin), main ovttalágán bustávat bohtet maŋŋálaga:
biergo-oasti.

1.9 Jurddasáhcu

Jurddasáhcu lea rievtti mielde guhkebuš go goallossáhcu, muhto eanas preantateavsttain (mašin- ja dihtorčállošii) leat dábálaččat ovtta guhku. Erohus lea dalle ahte jurddasázu ja eará teavstta gaskkas lea guoros gaska, muhto goallossázu ja eará teavstta gaskkas ii leat guoros gaska.

Go jurddasáhcu lea guhkit go goallossáhcu, de ii leat álo gaska dan ovdda- ja maŋábealde, gč. 1.9.4 ja 1.9.5.

1.9.1 Jurddasáhcu sirre

Jurddasáhcu sirre lassi dajaldagaid, čilgehusaid, várremiid, oktiübidjamiid jd.: *Mun in sáhte – in jur däl – váldit badjelasán lasi barggu.* Sáhtta maid atnit rihku dahje ruođu. Rihkku lea neutrálamus dán golmma čállinmearkkas; jurddasáhcu ja ruođut leat nanu sirrenmearkkat. Jurddasázut bajidit liige čilgehusa, ruođut fas čájehit ahte liige čilgehus ii leat nu deatalaš.

Fuomáš: Ii galgga bidjat čuoggá lasáhusa maŋábeallái, vaikko livččii ge ollescealkka:
Son čilgii midjüde – vai ipmirdivččüimet – dan sáni maid anii logaldallamis.

Jus lasáhusas lea gažaldatmearka loahpas, de bidjat gažaldatmearkka loahppajurddasázu ovddabeallái: *Son oahpabii midjüde – muitibehtet go? – olmmošvieruid.*

1.9.2 Jurddasáhcu čájeha

Jurddasáhcu čájeha bottu ovddabeale juoidá vuordemeahttuma:
Gal diet gal lei dego –.

Ja adnojuvvo maid go cealkka botkejuvvo:
Bumbbás gávnnai son – gálbbeseaibbi.

1.9.3 Jurddasáhcu aisttonmearkkaid sajis

Jurddasázu (njuolggohupmansázu) sáhtta atnit aisttonmearkkaid sajis; ođđa ságastalli lea ođđa linjás:

- *Maid däl dagat? jearai Anne. Fanas lea juo jođus.*
- *In merrü goit njuike, vástidü Biret.*

1.9.4 Jurddasázu atnit beaivádeamis:

juovlamánu 1–12 beivviid.

Dahje: *juovlamánu 1.–12. beivviid (juovlamánu 1. beaivvi rájes gitta 12. beaivvi lohppii)*

Dákko ii galgga gaska jurddasázu bokte:
mánnodat–bearjadat
siidduin 25–100

Olles áigemeeriid sáhtta ná čállit:

Rámburáigi lávvordagaid: 9–13. Dahje: Rabasáigi 09–13. Dás oažžu guođđit oanádusa dii.

Go lea jurddasáhu guovtti vuodđologu gaskkas mat gullet ovttá jahkečuhtái, de oažžu oanidit maŋibu:

1912–95

1995–97 (ii fal 1995–7)

Muhto: *1867–1978*

Lea erohus: *2–300 olbmo (gaskal 2 ja golbmačuodi olbmo) ja 200–300 olbmo (nappo gaskal guoktečuodi ja golbmačuodi olbmo)*

1.9.5 Go sula áigu juoidá muitalit:

Gos 2–3:s leat čoabkkanan

Son njuovai 4–5 bohcco. Son njuovai njeallje–vihtta bohcco.

Dákko ii galgga gaska jurddasázu bokte.

1.9.6 Go lohku geardduhuvvo bustávaiguin:

Son dinii 20 000 kr – guoktelogi dubáha kr – ja mávssii 5 000 kr – vihttadubáha kr – vearu.

Dalle bidjat gaskka jurddasázu ovddabeallái ja maŋábeallái.

Ruđa dárkkuheamis: *99,- kr (dahje 99,00 kr)*

Ii galgga gaska jurddasázu ovddabeallái.

1.9.7 Falástallanbohtosiidda atnit maid jurddasázu

Guovdageaidnu–Karášjohka: 2–1

(Eat bija gaskka jurddasázuid bokte)

1.9.8 Jurddasázu atnit go čuoggáid liste

Hálbbiduvvon:

– *ládđi*

– *bearnabáttit*

– *bolberavda*

1.9.9 Jurddasáhu eará oktavuodain

Láhkateavsttain, paragrafáid logahallamis, gč. 1.12.5.

1.10 Finjusáhu

1.10.1 Finjusáhu iešguđet oktavuodain

Molssaeavttut

Finjusáhu muitala molssaeavttuid : *mánát/nuorat, sibkkel-/skeaarrobálggis*

“Juohke”

Finjusáhcu muitala ’juohke’: 20 km/d (20 kilomehtera juohke diimmus)

Áigedárkkuheapmi

Finjusázu atnit áigedárkkuheamis: *1996/97 skuvlajagi, cuojománu/miessemánu molsašumis*. Go áigedárkkuheamis lea olles kalenddarjagiin sáhka, de berre atnit jurddasázu: *1996-2000 áigodat*

Finjusáhcu sirre sálbma-/lávllalinjaid:

Mun ilus juonlaruohhta lean / Go Jesus rieggáid / Go násti báittii šerrosit

Cuovkamearkan

Finjusáhcu adnojuvvo cuovkamearkan: *1/3*

Muđui

c/o (engelas *care of*, nappo «guhte orru dan olbmo luhtte»)

Beaivádeapmi

Fuomáš: *Beaivádeamis eat ane finjusázu (ii 6/2 1996, muhto omd. 6.2.1996)*

1.11 Ruodut

Geahča maiddá 1.13.2 čuoggá ja 6. kapihttala.

Leat njealjelágán ruodut: dávgeruodut (...); roahkkeruodut [...], bárroruodut {...} ja njunneruodut <...>. Bárroruodut ja njunneruodut adnojuvvojit dábaláččat dušše fágáčállošii.

Dás eat čilge daid anu.

Ruoduin leat guokte oasi – gurut ruohtu ja olgeš ruohtu.

1.11.1 Dávgeruodut

Dávgeruoduid atnit teakstaoasi birra mii lea lasáhussan, čilgehussan, molssaeaktun dahje čáli kommentáran:

Lásse fárrii lulás (Osloi).

Mun vuoján biillain (guorbmebiillain).

Go ruohtoteaksta lea sierra cealkkan, de čállojuvvo maŋit ruohtu loahppa gaskamearkka - čuoggá, gažaldatmearkka dahje čuorvvasmearkka - maŋábeallái:

"Ellos Sápmi!" čurvo dalle. (Miellačájeheddjit čurvo dan Čávžžus.)

Jus ruohtoteaksta lea nuppi cealkaga oassin ja loahpaha dan, de bidjat loahppa ruohtomearkka loahpaheaddji gaskamearkka ovddabeallái: *Lei čielga ášši (dan doivo olbmot)*. Fuomáš ahte dákkár ruohtoteavsttas lea unna álgobustávaš, vaikko livččii sáhttan leat sierra cealkkan. (Dieđusge atnit stuora ovdabustáva go vuosttaš sátni lea namma dahje eará sátni maid galgá čállit stuora bustávain.)

Gažaldatmearkka ja čuorvvasmearkka bidjat ruođu maŋábeallái, jus dat gullá ollisvuhtii:
Leat go lohkan «Kátjá» (man Elle Márjá Vars lea čállán)?

Jus gažaldatmearka ja čuorvvasmearka gullet ruođu sisdollui, de galget dat ruođuid sisa:
Doppe lei stuora jávri (guollejávri?).

Ruođut leat dávjá rihku(id) sajis, ja nappo ii galgga atnit sihke rihku(id) ja ruođuid oktanaga:
Juvvá (gean gástanamma lea Johan Olsen) lea Jáhkovuonas eret.
Juvvá, gean gástanamma lea Johan Olsen, lea Jáhkovuonas eret.

Ruođuid ovddabeallái ii galgga bidjat rihku: *Niillas čuojabii (go ii ollen boabtit).*

Dušše logahallamis atnit rihku: *Oahpahuvo dárogillii, (davvi)sámegillii ja suomagillii.*

Lassi ruohtolađascealkaga maŋábeallái ii galgga rihkku: *Máret (gii lei boarráseamos) váccii ovddemusas.*

Muhto fuomáš: *Go uvssat dahppojuvvojit (juste diibmu 2100:s), de galget buohkat leat olgun.*

1.11.2 Roahkkeruođut

Roahkkeruođuid atnit go sitáhtas guođđá oasi: *Teaksta teaksta [...] teaksta.*
Jus oanehis oasi guođđá, de merke ruođuid sisa golbma čuoggá.
Jus guhkit oasi guođđá, de sáhtta merket golmmain jurddasázuin.

Roahkkeruođut biddjojit sierra lasáhusaid birra, sirret daid eará ruođuin:
Biilavuoddji čilgii dáinnalágiin: *"Ledjen juste vuoddján olgeš guvlui go nubbi biila (rukkses Toyota) bodii maŋis [issoras leabtuin]"*.

Roahkkeruođuid sáhttit bidjat siskkit ruohtun teavstta siste: *Diedihán didjiide (lea loahpalaš vástáduš [gč. 2.5. reinvve]) abte in miedit dasa.*

Fuomáš ahte matematihkas adnojuvvojit roahkkeruođut olggut ruohtun.

Jus sitáhttii lasiha maidege, de bidjá roahkkeruođuid lasáhusaid birra,:
Ovdaolmmoševttobas logai: «Olbmot [Karášjoga báikkálaš searvi] leat vuosttaldan mu suollemaš vuogiiguin."

Dan birra lea J[ohan] D[aniel] Hatta čállán ...

Jus sitáhtas lea čállinmeattáhus dahje eará boasttuvuohta, de čálesta dan maŋgái :
[sic!] dahje dušše [!]

1.11.3 Stuora vai unna bustávaš?

Teaksta ruođuid siste álggahuvvo álo unna bustávažiin, jus ii leat stuora gaskamearka ovddabealde (čuokkis, gažaldatmearka, čuorvvasmearka). Galgá nappo leat unna bustávaš maiddái dalle go ruođuid siste lea dievaslaš cealkka:

Sámmol logai guovžžá doarridan iežas (mii diehtit dál abte lei ealgabeana!) gitta viesuid lusa.
Sámmol logai guovžžá doarridan iežas gitta viesuid lusa. Mii diehtit dál abte lei ealgabeana!

Ruohtoteavstta ii galgga čuoggáin loahpahit, muhto čuorvvasmearkkain dahje gažaldatmearkkain

gal sáhtttá loahpahit.

1.12 Eará merkenvuogit

1.12.1 Apostrofa

Apostrofa sulastahtta deaddomearkka: ´, ja dát mearkkat seaguhuvvojit dávjá. Dábálemos lea rihku hápmi, muhto dieđusge linjá bajábealde.

Sámegielas ii adnojuvvo apostrofa, eará go loguid ja oanádusaid genitiivahámis (NBR', 10') ja ortnetloguid genitiiva-, illatiiva- ja lokatiivahámiin gč. 2.9.7.

1.12.2 Akseantamearka ja muhtun amas čállinmearkkat

Akseantamearka (´) lea sámegielas oahpes mearka, ja sirre čuvges *á* ja sevdnjes *a*. Akseanta merkejuvvo gurut guovllus bajás olges guvlui.

Muhtun vierissániin adnojuvvo akseantamearka *e* bajábealde, váldodeattu merket:

portemoné, supé

Dákkar akseantamearkka ii dárbbas čállit *e* bajábeallái.

Dušše mearriduvvon namaide galgá bidjat akseantamearkka.

Émile, René, Andalucía

é merket maid dalle go muđui seahkánivččii diftonggain: filéa, filéastit

á merket seamma ákkain: areála, lineára, teábter

1.12.3 Gravis

(fránskagillii accent grave)

Gravis merkejuvvo nuppe guvlui go akseanta, namalassii gurut guovllus vulos olgeš guvlui.

Gravismearka adnojuvvo sámegielas dušše muhtun vierronamain:

Genève, Berlème, Jonquière

1.12.4 Juolgenohta

Juolgenohtii čujuhit dáinnalágiin⁷. Juolgenohta bidjat njuolga dan sáni maŋábeallái, masa čujuhit.

Jus juolgenohta guoská olles cealkagii, de bidjat dan čuoggá, rihku jd. maŋábeallái.⁸

Jus juolgenohtamearka guoská dušše sátnái dahje dajaldahkii, de bidjat dan njuolga sáni/dajaldaga maŋábeallái (gaskka haga).

1.12.5 Paragráfa

⁷ Jus siiddus lea dušše okta juolgenohta, de sáhtttá maid bidjat nástti *.

⁸ Dát čujuha olles cealkagii. Danin galgá juohkenohtamearka gaskamearkka maŋábeallái.

Paragráfamearka atnit ee. lágain, lálhkaásahusain ja njuolggadusain.
Sámegielas čállit dábálaččat ná: 5. § (eat ge § 5).

Go jorgala lálhkateavsttaid, de ferte čállit § 1, § 2 jna. bajilčállagiidda, vai šaddá seammaládje go vuodđoteaksta. Maiddái dan dihte vai §-mearka boahdá vuosttažin ja dainna lágijn lohkki dakkaviđe oaidná ahte lea paragráfain sáhka. Seammaládje ferte vuollečuoggáid merket a, b, c, d jna. (ii ge a, á, b, c, č...) vai lea álki gávdat seamma paragráfa ja čuoggá goappaš teavsttain. Go teavsttas muđui lea sáhka paragráfain, de sáhtá čállit: 5. §, 5. §:s, 26. §, «28. – 34. §§:in muitaluvvo ránggáštusmearrádusaid birra.» Dahje: §§:in 28–10, 29– 34 ja 34–12 ja §§:in 28, 34 ja 52....jna.

Ollu lálhkaparagráfat leat čohkkejuvvon kapihttaliidda, ja paragráfat leat nummarastojuvvon maŋŋálaga miehtá lága. Eanas stuorát lágain lea juohke kapihtal nummarastojuvvon sierra. Dalle mearkkaša: § 7-2 (gaskkaid haga) 7. kapihttala 2. paragráfa.

Fuomáš: § 10–15 lea 10. kapihttala 15. paragráfa (jurddasáhcu gaskkaid haga) ja § 10 – 15 (§§ 10 – 15) lea 10. paragráfa rájes gitta 15. paragráfa rádjái (gaskkat jurddasázu guovttebealde).

Sámegilli fertet mii merket guvttiin §-mearkkain go lea mángga paragráfas sáhka (nappo ii čállit § 10 – 15 go oaivvildit paragráfaid 10 rájes gitta 15 rádjái), vai dát guokte paragráfamerkenvuogi eai seahkán, vaikko dat earuhuvvojit ge gaskaiguin jurddasázu guovttebealde. Dárogielas čállet § 10 *til* 15 dahje §§ 10 – 15 go oaivvildit 10. paragráfa rájes 15. paragráfa rádjái, muhto das boahdá čielgasit ovdan ahte ii leat sáhka paragráfas 10–15 go atnet sáni *til*.

Mii fertet ná merket paragráfaid maiddái dalle go originálateaksta lea sámegilli - sihke dan dihte vai álo šaddá ovttaládje ja dan dihte go sámegiel njuolggadusat almmotge jorgaluvvojit eará gilli. Paragráfamearkkaid atnit mii muđui dávjimusat lálhkateavsttain mat leat eará gielain jorgaluvvon.

Fuomáš: Paragráfamearka lea dábálaččat nummariin fárrolaga ja galgá leat okta gaska mearkka ja nummara gaska: § 5, 5. §

Fuomáš: Go paragráfas leat mángga oasi, mat merkejuvvojit a, b, c jna, de čállit bustáva oktii nummariin, omd. *Vuodđolága § 110A*

Fuomáš: Paragráfamearkka čállit ovttas nummariin, ii ge bustávain. Ii galgga nappo čállit: § vihtta, viđat §, muhto § 5 ja 5. §.

1.12.6 Čoahkkáigeassu:

Bajilčállagiin:
§ 1, § 2, § 34

Čuoggát:
a, b, c, d jna. (ii a, á, b, c, č...)

Čujuhusain/teavsttas:
Dan birra lea Boazodoallolága 20. §:s
Dan birra lea Meahccelága 23. ja 25. §§:in.

Dan birra lea Fuoddolága 10. – 15. §§:in. (10 § rájes gitta 15 § lohppii)
Dan birra lea Sámelága 10–15 §:s (10. kapihttala 15. paragrafás)

Lea maid vejolaš čállit: --- Sámelága §:s 10-15 ---.

Galgá leat guoros gaska logu ja paragrafamearkka gaskka, muhto ii paragrafamearkka ja kásusmearkka gaskkas.

1.12.7 Proseanta

%

Proseantamearkka atnit dušše loguid oktavuodas. Nummara ja proseantamearkka gaskkas lea okta guoros gaska.

Jus ii leat nummar teavsttas, de čállit *proseanta* bustávaiguin:

- *Galle proseantta mávssát vearu?*
- *Golbmalogi proseantta (dahje 30 proseantta)*

Proseantasáni sáhtta oanidit *pst.* go dat lea čállojuvvon logu oktavuodas:

65 pst. obppiin ledje eret.

Fuomáš: Ii galgga čállit %-mearri, muhto proseantamearri.

1.13 Movt mearkkaid čállit maŋŋálaga

1.13.1 Aistonmearkkat eará mearkkaid oktavuodas

Geahča maiddá 1.7.

Ovdamearkkat čájehit mainna lágiin mearkkaid čállit maŋŋálaga:

*Elle dajai: "Gal mun várra ollen eabkedii."
"Gal don de vuolggát mu mielde teáhteri," árvalin mun.
"Biret gal maid vuolgá," dajai eadni, "jus lea geargan barggus dassáži."
"Oastte bileabtaid dál juo," rávvii áhčči. "soaitá ábbas dienna eabkes."*

Radios gullui muitaleame: "Váldogeaidnu lea gitta."

*"Vuolggát go mielde?" jerren mun.
"Oba suohtas!" čurvii eadni.
"Son bohtá `Ekspress 2000:in`", dajai Elle.
Son bohtá «Ekspress 2000:in», dajai Elle.*

*Uksafákta ávžžuhii: "Bohtet buori áiggis."
De álggii teáhter: "Bures bohtin!"*

Oktii lei hui suohtas teáhterčájálmas: "Min duoddarat".

Sámi mánáid-TV:s odne: "Ábkebiermmu".

- *Mii odne lea TV:s?*
- "*Ábkkobiemmu*".
Son *vástidii*: "*Ábkkobiemmu*".

Go sitere čállojuvvon gálduid, de dábálaččat eat čále aisttonmearkkaid gaskii eará mearkkaid go mat originálas leat.

Jus sitáhtas lea boasttuvuohta, de sáhtá dan maŋŋelii čálestit: [sic!] dahje [[]].

Go sitáhtta lea olles cealkka, de čállit mearkkaid dáinna lágiin:

"Mun čálán dán reivve dutnje."

Go sitáhtta lea eará cealkaga oassin, de bidjat čuoggá aisttonmearkka maŋábeallái:

Oahpabeaddji čálii "mánna lea siivui ja viššal bargat".

Muhtomin sáhtá dat sitáhtta maid olmmoš álggaha iežas cealkagiin, joatkašuvvat čuoggá ráji meaddel:

Son rámpui bártneis "viššalin, searran ja bivnnubin. Ii gávdno nubbi dakkar".

Go sitáhta maŋábealde lea *dajai son, vástidii son, árvalii son* jna., de bidjat rihku loahppa aisttonmearkka ovddabeallái, vaikko rihkku ii leat sitáhta oassin:

"Gihvus lea sátnegirji vuoitun," lea čállojuvvon Gielladieđuin.

Go sitáhta loahpas lea čuorvvasmearka dahje gažaldatmearka, de eat bija rihku ovddabeallái «*dajai son*», «*oainvildii son*» ja eará dákkar cealkagiidda: «*Bohtet borrat!*» čuorvvui eadni.

1.13.2 Ruođut ja čuokkis

Go teaksta mii lea ruođuid siste lea cealkaga oassin, de bidjat čuoggá ruođu olggobeallái (nu go dás). Ovdamearka: *In beađisge bargan dan (in dalle goit)*. Jus ruođolaš lasáhus lea čuoggá, čuorvvasmearkka dahje gažaldatmearkka maŋŋel álggahuvvon, de čállit maŋit ruohtomearkka lasáhusa čuoggá maŋábeallái. (Nu go dás.)

Ovdamearka: *Sápmelaččat ássat njealji riikkas. (Norggas ássat eanemus.)*

Go sitáhtas lea dušše okta cealkka, de bidjat ruođu cealkaga sisa ja čuoggá čállit olggobeallái ruođu:

"Dábálaččat lea rávis olbmo allodat gávccii gearddi oainvi allodaga" (Inga Hermansen Hætta: Guovdageaingákti, 1993:17).

Go sitáhtas leat máŋga cealkaga, de bidjat ruođuid ja čuoggá ná:

«12 erttetdávtti dahket *raddevnovdda*. Maŋábealde dat laktasit čielgedávttiide, ja ovddabealde fas mielgadáktái. Mielgadákti juohkása golmma oassái: *mielganjunnii*, ieš *mielgadákti* ja *mielgaskáktá*.» (Egil Utsi: Anatomii, 1986:10.)

Vuođđologuid čállit dan cealkaga sisa masa gullet, ja ruođu loahpahit ovdal čuoggá. Oanehis siidočujhusaid jd. berre seammaládje bidjat:

Mii logaimet "Njoammiliid diggi" (1981).

Son namuhii "oarjabeale siiddaid" (33. s).

Oahpabeaddji dajai: "Lásse ii lean goassege bilbat" (mu vuolláisázasteapmi).

Jus almmotge háliidat bidjat čuoggá čujusruođu ovddabeallái, de galgá ruođuid sisdoalus leat stuora ovdabustávva:

Oahpabeaddji dajai: "Lásse ii lean goassege bilbat". (Mu vuolláisázasteapmi.)

Son namuhii "oarjabeale siiddaid". (33. s.) Dákko ii dárbbas leat čuokkis ruođuid siste.

Go referere, de merke ná:

Inga Hermansen Hætta mielde lea rávisolbmo allodat gávcci geardde oavivi allodaga.
(*Guovdageaingákti 1993:17*).

1.13.3 Ruođut ja eará mearkkat

Ruođut fárrolaga čuorvvasmearkkain, gažaldatmearkkain, duppalčuoggáin, beallečuoggáin dahje rihkuin:

Čuorvvasmearkkaid ja gažaldatmearkkaid bidjat ruođuid siskkobeallái go gullet lasáhussii dahje coggaluvvon cealkagii:

Mun luiken dutnje biilla (muittát go?), mas lei bensiidna dievva tånkka.

Don áigot geargat ovdal borgemánu (muitté dan!), it ge ájahallat.

Muhto:

Muitté lohpadusat (gč. 29.7.96 reivve)!

Oainvildat go duodas dan (gč. maid čállet girjái)?

Duppalčuokkis gullá dábálaččat oppalašvuhtii ja biddjojuvvo danin ruođu olggobeallái:

Son háliidii dan duodas (ja deattubii dan): "Váldde buot!"

Beallečuoggá bidjat álohii ruođuid olggobeallái:

Mun bobten mayjít (mus billabuvai biilla); muhto čoahkkein gal álggii dan dihte.

Dávjá leat ruođut rihkuid sajis, ja danin atnit ruođu dahje rihku:

Bobten (vaikko in livčče nu háliidan) čoahkekimii.

Bobten, vaikko in livčče nu háliidan, čoahkekimii.

Muhtomin leat ruođut ja rihkku oktanaga, namalassii dalle go cealkka goitge livččii gáibidan rihku almmá ruođuid haga nai:

Mii vuoddját eabkes (dii 1900:s), bodeš dal gii boahdá.

Eabkes go vuoddját (dii 1900:s), de fertejit buohkat leat gergosat.

1.14 Mearkkaid gaska

1.14.1 Čuokkis

Okta guoros gaska maŋábealde (muhto ii ovddabealde) teavstta gaskamearkkaid (. ; : ? !)
Eahkes nobkken árrat. Iddes go lihken, vulgen.

Okta gaska golbma čuoggá ovddabealde (muhto ii maŋábealde).
*Boadát go, vai ...?
Guobbal eret, fasttaha ...!*

Go odđa cealkka álgá maŋŋel golbma čuoggá, de lea ná:
Son šuokkihii... Dasto vástidii: Aiggun!

Dan golmma čuoggá gaskii eat ane guoros gaska. Go golbma čuoggá mearkkašit ahte lea sátnelahkki, de ii leat guoros gaska daid ovddabealde, muhto dan golmma čuoggá maŋábeallái bidjat gaska ovdal odđa sáni:
Diet jal... Ii son ipmir maidege.

Ortnetloguid maŋábeallái bidjat ovttá guoros gaska:
1. siidu, 3. beaivi

Mánngasánát oanádusain eat ane guoros gaska:
ped.jod., St.died.

1.14.2 Rihkku ja beallečuokkis

Bidjat ovttá guoros gaska rihku ja beallečuoggá maŋábeallái (muhto ii ovddabeallái):
*In ollen čoahkkimii; biila cuovkanii.
Jus it máhte, de galggat bivdit veahki.*

Fuomáš: Eat ane guoros gaska desimalrihku bokte (10,50 *kr*) uige biibbalčujuhusain (*Job 3,16*).

1.14.3 Gažaldatmearka ja čuorvvasmearka

Dábálaččat bidjat ovttá guoros gaska gažaldatmearkka ja čuorvvasmearkka maŋábeallái (muhto ii ovddabeallái):
*It go sáhte doapmat? vuorjjai viellja.
Guobbal eret! čergii oabbá.*

1.14.4 Duppalčuokkis

Dábálaččat atnit ovttá guoros gaska duppalčuoggá maŋábealde (muhto ii ovddabealde):
Elle jearai: Leat go luopmánat láddan?

Fuomáš: Muhtun mihtuin ja juohkimis lea guoros gaska guovttebealde duppalčuoggá :
*Kártamibttu 1 : 50 000
Juobkinmearkan 1 : 3*

1.14.5 Ruođut ja aisttonmearkkat

Eat bija guoros gaskka ruohtomearkkaid ja daid sisdoalu gaskii – ii ge aisttonmearkkaid ja daid sisdoalu gaskii:

Mun boadán (muitte fal dan), dakkeavide go gearrgan.

Son gobčodii mu "dikkárin, nággárin ja beajos olmmožijn".

Son "dinií báldá".

1.14.6 Guhkkálaga čála

Guhkkálaga čállagis atnit golbma guoros gaskka sániid gaskkas (loguid ja eará mearkkaid ii galgga čállit guhkkálaga):

Mii sihtat 10% bálkálasa husa!

Fuomáš: Okta guoros sadji ruoduid ja sáni gaskii. Golbma guoros saji sániid gaskkas.

Addet sápmelaččaide (Sámediggái) vuogitvuodaid!

1.14.7 Mihtuid, deattuid ja sullasaččaid oanádusat

Oanádusat mat lohkkojit sátnin, galget adnojuvvot sátnin. Nappo bidjat guoros gaskka riikkaidgaskasaš oanádusaid ja gullelaš nummara gaskii. Mihtuid, deattuid ja ruđa oanádusaide ii dárbbas bidjat čuoggá:

3 ml, 3 min, 3 s, 3 m, 3 km, 3 g, 3 kg, 3 t, 3 kW, 3 W, 3 A, 3 V, 3 dB, 3 Hz, 3 %, 3° C, § 3, 3. §, dii 0300, 3 \$, 3 £.

Njuolggadus spiehkasta čiehkagráda, juolgemihitu ja dumá mearkkaid dáfus. Dáin ii leat guoros gaska nummara ja mearkka gaskkas.

35° («čiehkagráda»), 3' («juolgemihitu»), 3" («dumá»)

Okta guoros sadji oazžunmearkka, láhppinmearkka, juohkinmearkka, geardunmearkka ja ovttađemearkka ovddabeallái ja maŋábeallái:

$$12 + 13 = 25$$

$$2 \cdot 3 = 6$$

$$3 - 2 = 1$$

$$22 : 2 = 11$$

&, < («unnit go») ja > («stuorit go») ovddabeallái ja maŋábeallái maid bidjat ovtta guoros gaskka.

Fuomáš: Eat ane guoros gaskka go + ja - gusket dihto lohku (positiiva dahje negatiiva lohku):

$$3 - 4 = -1$$

$$4a - (-1b + 2a)$$

$$+25^{\circ}C$$

1.14.8 Initiálaoanádusat

Initiálaoanádusain eat maid ane guoros gaskka:

NRK, NATO, ON

2. RIEKTAČÁLLIMA NJUOLGGADUSAT JA RÁVVAGAT

2.1 Vierissánit (loatnasánit)

Ale ane dárbbasmeahtun vierissániid. Vierissánit eai čábbudahte čállosa. Oahppogirječálli galgá čállit ipmirdahtti giela. Vierissáni berre čilget, sierra synonymalisttus dahje juolgenohtas. (Seamma berre dahkat erenoamáš suomansániiguin, maid mánát ja nuorat eai soaitte dovdat (gč. 3.3)).

Lea álkit giellaoččodeddjiide oahppat go eai leat nu issoras guhkes cealkagat ja olu vierissánit. Oahppogirječálli berre muittus atnit ja váruhit ahte ii čále oktanaga nu olu vieris dahje amas sániid, amaset oahppit vuollánit ja dolkat logadettiin. Olmmoš illosa ja šaddá buori millii go lohka bures čállojuvvo čállošiid maid álki lea ipmirdit. Jus lea 5. luohká mánáide čállime oahppogirjji, de berre atnit giela dego livččii 4. luohká mánáide čállime. Ii čálli galgga čájehit man váddásit son máhtta čállit, muhto baicca man njuovžilit!

2.1.1 Movt vierissániid čállit?

Vierisgiela sániid ja oanádusaid čállin ja sojahheapmi

Eará giela sátni mii ii galgga sámegiela čállošis jorgaluvvot, čállojuvvo ja sojahuvvo dáinna lágiin:

Gihppaga sáhtta dingot NRK Hefteekspedisjonenis.

Ii berre duppalčuoggáin sirret dárogiel sánis sámegiela kásusgehčosa. Duppalčuokkis boatku sániid ja lea unohas oaidnit go lohkat galgá. Dan berre dušše oanádusaid ja loguid dáfus atnit, gč. 2.9.7. ja 2.10.4. Muđui galgá kásusgehčosa laktit njuolga sátnái.

Jus oanádusat leat dárogillii/suomagillii/ruotagillii, de jorgaluvvojit oanádusat. Jus oanádusat leat riikkaidgaskasaš oanádusat, de dat eai jorgaluvvo. Oanádusaide galget álo leat čilgehusat. Jus namma, dahje oanádus mii lea omd. searvvi jd. namma, ii leat almmolaččat sámegillii, de ii galgga jorgalit ii nama ii ge dan oanádusa, omd.

NAF - Norges Automobil-Forbund

Go namat mat maddái leat oanádussan, adnojuvvojit sámegillii, de oanádusat jorgaluvvojit, omd.

FN De forente nasjoner

ON Ovtastuvvan našuvnnat

EU Europeisk Union

EO Eurohpa ovtastupmi

EØS Europeisk økonomisk samarbeid

EEO Eurohpa ekonomalaš ovttasbargu

Oanehis vai guhkes a - (a vai á)?

Geahča maddái 2.1.4 čuoggá olbmonamaid birra ja 2.1.5 čuoggá báikenamaid birra. Doppe muitaluvo mo čállit ja sojahit eará gielaide namaid.

Oanehis a lea dát: *a*

Guhkes a lea seamma go akseanta-a: *á*

Vierissániid álggu čállit seammaládje go vieris dahje riikkaidgaskasaš sátni lea. Ale čále omd. *psikologiija*, muhto *psykologiija*; *radio*, ii ge *ráttiju* dahje *rádiu*; *politihkka*, ii ge *puletihkka*. Sáni álgu lea dat tákta mii ii gula sojahuvvon táktii, dahje dat oassi sánis mii ii rievdda go sátni sojahuvvo.

Vierissániin merket akseanta-a (á) loahppatávttas, mii sojahuvvo sámegeiela sojahanminstara mielde, *diagrámma*, ill: *diagrámmii*

Nappo:

kapitála, kaseahhta, kataloga, kapitál, kanovdna, kanála, margariidna (muhto márgár), Danmárku, akseanta, analiisa, synoniima jnv.

Go sátni adnojuvvo goallostátnin ja deaddu šaddá vuosttaš stávvalii oanádusa geažil, de lea ráva leamaš čállit sáni akseanta-a (á). Pedagogalaččat lea almmotge buoret čállit oaniduvvon sáni seammaládje go sáni dievaslaš hámi.

Nappo čállit oahppogirjjiin:

kantovra - kanttorboavda
mašiidna - mašinvuoddji

2.1.2 Movt sojahit vieris sániid main lea -a loahppa?

Oahppogirjjiide čállit sámegeielsániid dábálaš sojahanminstara mielde mas loahppavokála **a** rievdá illatiivvas **ii**, ja **á** šaddá illatiivvas **ái**, omd.:

<i>guštá</i>	<i>guštái</i>
<i>illatiiva</i>	<i>illatiivii</i>
<i>energijja</i>	<i>energijii</i>

Fuomáš:

Oarjesuopmaniin leat muhtun namat ja loatnasánit main ii njuolgga diftonga, ii ge leat á nuppi stávvalis, muhto illatiivageažus lea almmatge **-ai**, omd:

Biera - Bier**ai**

Kaisa - Kais**ai**

veranda - verand**ai** (dahje verandii)

2.1.3 -iija vai -ia?

Gč. maddái 2.1.4 ja 2.1.5 čuoggáid olbmo- ja báikenamaid birra.

Go **-iija** lea sáni deaddostávvalis, de das ii leat dássemolsašupmi: *filosofiija (nom.) - filosofiija (akk.), psykologiija, geografijja* ja illatiivageažus lea -ii dego omd. *filosifijii, psykologiijii ja geografijii*.

Táktaloahppa (sáni deattohis stávvalis) čállojuvvo **-ia**: *komedia, tragedia, media, mafja*.

Dása gullet moanat riikkaid namat, main skandinávalaš gielain lea loahppa -ia/-ien (engelasgillii -ium): Belgia, Italia, Somalia. Maiddái dan moadde báikenama main gullo -iija-jietnadeapmi (omd. Nikosija ja Tansaniija) čállit pedagogalaš ákkaid dihte -ia-loahpain, namalassii *Nikosia* ja *Tansania*. Báikenamain ii leat nappo goasse -ija-loahppa. Báikenamaid birra lea eambbo 2.1.5.

2.1.4 Olbmonamat - movt čállit ja sojahit?

2.1.4.1 Ovddeš Sámi giellaráđi mearrádus

Sámi giellaráđđi lea mearrádusastis 4/96 cealkán olbmonamaid dáfus:

1. Olbmonamaid mat leat guovttelágánat sámeielas ja dároielas, ja mat eai gula dihto persovnaide (Ánne/Anne, Niillas/Nils, Ánde/Anders jna.) lea vuohkkaseamos čállit sámeigillii sámeiel teavsttain ja dároigillii dároiel teavsttain.

2. Olbmonamat mat leat guovttelágánat sámeielas ja dároielas, ja mat gullet dihto persovnaide (Ánne/Anne, Niillas/Nils, Ánde/Anders, Niillas Mihkkala Lásse/Lars Mikkelsen Hætta, Gáre Niillasa Gutnil (Gunhild Nilsdatter Eira jna.) berrejit čállojuvvot nu mo namat geavahuvvojit. Jus olmmoš álo lea guoddán dušše dážanama, de ii berre tekstemis jorgalit, muhto čállit dan dážanama.

Go lea olles namma nugo Niillas Mihkkala Lásse/Lars Mikkelsen Hætta, de berre tekstemis čállit álggos sihke sámenama ja virggálaš nama, ja das maŋŋá geavahit sámenama jus lea sámeielteaksta, ja virggálaš nama jus lea dároiel teaksta.

3. Sámenamat mat leat gástanamat dahje dohkkehuvvon namat mat leat álbmotregistarii čállojuvvon (Áike Niillas Peder Nilsen, Jovvna Máhtte Olsen, Inŋá Máret Hansen jna.) eai galgga jorgaluvvot dároigillii dároielteavsttain.

4. Sámenamat ja gástanamat (virggálaš namat) seamma teavsttas (Niillas Mihkkala Lásse/Lars Mikkelsen Hætta ja Gaute Borg) berrejit čállojuvvot nu mo dat geavahuvvojit. Sámeielteavsttain čállojuvvo sámenamma ja virggálaš namma álggos teavsttas. Das maŋŋá geavahuvvo sámenamma. Dároielteavsttas geavahuvvo dušše virggálaš namma. Dážanamat čállojuvvot nu mo sin virggálaš namat leat, dušše kásusgehčosat lasihuvvojit.

2.1.4.2 Movt olbmonamaid sojahit?

Namat mat leat heivehuvvon sámeigillii sojahuvvojit sámeiel sátnemáddagiid minstara mielde:

	ovttaidl.	máŋggaidl.	ovttaidl.	máŋggaidl.
nom.	Láilá	Láillát	Eira	Eirrat
gen.	Láillá	Láilláid	Eirra	Eirraid
akk.	Láillá	Láilláid	Eirra	Eirraid
ill.	Láilái	Láilláide	Eirai	Eirraide
lok.	Láillás	Láilláin	Eirras	Eirrain
kom.	Láilláin	Láilláiguin	Eirrain	Eirraiguin
ess.	Láilán	Láilán	Eiran	Eiran

Namat mat eai leat heivehuvvon sámeigillii sojahuvvojit seammaládje go báikenamat mat eai leat heivehuvvon (gč. 2.1.5), namalassii almmá sátnemáddaga heiveheami haga:

	Ovttaidl.	máŋggaidl.	ovttaidl.	máŋggaidl.
nom.	Laila/Per	Lailat/Perat	Hansen	Hansenat
gen.	Laila/Pera	Lilaid/Peraid	Hansena	Hanseniid
akk.	Laila/Pera	Lilaid/Peraid	Hansena	Hanseniid
ill.	Lilai/Perai	Lilaide/Peraide	Hanseni	Hanseniidda
lok.	Lilais/Peras	Lilain/Peraiguin	Hansenis	Hanseniin
kom.	Lilain/Perain	Lilaiiguin/Peraiguin	Hanseniin	Hanseniiguin
ess	Lilain/Peran	Lilain/Peran	Hansenin	Hansenin

	Ovttaidl.	máŋggaidl.	ovttaidl.	máŋggaidl.
nom.	Kari	Karit	Astrid	Astridat
gen.	Kari ⁹	Kariid	Astrida ¹⁰	Astridiid
akk.	Kari	Kariid	Astrida	Astridiid
ill.	Karii	Kariide	Astridii	Astridiide
lok.	Karis	Kariin	Astridis	Astridiin
kom.	Kariin	Kariiguin	Astridiin	Astridiiguin
ess	Karin	Karin	Astridin	Astridin

Váldonjuolggadus lea doalahit nama nu go dat lea formálalaččat. Nappo ii galgga omd. Eira čállit guhkes-á:in earágo jus nama oamasteaddji ieš formálalaččat čállá nu.

Ovdamearkkat goas olbmonamaid atnit máŋggaidlogus:

Ikte ledjen Peraid viesus (namalassii Per ja su olbmuid viesus).

Dán girjji lean Larseniin ožžon (namalassii Larsenis ja su joavkkus).

Mun vuolggán Márjjáid vissui (namalassii Márjja ja su olbmuid vissui)

Ožžon Ovlá-egiin silkelinni juovlaskeanġkan (namalassii eagi joavkkus).

čujuhit muđui 2.1.4.

Olbmonamaid ii leat vuogas juohkit guovtti linnjái ná: *teaksta teaksta teaksta Gudmund Hernes teaksta teaksta teaksta teaksta Ole Henrik Magga ja teaksta Ellen Inga Olavs-datter Hatta*.

Jus lea dárbu linnjaguhkkodaga geažil, omd. aviisačállošii, de dieđušge sáhtá namaid juohkit guovtti linnjái, muhto goallossázuin ii galgga juohkit! Girjjiin ii berre juohkit namaid.

2.1.5 Báikenamat - movt čállit ja sojahit?¹¹

Oahppogirjjiin atnit dáid njuolggadusaid:

Váldonjuolggadus lea ahte báikenamain dábálaččat eat ane goallossázu.

Leat dán lágán báikenamat:

1) **Báikenamat main lea mearusoassi + vuodđoassi**

⁹ Kari – sihke ol. nominatiiva, genitiiva ja akkusatiiva ovttaládje go das lea vokálaloahppa.

¹⁰ Astrid – ol. genitiivii ja akkusatiivii sáhtá lasihit –a go das lea konsonántaloahppa.

¹¹ Dán čuoovvoš kapihttalis lea Kaisa Rautio Helander čállán eatnasa.

- a) Njárgagieddi, Vuopmegeahči, Guoládatnjárga - mearusoassin subst.ol. nom.
Vuolledállu, Davviriekkat, Lullipola
- Beazedievvá, Gusajohka, Guivvevárri, - mearusoassin subst. ol. gen.
Stálugoatnil
- Spiinniidgieddi, Sáttiidvuopmi (Sandemark), - mearusoassin subst. ml. gen.
Biesaidgohpi, Gusaidleahki
- Guhkesjávri, Stuorasuolu - mearusoassin adj. attr.
- Vuosttašvárri, Čiežaleahki - mearusoassin lohkosátni
- Murjenoalgi, Jorggihandievvá - mearusoassin vearbba aktiohápmi
- á) Várnjárga, Geašjávri, Gáivuotna - mearusoassi ovttastávval hámis
- b) Falklandsullot, Barentsáhpi, - loatnanamat: mearusoassi ii
Københápmán leat heivehuvvon, vuodđooassi
lea jorgaluvvon sámegillii
- c) Fiskesmearra, Jaskesáhpi - jorgalusloatna: sihke mearus- ja
vuodđooassi lea jorgaluvvon
sámegillii. Namma lea juo saji-
duvvan sámegillii.

2) Báikenamat maid mearusoasis leat mánga lađđasa:

- a) Guovdageaineatnu, Vuopmegeašvárri, - oasit goallostuvvojit sázu haga
Olmmoščuohppanjohka,
Gádjáriegádanjávri, Gussajorranvárri

3) Báikenamat main lea ovdamearus + báikenamma

- a) Unna Rávdójávrráš, Stuora Sopmir, - ii leat goallossáhu go
Stuora Británia ovdamearus lea adjektiiva
- Vuolit Ruovdejávri, Bajit Suolovárri, - ii leat goallossáhu go
Fávllit Oalgesuolu, Gáttit Oalgesuolu, ovdamearus lea adjektiiva
Lulimus Mierovárri komparatiiva- dahje
superlatiivahámis.

Goas atnit goallossázu báikenamas?

- a) Vuolle-Deatnu, Badje-Máze, Davvi-Norga, - go ovdamearus lea
Mátta-Várjjat, Davvi-Sápmi, Sis-Finnmárku, relašuvdnasátni positiivahámis ja
Vuolle-Ruovdejávri, Gaska-Amerihká vuodđooasis lea báikenamma
(man dábálaččat sáhtta atnit akto báikenamman).

á)	Vuovde-Vuonjalčohkka, Duottar-Virdnejávri,
Juovva-Stállovárri	- báikenamma oažžu ovdamearusin
substantiivva
b)	Mjōsa-jávri, Bergen-gávpot, Amazonas-eatnu	- «amas» báikenammii lasihuvvo
čilgejeaddji maŋnemearus mii ii
leat álo dárbblaš
c)	Ruotta-Suopma
Danmárku-Norga	- historjjálaš riikkaid namat
(fuomáš: ovdaoassi lea
nominatiiva hámis)

Fuomáš:

Báikenamat sáhttet maiddá leat sátnelihtut: *Anárjoga álbmotmeahcci, Olmmáivákeki skevva.*

Báikenamaide ii čállojuvvo -iija loahppa.

Ii muđui ge berre «sámaiduhtit» vieris báikenamaid. Dat lea seamma boastut go «dáruiduhtit» sámegeiel báikenamaid, omd. jorgalit daid (*Nieidagoržji – Pikefossen*) dahje «heivehit» daid (*Čieknjavággi – Signaldalen, luokta – luft, Luovttejohka – Luftjok*). Báikenamaid mat dáinna lágiin leat ráhkaduvvon ja juo leat cieggan gillii, atnit dieđusge nu movt juo leat adnojuvvon.

Eará sámegeiel báikenamat

Eará sámegeiel báikenamaid mii čállit guoskevaš suopmana mielde, omd. Aarporte (Hattfjelldal), Mussere (Mosjøen), Mæhvie (Mo i Rana), ja čállit ja sojahit dábálaš vierrogiela sojahanminstara mielde. Muhtun báikenamat, omd. Divttasvuotna ja Lujávri, leat juo sajáiduvvan maiddá davvisámegillii. Ii leat nappo vejolaš gáibidit ahte davvisámegielagat hálddašit buot eará sámegeielaid sojahanminstariid. Seammaládje ii sáhte vuordit ahte eará sámegeielaid geavaheaddjit hálddašit davvisámegiela sojahanmálliid. Eat mii muđuige čále omd. Duiskka báikenamaid duiskkagiela sojahanminstara mielde.

Nappo ii leat heivvolaš New Zealand sámegeillii gohčodit Ođđa Selánda, muhto baicca atnit seamma hámi sitáhtaloatnan dahje atnit sin iežaset nama: Aotearoa.

Báikenamain ii galgga loahppatávta vuosttaš stávvalis merket á: Albania (ii Albánia), Tanzania (ii Tanzánia). Ovdal láviimet merket akseanta-a (á), muhto dál rávvet dákkár báikenamaid atnit sitáhtaloatnan, ja čállit seammaládje go iežaset gielas, almmá á dahje dássemolsašumi haga.

Vokáloatnun

Geahča vokáloatnuma birra 2.4.

Goallossániin láve vokála dábálaččat oatnut go goallasta. Báikenamaid dáfus lea vokáloatnun viehka mohkkát go dábálaš goallossániid dáfus. Báikenamaid normeremis galgá vuosttažettiin vuhtii váldit guovllu suopmana, ja vokáloatnun lea veahá iešguđet ládje iešguđet suopmaniin.

Nammanevvohat sáhtta dákkár gažaldagain rávvet dárkilit go lea dihto báikenamain sáhka.

Movt sojahit báikenamaid?

Eanas sámegeiel báikenamat sojahuvvojit dábálaš sojahanvuogi mielde, muhto leat maiddá báikenamat mat eai čuovo minstara:

nom.	Ivgu	Meavke	Várggát (ml.)
akk.	Ivgu	Meavkke	Várggáid
gen.	Ivgu	Meavkke	Várggáid
ill.	Ivguin	Mevkii	
lok.	Ivgus	Meavkkes	
kom.	Ivguin	Mevkkiin	
ess.	Ivgun	Meavken	

Eará gielaide báikenamat, maiddái eará sámegielaide báikenamat sojahuvvojit seammaládje go olbmonamat, almmá sátnemáddagiid heaveheami haga, muhto dušše lasihit kásusgehčosa:

nom.	Fairbanks	Belgia	New York	Yellowknife	Aarporte
akk.	Fairbanks	Belgia	New Yorka	Yellowknife	Aarporte
gen.	Fairbanks	Belgia	New Yorka	Yellowknife	Aarporte
ill.	Fairbanksii	Belgiai	New Yorkii	Yellowknifei	Aarporteii
lok.	Fairbanksas	Belgias	New Yorkas	Yellowknifes	Aarportes
kom.	Fairbanksain	Belgjin	New Yorkain	Yellowknifein	Aarportain
ess.	Fairbanksan	Belgian	New Yorkan	Yellowknifen	Aarporten

2.2 Sátnejuohkin

Geahča *Muhtun giellagažaldagat* 16.s.

Olbmo- ja báikenamaid ii berre juohkit, geahča 2.1.4 ja 2.1.5.

Čállošii main ii leat mearri ahte linját galget leat ovttá guhku, berre garvit sátnejuohkimiid. Muđui galgat čuovvut dáid njuolggadusaid:

2.2.1 Goallossániid juohkin

Goallossániid birra lea 2.11.

Goallossániid juohkit goallosteami bokte:

geažot-beallji, nuoraid-skuvla, sátne-girji

Goallosoasi maid dieđusge sáhtta juohkit fas stávvaliidda:

gea-žot-beal-lji, nuo-raid-skuv-la, sát-ne-gir-ji.

Muhtomin gáibiduvvo ahte linját leat ovttá guhku, omd. aviissain, gihppagiin jd. De atnit goallossázu:

buorren- ii ge *buorren*
doalli *doalli*

Dieđusge ii ábut čállit *buorren doalli*.

Sáni sáhtta juohkit mángga saji, omd. *buor-rendoalli, buorren-doalli, buorrendoal-li*, gč. ovdalis njuolggadusaid. Ii leat dárbblaš leat konsekveanta ovtta teavsttas ja čuovvut dušše ovtta vuogi. Sátnejuohkima ulbmil lea doalahit mearriduvvon linnjaguhkkodaga. Danin lea vuogas go mánggaládje sáhtta juohkit sáni.

2.2.2 Konsonántaguovddáža juohkin

Geahča maiddái *Muhtun giellagažaldagat* 14-18 s.

Fuomáš:

Sámegielas leat dát konsonánttat.

b c č d đ f g h (i) j k l m n ŋ p r s š t t̥ v z ž

Fonemat *dj, hj, hl, lj, hm, hn, nj*, ja *br* čállojuvvojit oktii ja dain lea guđesge dušše okta jietnadat¹².

Váldonjuolggadus:

Sáni juohkit nu ahte maŋit oassi (nubbi stávval) álgá dušše ovttain konsonánttain.

bus-sá, áhč-čiči, áh-čičis, bán-no-gáhke-keu, čáih-ni, máis-tit

Sánit main *lj* ja *dj* gullojit guokten konsonántajietnahkan, gullet čielgasit dán njuolggadusa vuollái:

ol-ju, sol-ju

Eará dáhpáhusat:

Go sánis lea konsonánta + *dj, hj, hl, lj, hm, hn, nj* ja *br, dahje* konsonántta + *bm, dn, gŋ, sk, ške* ja *st*, de juohkit sáni nu ahte maŋit oassi álgá dáinna guvttiin konsonánttain:

ád-djá, viel-lja, spán-nja

suor-bma, sár-dni, gar-gŋil, háv-skei, ráv-škei, náv-sti

Fuomáš! Go sánis lea vokála/diftongga + *dj, hj, hl, lj, hm, hn, nj* ja *br*, de juohkit váldonjuolggadusa mielde, nu ahte maŋit oassi álgá ovttain konsonánttain:

doad-jit, vuod-jat, dab-je, skáv-hli, duih-mi, čáih-ni, man-jis, skub-raidit

Fuomáš! Vokála/diftongga + *bm, dj, dn, gŋ, sk, ške* ja *st* juohkit váldonjuolggadusa mielde, nu ahte maŋit oassi álgá ovttain konsonánttain:

bieb-mu, , gud-ni, gog-ŋet, fas-kut, ruoš-keit, ruos-ta

Fuomáš! Sánit main lea konsonánta + *dnj* juhkkujuvvojit nu ahte nubbi stávval álgá golmmain

¹² Giellalávdegoddi lea dolin mearridan ahte *dj, hj, hl, lj, hm, hn, nj*, ja *hr* ii galgga juohkit, danin go dát bustávat čállojuvvojit oktii ja dain lea guđesge dušše okta konsonántajietnadat. Dán mearrádusa berret mii dulkot nu ahte go fal lea vejolaš, de ii berre daid juohkit. Go gemináhtakonsonánttaid galgá dábálaččat juohkit guovtte sadjái, de ii leat vuogas sáni juohkit ná: *da-hje, čái-hni, bea-lje-sku-hran*. Maiddái dáid sániid berre juohkit váldonjuolggadusa mielde: *dah-je, čáih-ni, beal-je-skuh-ran*.

konsonánttain:

skur-dnjasat, seav-dnjat, ráv-dnji

2.2.3 Vokálaid juohkin

Ii galgga juohkit stávvalráji bokte nu ahte báhcá dušše okta vokála, omd. dáin sániin:

álás (á-lás), eret (*e-ret), isit (* i-sit).*

Dákkár sániid ii galgga dábálaččat juohkit eará njuolggadusaid mielde ge:

(ál-ás), (* er-et), (* is-it)*

2.2.4 Diftonggaid juohkin

Diftongga bokte sáhtta sáni juohkit, muhto diftongga iežas ii galgga juohkit:

bea-re-ha-ga, eah-kes-veai-gi, bea-raš

oa-sus, ie-žás, ea-re-buran, ea-rá

2.2.5 Movt ii galgga juohkit

Ii galgga juohkit guovtti linnjái namaid, oanádusaid, vuodđologuid, beaivádeamiid ja eará loguid dahje mearkkaid mat gullet oktii. Geahča 1.8 Goallosáhcu.

Nappo ii galgga juohkit guovtti linnjái omd.:

NRK, 1996, omd., ee., gč., 100 %, 20 000 FIM, s. 23, 100 kW, km/d, 1 200 m, 29. §

Namaid ii ge leat vuogas juohkit guovtti linnjái, ii ge galgga ollenge goallossázuin juohkit.

2.3 Diftonganjuolgan

(gč. Nickel 24. s.)

Oahppogirjjiin čuovvut dáid njuolggadusaid:

Jus deattohis stávvala vokála rievda e:an dahje o:an, de molsašuvvá diftonga álgostávvalis eaŋkilvokálan, nu ahte dušše diftongga ovddit bustávva báhcá:

oahppat > Sii ohppet (a šaddá e:an ja oa njuolga o:an)

čurvvut > Mun čurvon (u šaddá o:an ja uo njuolga u:an)

Seammaládje njulget diftonggat go deattohis stávvalis lea **ii** dahje **ui**:

ea > e (mearra - merrii), (beavdi - bevdiide), (meassu - messui)

ie > i (giehta - gihti), (vierru - virru)

oa > o (oastit - osttii), (boasšun - boššui)

uo > u (Suopma - Supmii), (luondu - lundui)

Oahppogirjjiin atnit seamma njuolggadusa dahkki-nomeniid dáfus:

oahpaheaddji - oahpaheddjiide
guođoheaddji – guođoheddjiide
oahppit – ohppiide

2.4 Vokáloatnun

Geahča Nickel 23. s.

Go deattohis stávvalis lea guhkes vokála, de dat dábálaččat oatnu 2. stávvalis. Go goallosta sániid, de soggevokála dábálaččat oatnu.

i oatnu *e:an* *boahtit* - *boađe!*
u oatnu *o:an* *bárgut* - (*ale*) *bárggo!*
á oatnu *a:an* *mánnabiigá*

Soggevokála oatnu go goallosta:

eará + lágán	- earalágán ¹³
mánná + biigá	- mánnabiigá
boazu + geahčči	- boazogeahčči
irgi + mátki	- irgemátki
girji + čálli	- girječálli
vuolli + dállu	- vuolledállu

Fuomáš erohusa dáin sániin: mánnabiigá (biigá mii bearráigeahččá mánáid) ja mánnabiigá (biigá mas lea mánná, vrd. mánnánieida).

Ovdamearkkat goas soggevokála ii oano (ovdamearkkat leat Davvi Girjji sámi-dáru sátnellistus). Dáin sániin lea guhkes sátnenuohtta (geahča 11. juolgenohta):

mánnáoidni
mánnáolmmoš
mánástuollu
máilmmisoahti
sámisohka (muhto: sámepolitihkka)

Njálmmálaš gielas gullo muhtun sániin oanehis vokála, muhto dan ii galgga čállit:

daddjojuvvo:	čállojuvvo:
boahtet	boahtit
áiggon	áiggun
mon	mun
vuolget	vuolgit
njoammelbeallji	njoammilbeallji
oadđenlatnja	oadđinlatnja

Fuomáš ahte bárahisstávvala soggevokála ii galgga oanidit.

¹³ á-laktavokála lea veaháš erenoamáš, danin go dat spiehkasta dán njuolggadusas muhtomin. *Á* oatnu *a:n* dalle go sánis lea oanehis sátnenuohtta (*allegro*), omd. *mánnabiiga* (mánná + biigá). Go lea guhkes sátnenuohtta (*largo*), de doalahuvvo á-laktavokála guhkin, omd. *mánnáčuolbma* (mánná + čuolbma).

2.5 Bajilčállagat

Nummara ja bajilčállaga sáhtta čállit gurut ravddas, ja teavstta seamma ravddas dáinna lágiin:

1 Bajilčála

1.1 Bajilčála

1.1.1 Bajilčála

Teaksta teaksta teaksta teaksta ...

dahje dušše nummariid čállit gurut ravddas, dáinna lágiin:

1 Bajilčála

1.1 Bajilčála

1.1.1 Bajilčála

Teaksta teaksta teaksta teaksta...

Jus teakstaosiin ii leat bajilčála, de berre daid nummarastit jus daidda lea dárbu čujuhit. Nummar sáhtta leat bajit linjás dahje seamma linjás:

2.1.4

Teaksta teaksta teaksta teaksta...

dahje:

2.1.4 Teaksta teaksta teaksta teaksta...

2.6 Teakstaosait

Teakstaosiid sáhtta juohkit desimaljuohkinmálliin. Dalle eat ane čuoggá eat ge beallerođu maŋemus logu maŋábealde.¹⁴

Nappo ii galgga beallerohtu ná: 2.1.2) ii ge čuokkis maŋemus logu maŋábeallái: 2.1.1.

Baicca ná: 2.1.2

¹⁴ Desimaljuohkinmálla lea dáinnalágiin:

Vuosttaš dássi	Nubbi dássi	Goalmmát dássi
1.	2.1	2.1.1
2.	2.2	2.1.2
3.	2.3	2.1.3
.	.	.
.	.	.
.	.	.
9.	9.9	9.11.1
10.	9.10	9.11.2
11.	9.11	9.11.3

Juohke vuolilbihtá sáhtta fas nummarastit ođđa vuollebihtáide (njealját, viđát dássi jna). Ii berre bidjat nu olu vuollebihtáid vai álkit šaddá dovdat, lohkat ja siteret loguid.

Muđui leat golbma teakstaossejuohkinmálla teavsttain, earret bajilčállagiid, nummarastima ja typográfalaš govvošiid:

Vuosttaš málla lea garraseamos vuohki:

1) Liige linnjamolsun (rabas linnjá) ja njuolgo gurutravda:

Čállit čálihít čállaga čállosa. Čálašit čálašan čállagiid. Čála čállagat čállosat. Čállit čállit čállagiid čáluid. Čálihít čálihan čállosa čállaga. Čállosiid čállit čálašit. Čállojuvvojit čállosat čáli čálan.

Čállit čállit čállaga čállosa. Čálašit čállagiid čáluid čállosiid. Čállit čállit čálašit čáluid. Čálihít čálihan čálihin čállaga. Čállosiid čállái čálašit. Čállojuvvon čállosat čálihuvvon čállagat. Čállosat čálluide čálašuvvojit. Čálašuvvon čállosat čállis čállái.

2) 2. vuohki lea nubbin garraseamos vuohki: Ođđa linnjá sáhtta álgit veahá siskelis (guođdit golbma guoros sáji ođđa sáni ovddabeallái; siskkidit):

Čállit čállit čállaga čállosa. Čálašit čállagiid čáluid čállosiid. Čállit čállit čálašit čáluid. Čálihít čálihan čálihin čállaga. Čállosiid čállái čálašit. Čállojuvvon čállosat čálihuvvon čállagat. Čállosat čálluide čálašuvvojit. Čálašuvvon čállosat čállis čállái.

Čállit čálašuvvon čállagiid čállosiid. Čálašit čállagiid, čállit čállosiid. Čállit čállit čállagiid čáluid. Čálihít čálihan čállit čállaga. Čállosa čállit čálašit. Čállojuvvon čállosiid čáli čálii. Čállosa čáli čálaša čállái. Čálašuvvon čállosiid čáli čálii.

3) 3. vuohki lea álmmeheamos vuohki. Ođđa linnjá almmá siskkideami haga:

Čála čállit čállaga čállosa. Čálašit čállagiid čála čállit čállosat. Čállit čállit čála čáluid. Čálihít čálihan čállit čállaga. Čállosat čáli čálašit. Čállojuvnot.

Čála čállit čállaga čállosa. Čálašit čállagiid čála čállit čállosat. Čállit čállit čála čáluid. Čálihít čálihan čállit čállaga. Čállosat čáli čálašit.

Čállojuvvon čállosat čállis čállái. Čállosiid čállit čálašit. Čállojuvnot čállosat čáli čála.

Go teavstta áigu juohkit olu teakstaosiide, de sáhtta 1. vugiin gártat olu "áibmu" siidduide.

2. málliin ii šatta nu olu "áibmu" ja dat earuha teakstaosiid čielgasit, muhto ii leat nu geavtlaš čállái. 3. vugiin ii ábut linnjá čállit ollásii olgeš guvlu. Teavsttaide main ii leat njuolgo olgešravda, ii heive 3. málla. 1. ja 3. málla lea dat heittot bealli go ođđa teakstaossi siiddu álggus ii merkejuvvo teakstaossin.

2.7 Listen. Čuoggáid merken.

2.7.1 Listen

Oahppogirjiin atnit sámi alfabehta go listet:

a)

á)

b) jna.

Vierisgielas jorgaluvvon láhkateavsttain lea dábálaš atnit vierisgiela alfabehta go liste, vai lea álkít buohtastahttit paragrafáid jd. Gč. 1.12.5.

Sáhhtá maid merket dáinnalágiin, vuos guoros linnjá ovdal čuoggáid¹⁵ :

Bajilčála

- *monit*
- *jáfut*
- *mielki*

Listet sáhhtá maid siskkidemiin. Dalle atnit čuokkismearkka:

Golbma luobká galget čájebit teáhterbibtá:

3. luobkká

4. luobkká

5. luobkká

Buobkat leat buresboahhtin teáhterčájálmassii.

Jus unnimusat okta čuokkis lea guhkit go okta linnjá, de berre baicca válljet dakkár listenvuogi mas lea jurddasáhcu dahje eará mearka juohke čuoggá bokte.

Geahča ovdamearkkaid maŋgelis.

Čuoggát galget seamma gurutravddas álgit. Go jurddasázu, loguid, mearkkaid jd. geavaha, de bidjá ovttá guoros gaska dan maŋábeallái:

Bargga dán ovdalگو vuolggát:

– *Gárve reinvve ja doahvo dan postii. Muite fal kopijja váldit reinvves ovdal. Vurke dasto árkiivii.*

– *Muite ringet kulturkantuvrii.*

Dakkár teavsttas mas lea dárbu čujuhit čuoggáide, lea heinvolaš atnit bustávaid:

Mii galgat árvoštallat:

a Makkár lei mátki?

á Ledje go mátkegolut beare alladat?

b Gosa nupes háliidivččiiimet vuolggát?

Go juohke čuoggás fas leat vuolit čuoggát, de dárbbasuvvojit vuolit čuoggáide sierra mearkkat:

Vástit:

1) *Liiiko go Elle*

a) čuoigat?

á) čierastit?

b) luistet?

2) *Viežžá go Máhtte*

a) muoraid?

á) čázi?

b) gievnni?

¹⁵ Láhateavsttain main leat čuoggát biddjojuvvon maŋgálaga, ii galgga leat liige linjamolsašupmi álgoteavstta maŋábealde. Lágas lea álgoteaksta oktan čuoggáiguin (mat leat merkejuvvon loguiguin dahje bustávaiguin) okta lađas.

2.7.2 Unna ovdabustávaš vai stuora ovdabustávva čuoggáide?

Geahča maiddái 2.8.

Go juohke čuokkis lea oanehaš, de álget dat dábálaččat unna ovdabustávažiin (jus ii leat namma dahje eará sátni man galgá stuora ovdabustávain čállit). Jus juohke lađas lea dan cealkaga oassi mii álggaha čuokkislistema, de galgá leat unna ovdabustávaš:

Mii borrat

a) láibbi

á) bierggu

b) addamiid

Go čuokkiscealkagiid loahpahit čuoggáin dahje eará stuora čállinmearkkain, de bidjat stuora ovdabustáva:

Vástit:

1. Váccát go njuolggočilggiid?

2. Muittát go loktet riekta?

3. Várubat go čielggi?

2.7.3 Gaskamearkkat čuoggáin

Dábálaččat ii leat makkárga gaskamearka iešguđet čuoggáid gaskkas, ii ge čuokkis mañimus čuokkiscealkaga mañábealde. Jus čuokkiscealkagat leat ollislaš váldocealkagat mat eai leat buohtastahtti konjunkšuvnnain heivehuvvon oktii, de bidjat čuoggá (dahje gažaldatmearkka, čuorvvasmearkka jna.):

Daga ná:

1. Jeara maid mánát ieža oaivvildit.

2. Čilge sidjiide váikkuhusaid.

3. Sida ovttas gávdnat čovdosa.

Čuokkiscealkagiid atnit čorgatvuoda dihte ja danin eai galgga čuokkiscealkagat leat guhkit. Jus ovttá čuoggás leat moadde cealkaga, de berre čuokkiscealkagiid čállit iešbirgejeddji váldocealkkan. Juohke čuokkiscealkaga loahpahit čuoggáin (dahje eará čállinmearkkain):

Máhtte evttohii ahte:

a) Unnimus mánát galget oážžut stuorimus lanja. Doppe galgá odastit seinniid ja lonubit unnit bevddiid ja stuoluidd. Jus šaddá divrras, de galgá geahččalit unnidit goluid ja bivdit váhnemiid nuvttá veahkekin.

á) Stuorit mánát mannet dan latnjii mii lea lagamusas. Dalle go unna mánážat eai leat stuora lanjas (vuojadandiimmuid ja musibekadiimmuid), oážžot stuorit mánát leat doppe.

Ii leat álo vejolaš dahje vuogas čállit čuokkiscealkagiid ollislaš váldocealkkan. Jus bidjá čuoggá ja ođđa cealkaga seamma čuokkismearkka vuollái, de berre bidjat beallečuoggá čuokkiscealkagiid gaskii ja čuoggá fas lohppii:

Vuosttažettiin galggat mánáide muitalit

a) man deatalaš leavssuid lea bargat;

- a) *man deatalaš lea lášmmohallat;*
b) *man dárbbášlaš lea basadit.*

Jus čuokkiscealkagat leat oaivvilduvvon molssaeaktun, de čállit *dahje* juohke čuokkiscealkaga maŋábeallái (earret maŋimusa), dahje dušše nubbin maŋimus čuokkiscealkaga maŋábeallái:

Erenoamáš njuolggadusat gustojit
- *jus leat aktováhnen, dahje*
- *jus bearaš dine unnit go čuođi dubáha jabká.*

Gažaldatmearka

Gažaldatmearkka atnit ná go listet:

Mii lea Ruota oaivegávpot?

- *Göteborg*
- *Stockholm*

Dákkár listemii ii dárbbáš gažaldatmearkka bidjat:

Man olu ássit leat

- *Suomas*
- *Norggas*
- *Ruotas*

2.8 Stuora ovdabustávat ja unna ovdabustávažat

Geahča maiddá 2.7.2.

Váldonjuolggadus lea ahte namaid čállit stuora ovdabustávain, namahusaid fas unna ovdabustávažiin. Namat sáhttet leat olbmo, báikki, riikka, ealli jd. namma, omd. *Áslat, Áγγελ, Ruotta, Čebo, Suomaluođa*. Namahusat leat omd. *direktora, oahpabeaddji, ruottelaš, allaskuvla*.

Muhtun sániid atnit muhtomin namman, muhtomin fas namahussan. Mángii lea váttis mearridit goabbá ain lea, namma vai namahus. *Sámi allaskuvla* lea namma, muhto dušše *allaskuvla* ii leat gal namma. *Sámedikki giellaossodat* lea namma, muhto dušše *giellaossodat* ii leat.

2.8.1 Dábálaččat stuora ovdabustávva:

2.8.1.1 Stuora ovdabustávva teavstta vuosttaš sánis, teakstabihtás jna.. cealkaga loahppačuoggá maŋábealde ja lágain

Mánná čierru. Ábčči vuobttu máná.

Čuoggá maŋábealde atnit ođđa cealkagis stuora ovdabustáva dábálaš oanádusaide.

Cand.mag. Hætta lea čeahpes olmmái. Tv-geahččan lea su váldo astoáiggedoaibma.

Atnit stuora bustáva lágaid namain: *Vuodđoláhka, Sámeláhka, Boazodoalloláhka, Magna Carta, Lappecodisiila* (go ipmirduvvo kultuvrralaš ja/dahje girjjálaš namman), muhto unna bustávaš dákkáriin: *1933 lága mielde, Rávggáštusláhka, Arkimedesá láhka* (unna bustávaš sánis *láhka*)

2.8.1.2 Stuora ovdabustávva duppalčuoggá maŋábealde

Geahča maiddái 1.6.

Vuosttaš sátnái duppálčuoggá maŋábealde bidjat stuora ovdabustáva, jus lea njuolgggo hupman dahje sitáhtta - jus sitáhtta fal ii álgge unna bustávažiin:

Oahpabeaddji álggahii: "Bures boahthin čoabkekimi!"

Muhto: Dákko ii leat duppálčuokkis dárbbášlaš ja dalle čállit unna bustávaža aisttonmearkkaid sisa:

Lukkarri čállá boskeka birra ahte dan geavahedje «gosabahkii ja dat galggai leat vuššojuvvon».

Áillohaš čálii «ijaid beivviidnai davás».

Maiddái dalle go duppálčuoggá čuovvovaš čálus ii leat njuolgggo sitáhtta, muhto sulastahtta dakkára, dahje lea jurdaga sitáhtta, de bidjat stuora ovdabustáva:

Son fuobmái dakkaviide maid oahpabeaddji vikakai muitalit: Lea ge earáid vuostá nu movt ieš háliidat du vuostá earát galget leat.

Ánte jurddašii: "Galggan go son muitalit dan maid diedán?"

Áššu: Sámediggi vuollánan (aviisabajilčála)

Čurvema, gohččuma dahje gažaldaga mii lea duppálčuoggá maŋábealde, álggahit mii stuora ovdabustávain, vaikko ii leat ge njuolgggo sitáhtta:

Jurdda lei: Buohkat galge čoabkekanit Bassevuovdái.

Gažaldat lea: Gerget go son buohkat duorastahkii?

Go duppálčuoggá maŋábealde lea unnimusat okta olles cealkka, de lea váldonjuolggadussan čállit vuosttaš sáni duppálčuoggá maŋŋel stuora álgobustávain:

Dibten dan álgoálggus: Diet ii mana bures.

Dibten dan álgoálggus: Diet ii mana bures, biillas lei fasttes mohtorjietna.

Dibten dan álgoálggus: Diet ii mana bures. Biillas lei fasttes mohtorjietna.

Vuosttaš sáni duppálčuoggá maŋŋel sáhtta maiddái čállit unna álgobustávažiin go cealkka mii lea duppálčuoggá maŋŋel, ii leat juhkkuojuvvon oassin mii álgá stuora ovdabustávain:

Dibten dan álgoálggus: diet ii mana bures.

Dibten dan álgoálggus: diet ii mana bures, biillas lei fasttes mohtorjietna.

Dibten dan álgoálggus: diet ii mana bures; Biillas lei fasttes mohtorjietna.

Álkes njuolggadus lea čállit stuora ovdabustáva go lea eanet go okta váldocealkka duppálčuoggá maŋábealde, ja unna bustávaža muđui.

Dál manai fas nu: mii vuoittahalaimet.

Dat mii dás lea muitaluvvon, ii dieduŋge lohko dalle go vuosttaš sátni duppálčuoggá maŋŋel lea namma (dahje iniitálasátni mas lea stuora ovdabustávva).

Fuomáš:

Duppálčuokkis sáhtta maid mearkkašit ahte čuovvovaš cealkka lea čilgehus, ovdamearka jd. Go duppálčuoggá maŋŋel ii leat iešheanalaš teaksta (váldocealkka), de álggahit dan unna ovdabustávažiin:

*Sámi leavgasat leat njeallje ivnni: alit, ruoksat, fiskat ja ruoná.
Son barggai dainna masa buoremusat liikui: sámegiela.*

2.8.1.3 Stuora ovdabustávva olbmuid, girjiid, aviissaid, bláđiid, nástegovvosiid ja almmi gáhppálagaid, elliid, visttiid jd. namain

*Bojanásti, Ovllá, Čebo, Áššu, Áhkobiemmu, Báktehárij, Eadni Teresa, Nieida Márijá, Gásttašeadđi Jobánas, Bassi Dalai Lama, Gonagaslaš Majestehta Ruvdnaprinsa Hákon jna.
Finnmark Dagblad (gč. 2.8.1.6).*

Oskku ja mytologalaš govvosiidda bidjat maid stuora ovdabustáva: *Ipmil* (muhto dološ sámi ipmilat), *Herrá, Sivdnideadđi, Olbmobárdni, Juksáhkka, Uksáhkka, Venus, Amor*.

*Mii diehtit abte Mánnu jorrá Eatnama birra. Lea buolašđja, ja mánnu lea beliin.
Geasa gullá dát eanan?*

(Reive)bajilčállagiidda, konvoluhtaide jd. čállit stuora álgobustáva ja čuoggá haga:

Ráhkis Niillas

Sátnejodibeadđi Anton Dabl (muhto: Anton Dabl, sátnejodibeadđi)

2.8.1.4 Stuora ovdabustávva ášahusaid, organisašuvnnaid, fitnodagaid, servviid ja politihkalaš bellodagaid namain

Ráđdehus (go lea ášahus; dáikko sáhtta maid čállit *ráđdehus*), *Girku* (ášahussan), *Alimusriektá, Sámediggá, Dáloniid listu, Olgešbellodat*.

Fuomáš! Go ášahusa namas leat moadde sáni, de čállit dábaláčat stuora álgobustáva ovddit namas:

Sámedikkei oahpabusossodat, Sámi allaskuvla

Fuomáš! Muhtun guovtte- ja mángganamat ášahusaid namaid čállit stuora álgobustávain:

Sámi Instituhhta, Sámi Arkiiva, Karasjok Bakeri AS, Risten Ravna Bivtasduodji, Kautokeino Camping

Go oaniduvvon nama atnit ášahusa namman, de čállit dan stuora ovdabustávain omd.

Instituhhta, Giellaossodat, Oahpabusossodat

Maiddá dakkár dilálašvuodain berreii čuovut váldonjuolggadusa dego omd.

Guovdageainnu suohkan, Kárášjoga gielda

Fuomáš:

Dakkár namaid go *van de Graaff, van Gogh* oážžu čállit juogo unna bustávažiin dahje stuora bustávain álggus cealkaga. Lea vuohkkasit čállit stuora bustávain, dahje sáhtta maid earaláđe čállit sániid maŋŋalaga. Ii berre čállit:

Fysihkkárat leat butkan olu odđa fuomášumiid. van de Graaff lea okta dain fysihkkáriin.

čále baicca: *Fysihkkárat leat hutkan ođđa fuomášumiid. Van de Graaff lea okta dain fysihkkáriin. Dahje: Okta dain fysihkkáriin lea van de Graaff.*

Departemeanttaid namaid čállit stuora álgobustávain:

Departemeanttaid namat rievddadit ráđđehusaid mielde. Dan girji čáldettiin leat dat ná:

Stáhtaministara kantuvra (SMK), Mánáid- ja bearašdepartemeanta (MBD), Ruhtadandepartemeanta (RD), Guolástusdepartemeanta (GD), Suodjalusdepartemeanta (SD), Dearvvašvuodadepartemeanta (DD), Justis- ja politidepartemeanta (JPD), Gielda- ja guovluddepartemeanta (GGD), Kultur- ja girkodepartemeanta (KGD), Eanadoalldepartemeanta (ED), Birasgáhtendepartemeanta (BD), Ealábus- ja gávpedepartemeanta (EGD), Oljo- ja energidepartemeanta (OED), Johtalusdepartemeanta (JOD), Sosialdepartemeanta (SOD), Oahpabus- ja dutkandepartemeanta (ODD), Olgoriikkadepartemeanta (OD), Bargo- ja hálddabusdepartemeanta (BHD)

Sámedikki giellaossodat ráhkada áiggis áigái departemeanttaid sámegiel namaid.

2.8.1.5 Kultuvrralaš meassuid, falástallandeaiivvadeamiid jd. čállit dábálaččat stuora ovdabustávain:

Davi Šuvvá, Guovda Šuvvá, Deanu Riemut, Olympia Gilvvut, Sámi Grand Prix

2.8.1.6 Ovtastumit main lea namma

Go maŋit dahje ovddit lađas lea namma, de dábálaččat čállit ovtastumi stuora ovdabustávain, ja goallossázu haga:

Suomaluođda, Vietnamsoahhti, Knæredráfi, Warsawalibttu

Go ovtastumi ovddit sátni lea namma, de dan čállit ná:

*Karášjohgákti, Karášjoh-gákti
Suomafuolkkit, Suoma-fuolkkit*

Go maŋit sátni lea namma, de čállit ovtastumi goappaš sániid stuora ovdabustávain, goallossáhcu vel gaskkas:

*Gievras-Niillas, Davvi-Suopma, Gaska-Amerihká, Davvi-Vestlanda
Bassi-Ovllá, Fire-Máhtte*

Fuomáš: Bidjat stuora ovdabustáva ja goallossázu dihto báikenamain (gč. Báikenamat 2.1.5), omd. *Sis-Finnmárku, Davvi-Norga, Oarje-Norga*
Muhto: *Norgga lulimus guovllut, Duiska oarjimus gávpot* jna.

2.8.1.7 Initiáloanádusat

Geahča 2.8.3 Bustávvaovttastumit ja 2.10.2 Initiáloanádusat.

2.8.2 Dábálaččat unna ovdabustávaš

2.8.2.1 Unna ovdabustávaš virgenamahusain, ámmátmahusain jd.

Virgenamahusaide jd. čállit unna ovdabustávaža:
direktora Hætta, stáhtaministtar Bondevik, presideanta Magga, advokáhtta Somby, gonagas Harald.

Čurvemiidda jd. bidjat unna álgobustávaža, jus dat eai álggat cealkaga:
*bearrá sivdnit!,
ipmil árpmi!
neavri!
presideanta!
stáhtaministtar!*

Lady, lord, sir, madame jna. čállit unna bustávažiin go eai álggat cealkaga.

Dáin sániin lea unna bustávaš: *mánáidáittardeaddji, fylkekamánni, riikkaadvokáhtta, pave, gonagas*, go lea sáhka olbmo birra. Go kantuvrra dahje ásaheaid birra lea sáhka, de bidjat stuora ovdabustáva:

*Dobko lei fylkekamánni boabtán (nappo fylkekamánni ieš).
Ášši ovddiduvvui Fylkekamánái (ásahussii).
Ikte mearridii Gonagas stáhtarádis... ja odne vuolgá gonagas borjjastit*

2.8.2.2 Unna ovdabustávaš orgána, ásaheaid dahje fitnodaga siskkáldas ossodagain

bálddabus, bargokantovra, guovllukantovra, bargiidkantovra, čállingoddi, kássa, láhkaossodat

Dákkár namahusaide atnit muhtomin namman ja dalle berre čállit stuora bustávain.

Stuora ovdabustáva atnit go leat namat: *Norgga TV, NRK Sámi Radio.*

Fuomáš! Muhto go ii dárbbas bidjat stuora bustáva, de nappo doalahit unna ovdabustávaža. Omd. sánit radio ja tv čállit unna bustávažiin: *Guldalin radio ja gehččen tv.*

2.8.2.3 Unna bustávaš historijálaš dáhpáhusaide, ja historijálaš ja geologalaš áigodagaide:

evábkkodálvi, nubbi máilmmisoabti dahje 2. máilmmisoabti, 1945-ráfi, ruovdeáigi

Go ovddit sátni lea namma, de dieđusge bidjat dasa stuora ovdabustáva: *Knæredráfi, Guovdageainnu beassášmárkanat*

2.8.2.4 Unna ovdabustávaš nasjunalitehtaide, olmmoščearddaide, servviid miellahtuide, elliiide, šattuide, dávddaide, viinniide, beivviide, mánuide, áigodagaide, allabasiide jd.:

Geahča maiddá 2.8.1.6.

sápmelaččat, suopmelaččat, mázelaččat, sosialdemokrátat, falástallit, camembert, bearjadat, guovvamánnu, gidđa, beassáččat, norgga (go doaibmá adjektiiivan - omd. norgga biebmovierut - norske matvaner) gč. maid 2.8.1.7.)

Unna ovdabustávaža bidjat maiddá dalle go namahus lea namas bohčiidan:

jonsot, olssot, johannesláibi

Muhto: *Septuagesima sotnabeaivi, Kristusa albmáimannabeaivi, Trinitáti sotnabeaivi*

Latiinnagiela elliid- ja šattuidnamahusaide bidjat vuosttaš sátnái (soganammii) stuora ovdabustáva, ja nubbái (šládjanammii) bidjat unna bustávaža:

Rubus chamaemrus (luomi), *Rangifer tarandus* (boazu), *Coregonus* (čuovža)

Dábálaččat lávet dávdmaid dahje vigiid čállit unna álgobustávažiin, muhto ii dalle go leat olbmo namas bohciidan: *Alzheimer, Down syndroma*.

2.8.2.5 Nammasuorgádusaide bidjat dábálaččat unna ovdabustávaža

Gč. maid 2.8.1.7.

mázelaš, ohcejohkalaš, ruottelaš, norgalaš, helsetlaš, lutherána, leastadiána

Muhto: *Máze ássit, Ohcejoga ássit, Ruota álbmot* jna.

2.8.3 Bustávvaovttastumit

Bustávva mii bagadallá dihto hámi, čállit álo stuorisin: *T-báidi, V-gorut*.

Eanas namahusaide bidjat unna bustávaža: *x-sábcu, y-čiebka*.

Skuvlaluohká namaid oažžu čállit stuora bustávain dahje unna bustávažiin: *A-luohkká/ á-luohkká, 3A/3a, Govdaluodda 1A/Govdaluodda 1a*.

2.9 Logut

Gč. Nickel 503 - 515 s., ovttaid- ja mánggaidloguid kongrueansaspiehkastemiid birra.

Loguid sojaheapmi spiehkasta muhtun dáfus dábalaš sojaheamis, gč. Nickel 84. s rájes.

2.9.1 Nummarat vai bustávat?

Matematihkkateavsttat, busse- ja girdiruktotabeallat, haddelisttut jd. (main logut leat deatalaččamusat) čállojuvvojit dávjá nummariiguin.

Eará mállet teavsttain gustojit čuovvovaš njuolggadusat:

Smávva loguid čállit bustávaiguin, erenoamážit dalle go eai leat nu dárkilis logut (cuovkaoasit):

Son juoigga golbma luodi.

Vuosttaš geardi.

Logut logi rádjái adnojuvvojit smávva lohkun.

Go lea dárkilet loguid birra sáhka, dahje jus livččii vejolaš rehkenastit cuovkaosiiguin, de sáhtta maid smávva loguid čállit nummariiguin:

*Ádjánin 2,5 diimmu.
Gáffe dulđii 5 minuhtas.*

Mađi dárkileabbo háliida leat loguid dáfus, dađi buoret lea čállit loguid nummariiguin. Desimála loguid čállit danne álo nummariiguin:

398,211 (gč. 2.9.3)

Cuovkkaid čállit nummariiguin, erenoamážit go dárkilvuoda deattuha. Hui dábálaš ja fásta cuovkkaid sáhhtá gal maid bustávaiguin čállit:

*2 1/2 dahje bealgoalmmat/guokte ja beali
3/4 dahje golbma njealjádasa*

Hui dábálaš logut ja jorba logut, omd. olles logežat, čuođi, duhát, miljovdna čállit dávjá bustávaiguin teavsttas:

*Sus ii lean go vihttalogi ruvdno.
Duhát girkes násttáža ravket.
Doppe ledje moadde čuođi beakka.*

Go *sullii* mitalit loguid, de čállit logu bustávaiguin genitiivahámis:

*Doppe ledje moaddelogi olbmo.
Mus lea viđa mehtera gubkekosaš báddi.
Mus lea birrasiid golbmačuodi ruvdno.*

Muhto: *Mus leat golbmačuodi ruvnno jus leat 300 ruvdnobihtá*

Go *dárkilit* mitalit seamma loguid, čállit logu nominatiivahámis:

*Mus lea golbmačuohči.
Báddi lea vihtta mehtera gubku.
Mus lea vihtta mehtera gubkekosaš báddi.*

Ovttá cealkagis dahje teakstabihtás doalahit ovttá čállinvuogi, válljet loguid dahje bustávaidd:

*Mus leat golbma bártni, guda-, njealje- ja guovttejabbkásaš.
Sii leat 6', 4' ja 2' jabbkásaččat.*

Mihtuid oanádusaid fárrui čállit loguid nummariin:

2 m, 9 kg, 1000 mm, 3 dl, 50 kr

Go mihtu čállá ollásit bustávaiguin, de oažžu válljet nummariiguin dahje bustávaiguin čállit logu:

10 ruvnno dahje logi ruvnno, 2 mehtera dahje guokte mehtera

2.9.2 Bustávaiguin čállojuvvon logut: oktan vai moadden sátnin?

Bustávaiguin čállojuvvon logut leat muhtomin oktan sátnin ja muhtomin moadden sátnin.

Loguid mat leat unnibut go čuohti čállit oktan sátnin:

čiežalogigolbma, guoktelogi

Jorba čudežiid, duháhiid jna. juohkit dábálaččat mángan sátnin go bustávaiguin čállit:

guokte čuođi, golbmalogi duhát, logi miljovvna, guokte duhát guokte čuođi ja guoktelogivihhta¹⁶

Ruhtabáhpriidda lea dábálaš čállit loguid oktii, sihkarvuoda dihte.

Vuodđologuid čállit dábálaččat loguiguin. Jus čállit bustávaiguin, de čállit oktan sátnin:

1852

gávccenuppelohčuođivihttalogiguokte

2.9.3 Stuora logut ja desimálalogut

Stuora loguid čállit golbman ja golbman nummarin, olgeš guovllus logadettiin

8 350 000 bl čáhppesmuorjemáihli

Desimálaloguid čállit seammaládje ovdalis rihku, muhto rihku maŋgelis čállit buot loguid oktii omd.

1 240, 22450

Njealjesiffarloguid čállit oktii: *1240, 9999*

Rihkku sirre desimálaid, ja stuora loguid čállit golmmanummar joavkkuide, desimálamearkkas logadettiin: ¹⁷

1 657 236,132

Loguid main leat njeallje nummara desimálamearkka ovddabealde ja/dahje maŋábealde, čállit oktan:

1321,9823

Tabellaid dáfus lea dákkár njuolggadus:

<i>4 000 kg bohccobiergu</i>	<i>200 300,27 kr</i>
<i>300 kg luopmánat</i>	<i>18 037,20 kr</i>
<i>30 duolji</i>	<i>8 300,00 kr</i>
	<u><i>226 637,47 kr</i></u>

16 Muhtun aviisadoaimmahusain lea njuolggadus čállit stuora loguid sátnin, vai mašinuohkimis eai gártta logut guovtti linjái .

¹⁷Sihkarvuoda geažil (vai ii sáhte rievdatit loguid) čállit muhtumat (báŋkkut ja dáhkádussearvvit) nummarjoavkkuid gaskii čuoggá guoros gaska sadjái. Riikkaidgaskasaš oktavuođas ii leat dat nu buorre, danin go čuokkis dávjá geavahuvvo desimálamearkan. Engelasgielas geavahit rihku go stuora loguid juohká joavkkuide.

2.9.4 Beaivádeapmi¹⁸

Gč. maid 1.2.

Alfanumeralaš beaivádeamis (go bustávaiguin ja nummariiguin beaiváda) ii galgga guođđit čuoggá:

guovvamánu 6. beaivi

Numeralaš beaivádeamis (go dušše nummariiguin beaiváda) atnit čuoggáid ná:

6.2.1996

09.01.1995

Dát dáhpáhuvai 13.8.¹⁹

Fuomáš: Beaivádeamis ii galgga atnit finjusázu, ii jurddasázu ii ge apostrofa (ii galgga čállit omd. njukčamánu '96, njukčamánu -96 iige 1/3-96).

2.9.5 Telefovdna- ja telefáksanummarat

Oahppogirjiin čállit telefovdna- ja telefáksanummariid nu movt dat nummarat leat čállojuvvon katalogain:

78 49 21 00

800- ja 900-nummariid čállit dattetge ná: *800 29 193; 948 87 378*

2.9.6 Báŋkokonto-, poastakonto- ja riegádannummarat

Báŋkokontonummariid čállit golmma sadjái - dábálaččat čuoggáid haga:

4740 10 11922

Poastakontonummariid čállit guovtti sadjái:

0912 1234567

Riegádannummariid čállit guovtti sadjái:

120345 67890

¹⁸ International Standard ISO 2014 vuođul ja ON ekonomalaš Eurohpa lávdegotti evttohusa vuođul čállojuvvo beaivádeapmi nummariiguin jahki-mánu-beaivi. Guovvamánu 6. beaivi 1996 čállojuvvo ná: 1996-02-06. Vuođđologu sáhtá maid čállit guvttiin nummariin: 96-02-06. Romalaš loguid ja omd. finjusázu ii galgga geavahit omd. 2/6-96 dahje 96/02/06. Guokte goallossázu earuhit áigodaga rájiid: 1996-02-06--1996-05-22 (guovvamánu 6. beaivvis miessemánu 22. beaivái 1996). Jus áigodaga galgá mánuide dárkkuhit, de galgá čállit ná: 1996-02--1997-05 (guovvamánus 1996 miessemánui 1997). Jus áigodat lea ovtta mánu siskkobealde, de oanidit vel eanet: 1996-02-06--15 (guovvamánu 6. beaivvis 1996 guovvamánu 15. beaivái 1996). Áigodagat diibmo- ja minuhtadárkkistemiin čállojuvvojit ná: 1996-02-06 dii 1400--1996-04-01 dii 1200. Vahkkonummar čállojuvvo ná: vahkku 08. Vahkku 12--17 (12. vahkus 17 vahkkui), 1996 vahkku 12--17.

¹⁹ Ruota- ja engelasgielas ii leat čuokkis mánu maŋábealde diekkár ovdamearkkas. Dánsska-, suoma- ja dárogielas lea čuokkis mánu maŋábealde.

Vuosttaš guhtta nummara lea riegádanbeaivi, vihtta mañimusa lea persovdnanummar.

2.9.7 Movt loguid sojahit

Geahča maiddái 3.7.

Geahča Sámi Giellaráđi gielladieđut 2/98, *Tearbmasymposia raporta 3/1994* 9.s: Samuli Aikio: Oanádusat, erenoamážit 13. s. rájes ja Ole Henrik Magga: *Giellaoahppa* 44.s.

Vuođđologut (lohkosánit) leat: okta, guokte, golbma jna.

Sulliilogu sánit leat: moadde, mánga jna.

Jearranlohku lea: galle

Go dáidda sániide lea oaivesáttni, de galgá oaivesáttni leat genitiivahámis:

*Guokte **olbmo** leat láhppon.*

*Moadde **sávzza** leat gávdnon albasii gottaballan.*

*Galle **beatnaga** leat dus?*

Fuomáš:

Sáttni *okta* lea earalágán: *Okta **olmmoš** lea láhppon.* Oaivesáttni lea nominatiivahámis.

Ortnetlogut leat omd.: vuosttaš, čihččet, guoktenuppelogát, čuođioktagoalmmátlogát jna.

Čoahkkeglogut leat omd.: golmmas, čiežas, guoktenuppelogis jna.

Sámi giellaráđi 1998 mearrádus:

«Go gehčosiid merke loguide, de galgá duppalčuoggá mañis merkejuvvot kásusgeažus (máñggaidlogus maiddái máñggaidlogu dovddaldat). Apostrofa geavahit dušše ovttaidlogu genitiivva merkemii, jus orru dasa dárbu, ja gallasvokála guođđit merkekahtá.

ovttaidlohku

máñggaidlohku

vuođđolohku	ortnetlohku	vuođđolohku	ortnetlohku
nom. 6	6.	6:t	6:dat
akk. 6	6:da	6:id	6:diid
gen. 6'	6:da	6:id	6:diid
ill. 6:i	6:di	6:ide	6:diidda
lok. 6:s	6:dis	6:in	6:diin
kom. 6:in	6:diin	6:iguin	6:diiguin
ess. 6:n	6:din	6:n	6:din

Lohkosániide merkejuvvojit dušše kásusgehčosat go dat geavahuvvojit váldosátnin.

Beallekongrueansa geažil sáhtá muhtomin leat vuogas merket lohkosániid kásushámiid go dat leat atribuhttan, muhto dábálaččat daid ii merke.

Dábálaš teavsttas berre muđui čállit bustávaiguin buot lohkosániid ovttas logi rádjái.

nom.	23	bohcco
akk.	23	bohcco
gen.	23'	bohcco
ill.	23'	bohccui
lok.	23'	bohccos
kom.	23:in	bohccuin
ess.	23:n	boazun

Fuomáš:

Lea olles kongruensa logu ja nomena gaskkas dáin kásusiin: nominatiiva, akkusatiiva, komitatiiva ja essiiva. Genitiivvas, illatiivvas ja lokatiivvas lea beallekongruensa.

Čoahkkeloguid ii leat dábalaš oanádallat, ja jus daid galggašii oanidit, de ferte čuovvut seamma vuogi go ortnetloguin, main merkejuvvo suorggis ja kásus (omd. nom. 6:s («guđas»), akk. 6:sa jna.).

Fuomáš! Čoahkkeloguinn ii leat essiiva. Čoahkkelogut leat omd.:

nom.	golmmas	3:s
gen.	golbmasa	3:sa
akk.	golbmasa	3:sa
ill.	golbmasii	3:sii
lok.	golbmasis	3:sis
kom.	golbmasiin	3:siin

golmmas s lea suorggis
golbmasa a lea kásusmearka

2.10 Oanádusat

Geahča maiddái 2.8.1.8 ja *Diedut 3/1994*. Samuli Aikio: Oanádusat ja *Muhtun giellagažaldagat* 13. siiddu.

2.10.1 Iešguđet lágán oanádusat

Oanádusaid ulbmil lea ahte dat galget leat nu oanehaččat go vejolaš. Danne ii galgga omd. earret eará čállit ea.ea. muhto ee.

Leat mánggalágán oanádusat. Boatkaoanádusain, goallossániid oanádusain, sátnegihpuid oanádusain ja seaguhusoanádusain lea čuokkis. Čoahkkeoanádusain ii leat dábalaččat čuokkis.

Boatkaoanádusain lea sáni loahppa guđđojuvvon čálekeahhtá, omd. **oahp.** (oahpaheaddji), **prep.** (preposišuvdna), **ill.** (illatiiva), **s.** (substantiiva), **su.** (sullii = cirka).

Goallossániid oanádusain leat dušše álgoasit merkejuvvon, omd. **sl.** (sátnelistu), **ml.** (*mánggaidlobka*), **lp.** (láktapartihkal), **dii.oahp.** (diibmooahpaheaddji)

Sátnegihpuid oanádusain leat dušše osiid álgobustávat mielde, nu go **omd.** (ovdamearka dihte), **ded.** (dahje eará dakkár) **ee.** (earret eará).

Čoabkkeoanádusain lea sáni álgu ja loahppa merkejuvvon, nu go **hhus** (hálddahus), **Sm-gmat** (Sámi measttir-gilvvohallamat), **dtir** (doavttir).

Čoabkkeoanádusat leat maiddái dakkárat main sáni álgo- ja loahppabustávva lea mielde ja vel okta dahje eanet sánesisbustávva: **bto.** (brutto), **ca.** (cirka). Dakkáriin lea čuokkis go oaniduvvojit dušše čálalaččat eai ge njálmmálaččat.

Seagubhusoanádussan sáhttit gohčodit dakkáriid main lea sáni álgobustávva ja vel okta dahje eanet bustávva (dávjjimusat konsonánttat): **vrđ.** (veardit), **gč.** (geahča), **přt.** (perfeakta), **přt.** (proseanta).

Vuodđoávdnasiid, mihtu ja deattu ja ruhtaovttadagaid oanádusain ii galgga leat čuokkis:

Ruhtaovttadagat dego	<i>NOK, SEK</i>
Mihtut dego	<i>mm</i> (millimehter), <i>km</i> (kilomehter), <i>cm</i> (centimehter)
Vuodđoávdnasat dego	<i>na</i> (natrium), <i>he</i> (helium)
Deaddu	<i>kg</i> (kilogramma), <i>t</i> (tonna)

Go sáni mañimus bustávva lea mielde, de ii dárbbas bidjat čuoggá:

Brutto	<i>bto</i>
Cirka	<i>ca</i>

Iniálaolanádusaide eat bija čuoggá (gč. 2.10.2).

Dákkár oanádusaide berre bidjat čuoggá: *mus.* (musihkka), *pos.* (positiiva), *inf.* (infinitiiva), *su.* (sullii).

Go goallossáni oanida, de ii galgga leat gaska čuoggá mañis: *dii.oahp.*, *ov.sk.oahp.*

2.10.2 Iniálaolanádusat²⁰

Daid oanádusaid maid ii galgga stávet, muhto lohkat oktan sátnin, oazžu čállit stuora ovdabustávva ja muđui unna bustávažiiguin, dahje dušše stuora bustávaiguin:

Unesco/UNESCO, Nato/NATO, Aids/AIDS

Dákkáriid lea vuohkkaseamos čállit stuora bustávaiguin vai sojaheamis lea álkít čájehit kásusgehčosa: *UNESCOi, NATOs jna.*

Oanádusaid maid stávet, čállit juogo unna dahje stuora bustávaiguin:

PC/pc, EKG/ekg

Daidda laktá kásusgehčosiid dáinna lágiin:

PC:s, EKG:s, pc:s, ekg:s

Sániide tv ja radio bidjat stuora ovdabustáva go lea sáhka namain: *Norgga TV*, *Ruota Radio*, *Sámi Radio* muđui ii: *Guldalin radio ja gebččen tv.*

²⁰ Iniálaolanádus lea sáni dahje sátnegihpu oanádus, dainna lágiin ahte sániid/sátneosiid ovdabustávva dahket oanádusa, omd. *NSR* (Norgga Sámiid Riikkasearvi).

Muhtun oanádusaide galget álo stuora bustávat:
ISBN, OS, SAS

Eanas iniálaolanádusaide mat leat namat, galget stuora bustávat. Daidda ii galgga bidjat čuoggá:

BT (boares testamenta), NBR (Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi)

2.10.3 Riikkaidgaskasaš oanádusat

Muhtun riikkaidgaskasaš oanádusain leat stuora bustávat ja unna bustávažat seahkálaga, ii ge dain oanádusain leat čuokkis loahpas: *dB, pH, MHz, kHz*

Riikkaidgaskasaš oanádusaid main stuora bustávat ja unna bustávažat čállojuvvojit seahkálaga, gal čállit unna ovdabustávažiin vel čuoggá maŋábeallái nai (cealkaga álggus):

pH-dássi lei beare allat.

2.10.4 Movt oanádusaid sojahit

Geahča Sámi Giellaráđi gielladieđut 1/96.

Ovttastávval oanádusat, konsonántaovttastumit ja iniálaolanádusat, omd. NBR (Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi) stávejuvvojit («eann-be-earra») ja sojahuvvojit seammaládje go logut:

nom.	NBR
akk.	NBR
gen.	NBR'
kom.	NBR:in
ill.	NBR:i
lok.	NBR:s
ess.	NBR:n

Oanádusaid mat doibmet namman čállit dábálaččat stuora bustávaiguin ja daidda laktit kásusgehčosa unna bustávažiiguin: UNESCOs, UNESCOi, NATOin, NATOs. Vokála loahppasaš oanádusain ii rievdda vokála, muhto kásusgeažus lasihuvvo. Dákkár oanádusat eai stávejuvvo, muhto jietnaduvvojit sátnin.

2.10.5 Movt prinsihpalaččat čállit ja jorgalit oanádusaid?

Geahča maiddái 2.1.1. ja Sámi giellaráđi Gielladieđuid 1/96.

Jus oanádusat leat dárogillii/suomagillii/ruotagillii, de jorgaluvvojit oanádusat. Jus oanádusat leat riikkaidgaskasaš oanádusat, de dat eai jorgaluvvo. Oanádusaide galget álo leat čilgehusat.

Jus oanádus lea mahkáš searvvi jd. namma, mü ii leat almmolaččat sámegillii, de ii galgga jorgalit ii dan nama ii ge dan oanádusa, omd.

NAF - Norges Automobil-Forbund

Go namaid mat maiddái leat oanádussan, atnit sámegillii, de oanádusat jorgaluvvojit, omd.

FN	De forente nasjoner	ON	Ovttastuvvan našuvnnat
EU	Europeisk Union	EO	Eurohpa ovttastupmi
EØS	Europeisk økonomisk samarbeid	EEO	Eurohpa ekonomalaš ovttasbargu

2.11 Goallossánit

(Gč. Klaus Peter Nickel: *Samiske grammatikk* 380 - 389 s.)

(Gč. Johanna Ijäs: *Goallossánit ja daid čállinnjuolggadusat*)

Goallossániin leat guokte oasi. Álggos lea mearusoassi, dasto vuodđooassi.

Vuodđooassi mearrida goallossáni sátneluohká. Eanas sámegiela goallossánit leat substantiivvat main **mearusoassi** lea nominatiivahámis, omd. *boazogeahčči, noaddebeargi, biergobihttá*. Adjektiiva goallossánit leat omd. *oddámálet, čuvgesalit*. Advearba goallossátni lea omd. *lullivázzi*. Gávdnojit maid earalágán goallossánit.

Mearusoassi sáhtá maid leat ovttaidlogu genitiivahámis, dalle go almmuha ahte vuodđooassi lea earáide gullevaš: *almmiriika, dáluemit* dahje go almmuha maŋisboahhti, lahtu dahje buktaga: *bobcobiergu, guolevuodja, miesenáhkki*. Leat maid sánit maid mearusoassi lea mánggaidlogu nominatiivahámis: *mánáidgárdi, nuoraidskuvla*.

Ferte earuhit goallossáni ja sátnegihpu.

Sániid goallostit go ii leat sáhka merrosis nugo attribuhtas dahje eaiggáduššamis:

Mun orron alla viesus go vázzen allaskuvla. Ánte bálkestii čáhpes murjiid. Anne čokkii čáhpesmurjiid.

Sáni mearkkašupmi (semantihkka) mearrida lea go sátnegihpu vai goallossátni.

Eatnigiella lea goallossátni. (Eatnigiella lea vuosttaš giella maid olmmoš oahppá.)

Eatni giella lea sátnegihpu. (Eatni giella lea dat giella maid eadni hupmá, leažžá dál vuosttašgiellan dan oahppan, dahje maŋjel. Sáhtá maiddái leat giella mainna eadni bivdá rievssahiid.)

Eará ovdamearkkat:

Dá lea du mánáid girji. (Du mánát eaiggáduššet girji.)

Mun lean čállán mánáidgirji. (Lean čállán girji mánáid váste.)

Dá lea Áillu Máhte čállin girji. (Áillu Máhte lea čállán girji.)

Dá lea Áillu Máhte čállingirji. (Girji lea dakkár masa Áillu Máhte čállá.)

*Lásse lea muorra meahcis

Lásse lea muorrameahcis.

Fuomáš erohusa go čálát sáni oktii dahje sierra. Dego omd.

<i>Ođđa jabki</i>	<i>ođđajabki</i>
<i>Alla skuvla</i>	<i>allaskuvla</i>
<i>Rávis olmmoš</i>	<i>rávisolmmoš</i>

Go guokte nominatiiva sátnehámi bohtet maŋŋálaga, de galgá daid goallostit (omd. *nábkkereaddju*)

Goallosteamis bohciidit maid sátnelahkit. Mánáide lea váddásit lohkat ja ipmirdit dakkáriid, ja sáhtta leat váttis darvehit sátnegova, omd.:
johkagáddi iige *johgáddi*²¹.

Báikenamat mat leat goallosnamat, leat dávjá gessojuvvon čoahkkái, omd. ***Govdavárjeaggi, Guovdageaineatnu***, ja dakkáriid diedusge čállit dainnalágin maiddá oahppogirjjiide.

Čále olles sániid. Ii galgga dárbbuhemet boatkut sániid goallossázuin, iige oanidit sániid. Botken sáhtta rievdatit oaivila. Ii heive čállit *sávzza-náhkebeaska*, *sávzzanáhke-beaska* iige *sávzzanáhke beaska* (go lea omd. Elle beaska!) čále *sávzzanáhkebeaska*.

2.11.1 Johanna Ijäs: Goallossánit ja daid čállinnjuolggadusat

Goallossáttni lea sátni, mas guokte iehčanas sáni leat goallostuvvon oktii ja doibmet cealkagiin oktan sátnin, omd. *girjerájus* (< *girji* + *rájus*) ja *oahppogirji* (< *oahppu* + *girji*). Goallossánis leat guokte oasi: vuosttaš oassi gohčoduvvo mearussoassin ja nubbi oassi fas vuodđooassin. Goallossáni oasit sáhttet ieža maiddá leat goallossánit, omd. sátni *áššemeannudanvuohki* lea ráhkaduvvon ná:

ášši + *meannudeapmi* > *áššemeannudeapmi*,
áššemeannudeapmi + *vuohki* > *áššemeannudanvuohki*.

Goallosteampi lea dábálaš sátneráhkadanvuohki, ja dávjá leage vuohkkaseabbo geavahit goallossáni go sátnegihpu, omd.

Lei obcan goaskimiidda goddinlobi > *goaskingoddinlobi*,
Lea leamaš gubkei áigge sáhka gávdnat buoret vuogi meannudit ášši > *áššemeannudanvuogi*.

Goallossániid čállimis galgá čuovvut dábálaš goallostannjuolggadusaid. Cealkaga sisdoallu sáhtta rievdat ollásit, jus goallossáni oasit čállojuvvojit sierra, vrd. omd. dáid cealkagiid: *Elle lea dollagáttis* ja *Elle lea dolla gáttis*.

Dás čilgejuvvojit oanehaččat sámegeala dábáleamos goallossátnetiipat ja goallossániid čállinnjuolggadusat.

2.11.1.2 Goallossátnetiipat

Goallossáni mearussoassi lea dábálaččat ovttaidlogu nominatiiva- dahje genitiivahámis, omd:

johkagáddi, *joganjálbmi*, muhtumin mánggaidlogu genitiivahámis, omd. *mánáidgárdi*.

Mearusoassi sáhtta muhtumin leat vel eará hámiin nai, muhto dat eai leat nu dábálaččat, omd. *albmáimannan*, *iddesroađdi*, *bassindahkeki*. (Gč. maiddá 1.2.-čuoggá.)

2.11.1.2.1 Substantiivvat

Guovtti maŋŋálas sáni gihppu lea goallossáttni ja čállojuvvo oktan sátnin dáin dáhpáhusain:

a) Go sihke ovddit ja maŋit sátni lea substantiiva ja ovddit lea ovttaidlogu nominatiivahámis, de sátnegihppu lea álo goallossáttni, omd.

vuotnabakta, *mearračáhci*, *meahccebeaska*, *geassemátkei*, *gidđadulvi*, *dálveorobat*,
geaidnognorra, *vuovderavda*, *johkafanas*, *gámasuoidni*, *jahkečoahkekin*, *oahppogirji*,

²¹ Muhtin sánit leat leksikaliserejuvvon, ja daid oažžu ná čállit, omd: *čiehgahpir*, *sávzzanáhordorka*, *suomuorra*, *silbaste*, *Karášjohgákti*, *johgáddi*.

joavkobargu, veahkkeoahpabeaddji, giellaáhtten, muitalusgirji, oahpahusministtar, dásseárvopolitihkka, eanandoallokantuvra.

- a) Go genitiivahápmásaš sátni ráhkada maŋit sániin fásta, tearpmalágan sáni, man mearkkašupmi lea eará go guovtti sierra sáni mearkkašupmi, de dat lea dábálaččat goallošáni mearussoassi, omd:

dáluolmmoš, gusavuodja, máilmmisoahti, bohccobiergu, áiggegollu, almmiriika, lottečingga (vrd. *duon lotti činggat*), *eatni giella* (vrd. *eatni giella* ‘mii beare gielaid, maid eadni hupmá’), *bargiidbellodat, nuoraidskuvla, mánáidgirji* (vrd. *Munno mánáid girjiit leat hiluid báluid miehtá viesu*).

- b) Go ovddit sátni lea adjektiivva ja ráhkada substantiivvain fásta, tearpmalágan sáni, man mearkkašupmi lea eará go guovtti sierra sáni mearkkašupmi, omd:

čáhppesmuorji (vrd. *čáhppes muorji* ‘mii beare murjiid, mii lea čáhppat’), *allaskuvla* (vrd. *alla skuvla* ‘mii beare skuvlavisttiid (omd. mánáidskuvla), mii lea allat’), *guhkesbearjadat* (vrd. *guhkes bearjadat* ‘mii beare bearjadagaid, mii lea guhkki’), *stuorraservodat* (vrd. *stuorra servodat*).

- c) Go ovddit sátni lea ng. dahkunamma dahjege substantiiva, mii almmuha dagu, omd:

čállinmášiidna, šaddanbáiki, gulahallangaskaoapmi, olmborranrássi, ohcanreive, čuoigansoabbi, suhkangilvvut, oadđenlatnja, lohkan girji, nuppástuhttinprográmma, dáruiduhttinpolitihkka.

Fuomáš ahte dahkunamat, mat leat suorggiduvvon bárahisstávvalvearbain, ožžot reduserejuvvon dahjege játnanhámi, go šaddet goallošáni mearussoassin, omd:

riegádanbeaivi (< *riegádeapmi + beaivi*), *jurddašanduobki* (< *jurddašeapmi + vuobki*), *muitalanárbevierru* (< *muitaleapmi + árbevierru*), *oahpahanvuobki* (< *oahpabeapmi + vuobki*), *lonuhangáivu* (< *lonuheapmi + gáivu*), *jorgalanbargu* (< *jorgaleapmi + bargu*), *idjadanrubta* (< *idjadeapmi + rubta*).

Fuomáš maiddái dákkár adjektiivvalágán goallošátnetiippa:

rukseraddi (ii leat ráddi, muhto dihtolágan lodd), *bieggaoaivi* (ii leat oaivi, muhto dihtolágan olmmoš), *alitnásti* (ii leat násti, muhto dihtolágan rássi).

2.11.1.2.2 Adjektiivvat

Maiddái adjektiivvat sáhttet leat goallošáni. Mearusoassin lea dábálaččat substantiivva ovttaidlogu nominatiivahápmi dahje adjektiivva attribuhttahápmi, omd:

ruhtaháni, boazorikkis, diehtoáingir, ruhtaáingir, olmmošnákkis, báddebabá, báddeodji, liigebearki, muohtavielgat, alitruoksat, čáhppesalit, čuvgesfiskat.

Go adjektiivva lea suorggiduvvon substantiivvas, de dasa gulli ovddit sátni lea goallošáni mearussoassi, jus dat lea adjektiivva bákkolaš mearus. Dát mearkkaša, ahte omd. *vuokta*-sánis suorggiduvvon adjektiivva *-vuovttat* ii birge cealkagis akto, muhto gáibida bákkolaš merrosa: Cealkagis **Máret lea vuovttat nieida* váilu *-vuovttat*-suorggádusa bákkolaš mearus (omd. *guhkes, oanebis, čuvges*), ja mearus lea dalle goallosadjektiivva mearussoassi. Cealkka šaddá dievaslašžan, go *-vuovttat*-suorggádussii lasihuvvo mearus, omd. *Máret lea guhkesvuovttat nieida*. Eará ovdamearkkat adjektiivvain, mat leat suorggiduvvon substantiivvas (dahje eará dakkáris), leat ee: *-jabkásaš* (< *jabki*), *-mánnošaš* (< *mánnu*), *-gaskasaš* (< *gaska*), *-nammasaš* (< *namma*) ja *-vuoláš* (< *vuollá*).

Dá leat dákkár goallosadjektiivvaid ovdamearkkat:

guovttejáhkásaš, viđamánnošaš, buorređáhtolaš, máilmmiviidosáš, boaresáigásaš, riikkaidgaskasaš, Máhtte-nammasaš (gč. 2. kapihttala a-čuoggá), *eatnanvuoláš, gubkesvuovttat* (nieida), *čáhppesvarat* (olmmoš), *guovttejuolggat* (ealli), *mánnggalágán ~ mánnggalágáš, boareslágán ~ boareslágáš*.

2.11.1.3 Goallossániid čállinnjuolggadusat

Goallossáni osiid gaskii ii leat dábálaččat dárbu čállit goallossázu (gč. ovdalis logahallon ovdamearkkaid). Dáin dáhpusain goallossáni osiid gaskii čállojuvvo goallossáhu:

- a) Go mearusoassi dahje vuodđooassi (dahje goappašagat) lea namma (olbmonamma, báikename, girjii namma jna.), omd:

Máret-siessa, Risten-ábkku, Gaska-Amerihkká, Máttá-Várjjat, Davvi-Norga, Lulli-Sápmi, (muhto: *davinorgalaš, lullisápmelaš* jna.), *Máhtte-nammasaš, Áššu-áviisa, Sápmelaš-bláddi, Nordlys-valášállansearvi, Giellačállosat-girji, Dieđut-ráidu, Sámás-giellagursa, Singer-goarrunmášiidna, Rimi-gávpi, Ruotta-Suopma*.

- á) Go mearusoassi dahje vuoddooassi lea nummir, bustávva, sátni dahje eará giellaávnas, omd:

25-jáhkásaš (vrd. *viđajáhkásaš*), *50–60-jáhkásaš* (olmmoš), *1990-lohku, 1960-jagit, b-čuokkis, C-vitamiidna, CD-čuojanas* (vrd. *kaseahhtačuojanas*), *š-bustávva, boahit-vearba, beavdi-sátni, s-geažus*.

- b) Go goallossátni lea ng. kopulatiiva dahjege bálddalasti goallossátni, namalassii dakkár, ahte dan osiid gaskii sáhtášii lasihit *ja*-konjunkšuvnna, omd:

dulka-jorgaleaddji (Dulka-jorgaleaddji lea sihke dulka **ja** jorgaleaddji.)
sámi-dáru (*sátnegirji*) (Sámi-dáru sátnegirjis leat sihke sámi **ja** dáru sátnit).

Fuomáš, ahte dakkár dáhpusain ii berre geavahit vinjusázu (/) goallossáni osiid gaskkas, dainnago vinjusáhu máksá ‘dahje’, ja omd. *dulka/jorgaleaddji* máksá dalle ‘dulka dahje jorgaleaddji’.

Fuomáš maiddá, ahte kopulatiiva goallossániin ii leat mearusoassi, baicca guokte dahje eanet bálddalas, seammaárvosaš oasis.

- c) Go goallostit guokte dahje eanet goallossániid oktan sátnin. Jus goallostit sániid, main lea oktasaš *v u o đ đ o o a s s i*, de mañit goallossátni čállojuvvo olles hámis. Vuosttaš goallossáni vuodđooassi sadjái čállojuvvo goallossáhu, omd:

mánáidskuvla + nuoráidskuvla > mánáid- ja nuoráidskuvla
giellaossodat + kultuvraossodat > giella- ja kultuvraossodat
oahppogirjjit + sátnegirjjit > oahppo- ja sátnegirjjit
bivttasvierut + duodjevierut > bivttas- ja duodjevierut
orrunlohpi + bargolohpi > orrun- ja bargolohpi
lohkanattáldagat + oahppanattáldagat > lohkan- ja oahppanattáldagat
sámejiella + suomajiella + dárojiella > sáme-, suoma- ja dárojiella

Fuomáš ahte ii leat vejolaš goallostit dáinna lágiin: *mánáid- ja nuoráid gárvodamvuogit*, dainnago *mánáid gárvodamvuogit* ja *nuoráid gárvodamvuogit* eai leat goallossátnit! Dát sátnegihppu čállojuvvo ná: *mánáid ja nuoráid gárvodamvuogit*.

Jus goallostit guokte dahje eanet goallossániid, main lea oktasaš *m e a r u s o a s s i*, de vuosttaš

goallossátni čállojuvvo olles hámis ja nuppi sánis čállojuvvo dušše vuodđooassi, man ovddabeallai čállojuvvo goallossáhcu, omd:

*sámebártnit + sámeneiddat > **sámebártnit ja -nieiddat***

*jienastanvuogátvuohhta + jienastangeatnegasvuohhta > **jienastanvuogátvuohhta ja -geatnegasvuohhta.***

2.11.2 Goallossáhcu – olbmo- ja báikenamat

Geahča 2.1.4 čuoggá olbmonamaid ja 2.1.5 čuoggá báikenamaid birra.

2.11.3 Goallossáhcu - eará sánit

Geahča 1.8, 2.2.1 ja 2.2.2 čuoggáid goallosteami birra ja goallossázu geavaheami birra.

2.11.4 Goallossániid oanádusat

Geahča 2.10 čuoggá oanádusaid birra.

2.11.5 Goallosániid juohkin

Geahča 2.2.1 čuoggá.

2.11.6 Guđiid sániid galgá goallostit ja guđiid ii

Geahča *Tearbmasymposia raporta* (Dieđut 3/94) 35.s. rájes: Pekka Sammallahti: Sátnegoallosteami ja čállinvuohki.

Oahppogirjiide čállit ná:

Dakkár sánit leat čielga goallossánit main álgolađasin lea erenoamáš goalloshápmi mii dušše geavahuvvo *-beallái*, *-bealde* ja *-beale* fárus:

olggobealde

siskkobealde

davábealde

miedabealde

doaresbealde jna.

De leat fas sátnegihput main *bealde*, *beale* jna. leat fárus ja dalle čállit sániid sierra. Álgolađas lea genitiivahámis dahje riikka namma:

Karášjoga bealde

eatni bealde

Norgga bealde

Suoma bealde

2.12 Sátneluohkát

Muhtun sánit leat dakkár sánit maid lea lohpi mánggaládje čállit. Juohkehaš oažžu ieš välljet guđe ládje čállá sáni, go fal muitá leat konsekveanta. Oahppogirječállit ja almmolaš ásahasat berrejit čállit *dibto vuogi mielde*, vai oahpahalliide lea álkít darvehit sátnegova. Lea hui deatalaš doalahit dan vuogi maid vällje, ii ge čállit nuo ja ná. Ovtta čállošis, artihkkalis, girjjis jd. berre álo doalahit dan välljejuvvon vuogi. Dan ferte girječállit muitit ja ieš váruhit, vai divodeaddji ii dárbbas ádjánit dainna. Maiddái ohppiid čállošiiin ferte čujuhit nu, vai oahppit árrat juo hárijánit leat konsekveanttat. **Deatalaš lea almmotge muittus atnit ahte oahppit ožžot välljet čállit eará vuogi mielde go fal sánis leat mánga dohkálaš vuogi. Ii galgga nappo divvut ohppiid čállošiiin, vaikko oahppogirječállimii ja oahpaheapmái lea ge mearriduvvon dihto vuohki.** Lea álkít oahppat čállit go diehtá movt dan galgá čállit. Lea bahá seahkánit sátnegovain jus oahpaheaddjit ja oahppogirjjit oahpahit iešguđet ládje.

Tabealla vuollelis lea veahkkeneavvu, ii ge čoavddus buot áššiide. Deatalaččamus lea fuomášahttit girječállit leat **konsekveanta**. Mearriduvvon čállinvuohki ii leat välljejuvvon danne go dát dahje duot hápmi lea buoret, muhto danin vai lea **oktasáš vuohki** oahppogirjjiiin. Čielga suopmanáššiin galgá välljet oahppogirječállit suopmana vuodul (ii ge omd. korrektuvralohkki dahje referánsajoavkku suopmana vuodul). Suopmansániid maid eatnasat eai dáidde ipmirdit, berre čilget juolgenohtas dahje sierra synoniimalisttus, gč. 3.3 *Oahppogirjjiid suopmansánit*.

2.12.1 Vearbbat

Eanas vearbahámiin leat iešguđet lágán gehčosat, oarje- ja nuortasuopmaniid hámit. Gč. Nickel, *Samisk grammatikk*, 42. s rájes ja 225. s.rájes. Girječállit berre välljet fásta hámi, ja čuovvut dan konsekveanta. Muhtun hámiid berre goitge čállit dihto vuogi mielde. Gč. tabealla vuollelis.

Hápmi:	Málet mat gullojit	Movt oahppogirjjide čállit
Bárahisstávvalvearba	- <i>dárbbahit, dárbbasit</i>	<i>dárbbasit</i>
Infinitiiva		
Bárahisstávvalvearba	- <i>son veahkeba</i>	<i>son veahkeba</i>
preseansa ol. 3. pers.	(* <i>son veahket</i>)	
Bárahisstávvalvearba	- <i>moai veahkebetne, veahkebetno,</i>	<i>moai veahkebetne</i>
preseansa gl. 1. pers.	<i>moai veahkebe</i>	
Bárahisstávvalvearba	- <i>mun veahkehin, mun</i>	<i>mun veahkehin</i>
preterihtta ol. 1. pers.	<i>veahkehedjen</i>	
Bárahisstávvalvearba	- <i>doai veahkebeahhti, doai</i>	<i>doai veahkebeahppi</i>
presensa gl. 2. pers	<i>veahkebeabte, doai veahkebeabkeki</i>	
Bárahisstávvalvearba	- <i>dii veahkebtet</i>	<i>dii veahkeheppet</i>
presensa ml. 2. pers		
Bárahisstávvalvearba	- <i>don veahkehit, don</i>	<i>don veahkehit</i>
preterihtta ol. 2. pers.	<i>veahkehedjet</i>	
Bárahisstávvalvearba	- <i>mii veahkehit, mii veahkebat</i>	
preseansa ml. 1. pers.		Girječállit suopman mearrida: <i>-hit</i> oarjin ja <i>-hat</i> nuortan.
Kontráktavearba preseansa	- <i>moai murrejetne, moai</i>	<i>moai murrejetne</i>
gl. 1. pers.	<i>murreje, murrejetno</i>	
Kontráktavearba preterihtta	- <i>sii murrejedje, sii murreje</i>	<i>sii murrejedje</i>
ml. 3. pers.		

Diminutiiva subitiiva vearba	- <i>muitalastit, muitaleastit</i>	Girječálli suopman mearrida - <i>eastit</i> oarjin, - <i>astit</i> nuortan
Translatiiva vearba	- <i>nuorasmít, nuorasnuvvat, nuorasmuvvat</i>	Girječálli suopman mearrida - <i>snuvvat</i> oarjin, ja- <i>smuvvat</i> nuortan
Passiivahámit (passiiva suorgása vuodđovearbbas)	- <i>gorrojuvvot, gorrot</i> - <i>sibkekojuvvot, *sibkekot</i> - <i>čállojuvvot, čállot</i> - <i>biddjojuvvot, biddjot</i>	- gorrojuvvot, gorrot - sihkkokujuvvot - čállojuvvot - biddjojuvvot
Passiivahámit	(-ut-vearbbat main ii leat diftonga, eai sojahuvvo oanehit hápmái Nickel 226. s. Gč.maid 3.10)	Fuomáš! Ávžžuhit oahppogirjjiin geavahit passiivva guhkit hámiid muhtun passiiva vearbbain (intransitiiva sániin) ii leat välljenvejolašvuohta, omd. <i>deddot, doddjot, haksot, ellot, borgot</i> , danin go dain lea sierra mearkkašupmi
negašuvdnavearbbat inkoatiiva	- <i>ballat, -haddat, -(taddat) -juvvot</i> <i>ale, ále</i> - <i>čálligoabtit, álgit čállit</i>	- <i>ballat</i> dahje - <i>haddat</i> ²² , <i>-juvvot</i> <i>ale</i> - <i>goabtit</i> <i>omd. čálligoabtit</i>
konditionála	- <i>biekkastit, álgit bieggat</i> - <i>vieččalin, vieččasim</i>	<i>omd. biekkastit</i> -š- <i>omd. vieččasim</i>

2.12.2 Substantiivvat

Geahča maiddái 2.14.

Substantiivvaid dáfus čujuhit maiddái Sámi giellaráđi dohkkehan sátnelisttuide.

Nomeniin njuolga diftonga dalle go deattohis stávvalis lea *-ii-* dahje *-ui-* :

mearra - *merrii*, *beardi* - *bevddiide*

meassu - *meassui*

Oahppogirjjiin čuovvut dán njuolggadusa, maiddái dahkkinomeniid dáfus:

oahpabeaddji - *oahpabeddiide*

guodobeaddji - *guodobeddiide*

²² -*hallat* go ii lean sávahahtti dahje mearriduvvon dahku, omd. *soalddát bážahalai soadis*, -*juvvot* go lei dáhtolaš dahku, omd. *soalddát dubmejuvvui ja báhččojuvvui*. Lea maiddái erohus, ahte -*juvvot* vearbbat eai váldde ageantta, omd. «*Son borahalai gumpii*», muhto ii fal «*Son borrojuvvui gumpii*».

Nomeniin lea nominatiivahámis -á nuppi stávvala geažusin go ovttaidlogu illatiiva geažus šaddá -ái. omd.

bussá - bussái

Go illatiivageažus šaddá -ii, de lea nominatiivahámis -a-geažus, omd.:

gussa - gussii

Fuomáš:

Oarjesuopmanis leat muhtun namat ja loatnasánit main ii njuolgga diftonga, ii ge leat á nuppi stávvalis, muhto illatiivageažus lea -ai (čálalaš gielas), (njámmálaš gielas sáhtta gullot -ái, muhto dat ii čállojuvvo), omd:

Biera - Bierai

Kaisa - Kaisai

veranda - verandai (dahje verandii)

2.12.3 Pronomenat

Málet mat adnojuvvojit

- *mun, mon, mo*
- *alccen, alccan, alccesan*
- *alcceseame, alccame, alcceame*
- *alccamet, alcceamet, alcceseamet*

Movt oahppogirjiide čállit

- *mun*
- *alccesan*
- *alcceseame*
- *alcceseamet*

Ieš-pronomena dievas sojaheapmi lea Nickel 110. s. rájes. Válljejuvvon vuogi galgá konsekveantta geavahit.

2.12.4 Adjektiivvat

Adjektiivvat mitalit substantiivva birra ja sáhttet leat sihke attribuhitta ja predikatiivahámis. Ovdamearkkat:

Attribuhitta hápmi

Boares viesu

Boares viesut

Hilbes mánná

Hilbes mánát

Láikkes bargi

Láikkes bargit

Predikatiiva hápmi

Viesu lea boaris.

Viesut leat boarrásat.

Mánná lea hilbat.

Mánát leat hilbadat.

Bargi lea láiki.

Bargit leat láikkit.

Attribuhitta hámi váldonjuolggadus:

Adjektiivvat eai soja attribuhitta hámis. Lea seamma hápmi sihke ovttaidlogus ja eanetlogus, nu go oaidnit ovdamearkkain dás badjeappos. Áidna adjektiiva mii ii čuovo dábálaš njuolggadusa, lea *buorre*.

	Singularis	Pluralis
--	-------------------	-----------------

Nom	Buorre niibi	Buorit niibbit
Akk/Gen	Buori niibbi	Buriid niibbiid
Ill	Buori niibái	Buriid niibbiide Buriide niibbiide
Lok	Buori niibbis	Buriin niibbiin
Kom	Buriin niibbiin	Buriid niibbiiguin Buriiguin niibbiiguin
Ess	Buorrin niibin	

Komitatiivas ja illatiivas oazžu válljet goappá hámi atná eanetlogus.

Predikatiivahámi váldonjuolggadus:

Predikatiivahámis kongruere adjektiiva subjeavttain logu dáfus. Go subjeakta lea eanetlogus, de lea maiddá adjektiiva eanetlogus. Vrd. 3.7 Kongruensa.

Kongruensa lea deatalaš predikatiivvas. Guhkes cealkagiin berre ge álo dárkkistit kongruerejit go subjeakta ja predikatiiva, erenoamážit jus subjeakta ja predikatiiva leat guhkkálaga. Sámi aviissain leat oaidnán dákkár cealkagiid:

Čuoččuhus *abte guolásteaddjit leat behtolaččat, eaige leat dorjon Solbanga álggabeami, leat maiddá miellagiddevaččat.*

Dán cealkagis lea subjeakta ovttaidlogus, muhto sihke vearba ja predikatiiva leat eanetlogus. Oanehis cealkagiin ii leat nu bahá meaddit. Jus mahkáš livččii:

Čuoččuhus leat miellagiddevaččat

de oainnášii dakkaviđe ahte váilu kongruensa.

Nuorttabeale suopmaniin sáhttet dattetge muhtun adjektiivvat spiehkastit predikatiiva váldonjuolggadusas:

*Nieida lea čeavlái – Nieiddat leat čeavlái.
Jávri lea guollái – Jávrrit leat guollái.*

Oahppogirjiin berre váruhit kongruenssa, ja čállit:

*Nieida lea čeavlái – Nieiddat leat čeavlát
Jávri lea guollái – Jávrrit leat guollát*

Muhtun suopmaniin sáhttá adjektiiva oaniduvvot njálmmálaš gielas, muhto nu ii galgga čállit. Ovdamearkkat:

*Biktasat leat duolvas_
Giedat leat galbmas_
Viesut leat boarrás_
Mánát leat čeahpi_
Gáhkut leat njálgá_*

Sániid oanideapmi lea suopmaniešvuohta, muhto oahppogirjiide galgá čállit sáni olles hámi; *duolvasat, galbmasat, boarrásat, čeahpit, njálgat.*

Attribuhtta- ja predikatiivahámit, ovdamearkkat:

Elle lea oanebaš

Elle lea oanehis olmmoš

Muhtomin gullo ahte predikatiivahápmi geavahuvvo atribuhttahápmiin, muhto de sáhtta oaivil rievdat oalát:

**Oanebaš olmmoš*

**Elle lea oanebaš olmmoš (muhto eanas áiggi son lea gumpe!)*

geahča maiddá 2.12.5 Advearbbat.

Muhtomin gullo dát boasttu geavaheapmi:

Áhkku lea bealjeheapme.

Son lea bealjehis áhkku.

**Bealjeheames áhkku*

Muhtun adjektiivvaid sáhtta čállit mánggaládje, muhto oahppogirjiide ferte välljet ovttá vuogi:

Máallet mat adnojuvvojit

Movt oahppogirjiide čállit

- seammalágan, seammalágan seammalágan seammalágan (-lágáš, jna.)

- seammalágán²³

- seammaládje -láhkai, láhkái

- suopmana vuodul: -ládje (oarjin) -láhkái (nuortan)

- ivttáš, ievttáš
- ihttáš, ihtáš

- ivttáš²⁴
- ihttáš

- earalágan, earalágan, earalágan, earalágan

- earalágán

- earenoamáš, earenoamáš

- earenoamáš

²³ Oahppogirjiin välljet čuoovvut dihto njuolggadusaid go dat fal gávdnojit, vai lea álkit muitit. Dáikko lea njuolggadussan ahte -i- molsašuvvá -á:n, namalassii -láhki (nom.) -láhkái (ill.) Dan dihte čállit *seammaláhkái*. Eará njuolggadussan lea ahte go sátni goallostuvvo, de oatnu vokála. Dan dihte čállit *earaláhkái*. (Dáin sániin leat mánga vejolaš čállinvuogi, muhto ná lea álkit muitit dihto vuogi ja dan atnit álo.)

²⁴ Dán sáni sáhtta čállit moatte láhkái: ivttáš ja ievttáš. Árvaluvvo oahppogirjiide čállit *ivttáš*, vai lea seamma álgu go sánis *ihttáš* (man sáhtta dušše i-álguin čállit).

2.12.5 Advearbbat

Advearbbat čilgejit dábaláččat vearbba, muhto sáhttet maiddái muitalit omd. áiggi, báikki, vuogi ja eará diekkáriid birra. Muhtun advearbbat leat suorggiduvvon eará sániin, nugo substantiivvain ja adjektiivvain. Ovdamearkkat movt sáhttá suorggidit:

<u>Adjektiivvat ja substantiivvat</u>	<u>Suorggiduvvon advearbbat</u>
giehta	giehtalaga
buorre	bures
ártet	ártegit
garas	garrasit
jietna	jitnosit

Sámegiellat sániin lea álki ráhkadit advearbbaid, muhto loatnasániid lea váddáset suorggidit, erenoamážit jus daid sáhttá mánggaládje čállit. Dávjá badjánit váttisvuodát adjektiivvain nugo positiivalaš/positiiva. Goappá hámi galgá válljet, ja movt de galgá suorggidit advearban? *Positiiva* ja *aktiiva* doibmet bures adjektiivain, muhto šaddá veaháš ártet go daid suorggida advearban. Ovdamearkkat:

Positiivalaš – positiivaláččat
Positiiva – positiivvat
Áirasat buyme positiivvat ášši birra.
Aktiivalaš – aktiivaláččat
Aktiiva – aktiivvat
Son lea hui aktiivvat bargan skuillas.

Goappaš hámiid lávejit čállit, muhto oahppogirjiide berre čállit *aktiivaláččat* ja *positiivaláččat* dannego -laččat geažus muitala čielgasit ahte lea advearba.

Muhtun suorggiduvvon advearbbaid sáhttá mánggaládje čállit, geahča Nickela *Samisk Grammatike* 370. s. Ovdamearkkat:

<u>Málet mat adnojuvvojit</u>	<u>Movt oahppogirjiide čállit</u>
árgget, árggit	árgget
čehpet, čeahpit	čehpet
čurbbet, čuorbbit	čurbbet
hejot, heajut	hejot
njozet, njoazit	njozet
geasset, geassit	geasset
dálvet, dálvit	dálvet
beaivet, beaivit	beaivet

Sáhttá leat váttis earuhit advearbba adjektiivvas. Grammatihkkagirjiit dohkkehit goappaš vugiid, muhto oahppogirjiide ávžžuhit čállit dan vuogi mii čielgasit earuha advearbba eará sániin amas šaddat dievas moivi:

Dán bihtá leat čurbbet čállán
Dán bihtá leat čuorbbit čállán

Márjit cealkaga sáhtta ipmirdit dainnalágiin ahte bihtá leat čuorbbes olbmot čállán. Vaikko bihtta lea čurbbet čállojuvvon, de ii dárbbas mearkkašit ahte čállit leat čuorbbit.

Muhtun sánit sáhttet leat sihke adjektiiivvat ja advearbbat, ovdamearkka dihte *erenomas* ja *oanebas*, gč. maiddái Adjektiiivvat 2.12.4. *Erenomas* doaibmá adjektiiivan dákkár oktavuodain:

Juhán lea erenomas olmmoš.

Adjektiiiva čilge makkár olmmoš Juhán lea, ja advearba fas čilge man čeahppi son lea:

Juhán lea erenomas čeahppi juoigat.

Oanebas sáhtta doaibmat áigeadvearban, ja *oanebaččat* fas lea vuohkeadvearba. Jus lea áiggi birra sáhka, de ferte váruhit ahte atná rievttis hámi. Ovdamearkkat:

Mun jurdilín oanebas ovdalگو vástidin

Mun vástidin oanebaččat.

Go jurdila *oanebas*, de smiehtta ovdalگو vástida, muhto jus vástida *oanebaččat*, de lea vástáduš oanebas.

Muđui sáhtta dáid advearbbaid čállit mánggaládje ja sáhtta válljet suopmana mielde ná:

Málet mat adnojuvvojit	Movt oahppogirjjiide čállit
badjálagaid, badjálaga, badjál(a)	badjálaga (oarjin) badjálagaid (nuortan)
vehá, váhá, veahá	veahá
ovdagihtii, ovdalgihtii, ovddalgihtii	ovdalgihtii (oarjin) ovddalgihtii (nuortan)
mo, movt, mot	Mo (nuortan) movt (oarjin)
dassáži, dassožii	dassáži
bakte, bokte	bokte

Nickelis leat

- baikanaga/baikan(a)
- muohtanaga/muohtan(a)
- varranaga/varran(a)

biddjojuvvon oktii.

Dáin sániin lea erohus:

Baikanaga = veahás naga

Baikan = visot baikan!

Varranaga = veahás naga, goikan varra

Varran = visot varran, njuoska varra

Baikana, muohtana, varrana ii berre geavahit oahppogirjjiin.

2.12.5.1 Adjektiivvaid ja advearbbaid kompareren

Sámegielas leat kompareregehčosat mat laktásit sátnemáddagii. Skandináva gielain lea dábalaš atnit veahkkesániid guhkes adjektiivvaid ja advearbbaid kompareremis. Dát vuohki lea boastut sámegielas. Ovdamearkkat:

Borgguheapmi lea eambo váralaš go ovdal leat navdán.

Eatnoheasta lea eanemus váralaš ealli.

Mari Boine lea sámi artisttain eanemus bivnnut.

Ná galgá sámegielas kompareret:

ADJEKTIIVVAT			ADVEARBBAT		
Positiiva	Komparatiiva	Superlatiiva	Positiiva	Komparatiiva	superlatiiva
buorre	buoret	buoremus	bures	buorebut	buoremusat
buorit	buorebut	buoremusat			
stuoris	stuorit	stuorimus	sturrát	stuuribut	stuurimusat
sturrát	stuuribut	stuurimusat			
váralaš	váralaččat váralecabbo váralecabbo	váralaččamus váralecamos váralecamos	váralaččat	váralaččabut váralecappot váralecabbot	váralaččamusat váralecamosit váralecamosit
váralaččat	váralaččabut váralecappot váralecabbot	váralaččamusat váralecamosat			
gievra	gievrrat	gievrramus	gievrrat	gievrrabut	gievrramusat
gievrrat	gievrrabut	gievrramusat			
álki	álkit	álkimus	álkit	álkibut	álkimusat
álkit	álkibut	álkimusat			
unni	unnit	unnimus	unnit	unnibut	unnimusat
unnit	unnibut	unnimusat			

Go ovttá hámi sáhtá mánggaládje čállit, de ferte suopmana vuodul válljet, ja doalahit dan hámi miehtá teavstta.

Advearbbaid ja adjektiivvaid komparerema lea bahá seaguhit. Čáldettiin berre atnit muittus ahte ii geavat advearbbá adjektiivva sajis, ja nuppeládje. Ovdamearkkat:

Juhán lea **gievrrabut go Máhtte.*

Dán jagi ledje **buorebut bohotosat go diibmá.*

Manná **buoret jus ná dagat.*

Muhtomin sáhtá dákkár seaguheapmi dagahit áibbas eará oaivila:

Unnimusat vihtta olbmo fertejit vuolgit dohko. (vihtta dahje eanet)

Unnimus vihtta olbmo fertejit vuolgit dohko. (vihtta unnimusa)

Nickela *Samisk Grammatikk* lea eambo čállojuvvon komparerema birra 344. s. rájes.

2.12.6 Partihkkalat

Geahča maiddái: *Muhtun giellagažaldagat*, 89. s. rájes ja Nickel 196-215 siidduin ja 438. siiddus. Laktapartihkkalat leat sánit mat eai birge iehčaneaset, almmá nuppi sáni haga. Dat leat álo eará sáni geažis dahje maŋabealde. Laktapartihkal muittuha sátnegeaži danin go laktasa guoibme- dahje guoddinsátnái. Das ii leat sátnedeaddu.

Sámi giellalávdegoddi lea cealkán ahte laktapartihkkalat čállojuvvojit oktii ovddabeale sániin dahje sierra.

Goappašagat leat riehta:

Leagoston dát riehta?

Lea go son dát riehta?

Manai go Ánte?

Manaigo Ánte?

Oahppogirjiin berre čállit sierra daid láktapartihkkaliid maid sáhtta čállit sierra. Ohppiide, oahpahalliide ja giellaoččodeddjiide lea álkit darvehit sátnegova go partihkal lea sierra²⁵.

Sámegiela laktapartihkkalat leat erenoamážit:

-ba/-bai/-ban/-bas/-bat

-be/

-din/-den

-ge/-gin/-gen

-ges/-gis

-go/-goi/-gon/-gos/-got

-gol/-gul

-han

-hal

-man

-mat

-mis

²⁵ Sámi oahpahusráđi mearrádus ÁŠŠI R 8/86: PARTIHKKALIID ČÁLLIN SÁMEGIEL ČÁLLAGIIN [...]

Sámi oahpahusráđi oaivvilda ahte oahppogirjiin fertejirt partihkkalat čállojuvvojt sierra. Dábálaččat berre seamma vuohki leat čáppagirjjálašvuodas, áigečállagiin, áviissain jna. Sáni sisdoallu ii dábálaččat rievdda vaikko partihkkalat čállojuvvojt sierra dahje ovttas. Daid háviid go čállii háliida deattuhit (čájehit) soaitevaš stílitalaš dahje sisdoalu erohusa, ferte juohke čáppagirječállis diehttelasat leat vejolašvuohta dasa.

(Ovttamielalaččat mearridan.)

ÁŠŠI R 21/87 PARTIHKKALIID ČÁLLIN SÁMEGIELAS

Áššebáhpirat: Davvirikaid Sámi Instituhta reive 25.11.86. Sámi oahpahusráđi giellakonsuleantta Harald Kåven 05.01.87 notáhtta.

Mearrádus: Sámi giellalávdegoddi lea čálloa 25.11.86 mielde sádden listtu leksemain mas boahhtá ovdan movt partihkkaliid goallostit davvisámegielas. Sámi oahpahusráđi bidjá listtu oahppogirjenormálan go guoská partihkkaliid goallosteapmái.

-nai
-rat (-rahkan)
-s (hárve akto, dábálaččat jearranpartihkkala maŋis)
-son

Fuomáš:

Earuhit gal **go** - konjunkšuvnna ja **go** - laktapartihkkala. Mii čállit **go** sierra dalle go lea veardideame dahje áiggi dárkkuheame:

*Dalle go mun bohten, lei mihá dálki.
Ánte lea stuorit go Risten.*

Go-veardidankonjunkšuvnna čállit oktii go lea oassin goallossánis, omd. dego:

Don leat dego beainvá²⁶.

Dáid sániid nappo čállit oktan sátnin oahppogirjiide:

alddáge	iešguhtege
almmatge	iešguhtenai
áibbasrat	jisgo
álgage	joksege
birrat	josgo/jusgo
buotrat/buotrahkan	juobe/juoba/joba
dahjerat	juogage
dahtai/datnai	juogo/jogo
dakkárgge/dákkárgge	juoidáge
dattetge	jusgo
dállái	lahkage
dego (gč. badjelis)	mahkkege/ mahkige
dieđusge	maidba
diehtelasge	maide(ge)
eisege	makkárašge
giiat	makkárgge
giige	makkárnai
goabbat	mallesge
goabbáge	maninge
goabbánai	mannege
goabbeliige	masage
goabbelisge	mastige/mastege
goabbilge	matge
goalge	miige/ mihkkege

26 Sámi giellalávdegoddi lea cealkán: “Go-konjunkšuvnna berre fuomášit dušše dan, ahte dat ii leat seamma go gahčanpartihkal -go. Omd. dajaldat “bođii go stállu” sáhtá máksit jogo”bođii dego stállu” dahje gažaldahkan “bođiigo stállu?” Veardidankonjunkšuvnna **go** lea iehčanas sátni, mii dušše muittuha go-laktapartihkkala. Dan ii heive čállit oktii ovddabeale sániin earágo dalle, go dat lea oassin goallossánis (omd. dego). Nuppe dáfus dákkár goallossániid ii oáččo biđget ja čállit sierranassii, vaikke čálášiige sierranassii laktapartihkkaliid. Goallossánit leat omd. dego, nugo, ovdalge, dasgo (guovtti maŋibus konjunkšuvnna go almmuha áiggi ja suja). Laktapartihkkala -go lea iešalddes álki dovdat ja earuhit konjunkšuvnnain, go doallá mielas, ahte dat máksá gažaldaga.”

goappásge	míijai
goappilge	moge
goapposge	moktege
goasge	movtge
goasnai	naba/nabai/nabe
goassege	nago
goitge, goittotge	nuba/nube
gokkoge	obanassiige/obanassii(ge)
gokkonai	obarat
goktege	oktage
gopposge	ollenge
gosage	ollurat
gosanai	oppanassii(ge)
gosge	opparat
gosnai	suige
gostege/gostige	uhcimusge
guhtege	unnimusge
guhtemušge	veaháge
guhtenai	veahášge
huirat	

Jearranpartihkkalat

Muhtomin láhppo jearranpartihkal *go*:

Movt ii heive čállit:

Vulge moai ibttin?

Vuogas giella:

Vulge go moai ibttin?

2.13 Sátneovttadagat (morfemat)

Muhtomin biddjojuvvojit moatti giella sátneoasit boastut oktii:

Movt ii heive čállit:

akšunšjoavku
eksámensbihtá
geografisk guovlu
Márkan senteret
skuvlabussenin

Vuogas giella:

akšuvdnajoavku
eksámenbihtá
geográfalaš guovlu
Márkanguovddáš
skuvlabussin

2.14 Bođu sánit

Váldonjuolggadus lea ahte vierissániin galgá mañimus sátneoassi heivehuvvot sámegeiela sojahanminstariii

alfabeahтта	alfabet
analiisa	analyse
antoniibma (vuostesátni)	antonym
attribuhtta	attributt
buohtalascaalkagat	sideordnede setninger
dássemolsašupmi	stadievsling

diftongganjuolgan	diftongforenkling
gažaldatcealkka	spørresetning
gažaldatpronomen	spørrepronomen
goallossátni	sammensatt ord
gohččuncealkka	bydende/imperativ setning
guovddáškonsonánta	stammekonsonant
kásus	kasus
kontráktavearba	sammendradd verb
muitalancealkka	fortellende setning
namahus	fellesnavn
namma	egennavn
oalgecealkka	bisetning
ruohtu (pl.: ruođut)*	parentes
perfeakta	perfektum
persovdnapronomen	personlig pronomen
predikáhttaoassi	predikatdel
predikatiiva	predikativ
preseansa (dálá áigi)	presens
preterihhta (vássan áigi)	preteritum
sojahangeažus	bøyningsendelse
subjektaoassi	subjektdel/nominatdel
suorggideapmi	avledning
suorggis	avledningsendelse
synoniibma (sullalassátni)	synonym
transitiivavearba	transitivt verb
verbála	verbal

* ruođut - sátni adnojuvvo eanetloguhámis go lea sáhka olles parentesas, mii lea dákkár: ().
Ovttaidlogus adnojuvvo omd. ná: ruohtobealli, mii lea dákkár:)

Eará sánit

Sániid, maid sáhtta mánggaládje čállit, berre oahppogirjjiide čállit ná:

direktovra
earalágán
erenomáš
háliidit
ivttáš
ihttáš
-laččamus
-lamos
-heamos
-hamos
-leabbo
-labbo
lihtter
maid
mašin- (omd. mašingorrojuvvon) (loatnasátni oaniduvvon go lea goallostuvvon)
mašiidna
mehter
nummar

kantovra
kanttor- (omd. kanttorhoavda) (loatnasátni oaniduvvon go lea goallostuvvon)
seamma
seammalágán
seammaláhkái
várálaš

3. GIELLAGÁHTTEN

3.1 Báidnon sámegiella

Dárogiella, ruotagiella, suomagiella ja eará vierrogielat báidnet sámegiela. Lea giellabargiid ovddasvástáduš oahpahit giellaoččodeddjiide nu ráinnas ja rievttis sámegiela go vejolaš. Giellabargit leat dán oktavuodas buohkat geat oahpahit giela mánáide, nuoraide ja oahpahalliide. Leat sihke oahppogirječállit, giellakonsuleanttat, oahpaheaddjit, skuvllat, mánáidgárddit ja váhnemat.

Oahppogirjiin berre atnit sámi dadjanvugiid. Ii berre omd. jorgalit dárogiel sátnevádjasiid ja dadjanvugiid, muhto geahččalit sámi málle mielde dadjat ja sániid bordit.

Go olmmoš diehtá giellabárttiid, de lea álkít garvit daid. Ane oahppogirji čáldettiin muittus dáid čuoggáid:

Skandinavisma²⁷

Jorgaluvvon teavsttas vuohtta muhtomin skandinavisma. Ii ábut sánis sátnái jorgalit vierrogiela jurdagiid dahje teavsttaid.

Dadjanvugiid jorgalit

Báidnojuvvon giella

Go borat unnán, de manat vulos.

Go borat olu, de manat bajás.

Mus leat válljejeaddjit duogábealde...

Mun in áiggo leat gubkái... (Ná láve gullot čeahkkimiin, go hupmanáigemeriid gáržžidit)

lákcabussá (Min Áigi anii dien sáni aviissas.

Dárogillii dat lea oahpes doaba «fløtepus», mas lea dihto sisdoallu. Sámegillii dat ii mearkkaš maidege, jus ii dovdda dárogiel sáni mii lea vuodđun.

Dát lea sátnesođihbeaddji leavgaášši.

Vuogas giella:

Go borat unnán, de geahput.

Go borat olu, de losut.

Mus lea válljejeddjiid doarja...

Mun in áiggo ájihit gubkái...

Dát lea sátnesođihbeaddji váimmuášši.

Dárogiela artihkkalat *en*, *ei* ja *et* maid báidnet sámegiela, vaikko sámegielas eai leat artihkkalat.

Báidnojuvvon giella

Vuogas giella:

²⁷ Skandinavisma lea dat ahte skandináva gielat leat báidnán eará giela. Norvagisma lea go dárogiella báidná eará giela.

*Gáskekaballen ovttá beatnagii márkanis.
Muhtun skuvlabusse lei darvánan muohttagii.*

*Gáskekaballen beatnagii márkanis.
Skuvlabusse lei darvánan muohttagii.*

Dárogiepla formála subjeavtta *det* ja *den* atnit dárbbasmeahttumit sámegeiela:

Movt ii leat vuogas giella:

*Dat borgagodii.
Dat lei nu čoaskkeis doppe.*

Vuogas giella:

*Borgagodii.
Doppe lei nu čoaskkeis.*

Dárogiepla *i dag* jorgaluvvo *odne*:

Movt ii leat vuogas giella:

*Oдне lea Norggas buorre ruhtadilli.
Oдне ii dárbbas čázi šat guoddit vissui.
(Ná sáhtá diedusge lohkat jus ihttin fas
dárbbasa čázi viežžat, muhto ii dalle jus
oaivvilda ahte dán áigge ii dárbbas čázi šat
guoddit)*

Vuogas giella:

*Dál lea Norggas buorre ruhtadilli.
Dál (dahje dán áigge) ii dárbbas šat guoddit čázi
vissui.*

Substantiivadávda

Sámegeiella lea vearbageiella ja lea danin unohas atnit substantiivva dakko gokko sáhtá atnit vearbba. Dárogiepla, ruotageiella ja suomageiella leat čielgasit báidnán sámegeiela dáikko. Dain gielain atnet olu substantiivvaid, vel dalle nai go ii dárbbasivčče. Almmotge galgá muitit ahte substantiivvaid atnin ii leat gielddus. Muhtomin ii sáhte dihto oaivila oazžut ovdan eará go substantiivvain, omd. lea *čállit árvoštallama* eará go *árvoštallat*. Ovddit muitala ahte árvoštallan lea čállojuvvon.

Vuollelis leat substantiivadávdda ovdamearkkat.

Movt ii leat vuogas giella:

*Galgá čájehit gutni boares olbmuid.
Elle čájeba beroštumi matematihkkii.
In dieđe makkár váikkuhusaid odda diibmoplána
bukta skuvlii.*

Vuogas giella:

*Galgá gudnijahhtit boares olbmuid.
Elle berošta matematihkas.
In dieđe movt odda diibmoplána váikkebeaš skuvlla.*

Ođđa ja vierrogielaid báidnin dadjanvuogit leat maid dát:

Movt ii leat vuogas giella:

*in dieđe mii lea sivan dasa go vuiten
mus lea buorre siva fárret
"kánske", "gánske", "jáhkehabtti"
čadabit seminára
ožžon ášši čada
bargen boavdda čada
gullat radio bokte, radio čada
sus lei beaivi ikte (jus nu lei, de goit lea jápmán!)
Áddjá devddii jagi ikte (go jagi deavdá, de ii leat
go 12 mánu boaris!)*

Vuogas giella:

*in dieđe manne vuiten
mus lea buorre ágga fárret
soaitá, veadjá, dáida
doallat seminára
ožžon ášši dohkekehuvvot (mearriduvvot)
bargen boavdda bokte
gullat radios
sus lei riegeadanbeaivi ikte.
Áddjá devddii 70-jagi ikte.*

It **don** dovdda bálgát.

Loga sámegiela girjiid!

(ii girji goit huma! - sámegiela adnojuvvo olbmo njálmmálaš dáiddu birra)

In leat vuolgán borran, jubkan dihte

Dadi álbmát, dadi buoret.

Háliidan radio badjel sáddet dearvuodaid

Áibbašan du manjái

In nagodan váldit sisa daid earáid

Movt dat beangá čoabkis?

Ii **olmmoš** dovdda bálgás.

Loga sámegiela girjiid!

(Sámegiela adnojuvvo čálalaš áđaid birra)

In leat vuolgán borrat, jubkat.²⁸

Madi álbmát, dadi buoret.

Háliidan radio bokte cealkit dearvuodaid

Áibbašan du lusa, áibbašan dutnje

In nagodan duohpat daid earáid

Movt dat ges lea?

Ođđa dadjanvuogit

Muhtomin lea sámegiella ieš mii báidná dadjanvuogiid. Dán birra lea eambbo girjii *Muhtun giellagašaldagat*, 81. s rájes, erenoamážit 8. ja 17. čuoggáin. Gč. maid Nickel 110 - 113 s.

Muhtun mánát ja vel soames rávisolbmot nai hupmet dáinnalágiin:

* Mii letnot vuolgime odne. Mii etnot gillen vuordit ihttázii.

Go oaivvildit: Mii leat vuolgime odne. Mii eat gillen vuordit ihttázii.

Dávjá sáhtta gullat maid dákkár ođđa dadjanvuogiid go:

* *Minguin lea biila.* **Duoiguin berggiiguin leat oba stuora čoarvvit.*

Go oaivvildit: *Mis lea biila.* *Duoin berggiin leat oba stuora čoarvvit.*

Giellabargit berreit maid oahpahalliide oahpahit sohppojuvvon/normerejuvvon dadjanvuogiid.

Mánát gullojit maid dávjá atnime *ieš*-pronomena hui ovttagardánit:

* *mu iežas*, **du iežas*, **sin iežas jna.* **Munnje alces*, **dutnje alces jna.* **Mus alddis*, **dus alddis jna.*

Dán berre maid njulget. (Rievttes sojahanminstara gávnnat Nickel girjii *Samisk Grammatikk*, 110. -113. s).

3.2 Tearpmat

Man muddui heive atnit riikkaidgaskasaš sániid?

Sámedikki giellaossodat lea guhká juo bargan tearbmaráhkademiin. Norgga beale Giellalága olis áshuvvui Sámi giellaráđđi. Dán sajis lea dál Sámedikki giellaossodat.

Sámegiella adnojuvvo dađistaga eambbo iešguđet surggiin. Sámegiella lea sátnerikkis, nu go dološ ealáhusnamahusat (omd. boazodoallo-, dálke-, siivo- ja guohtunnamahusat) duođaštít ge. Ođđa surggiide eai gávdno buot namahusat, danne go dološ áigge eai lean dat suorggit ja barggut go dál. Ferte ráhkadit doahpágiid daidda dinggaide, ávdnasiidda ja sániide main dakkárat eai vuost leat. Ođđa sániid gohčodit *tearbman* dahje *doaban*.

Lea deatalaš atnit daid sániid mat mis leat juo, seammás go maiddái ráhkadit ođđa sániid.

Muhtumat leat vuostá ođđa sániid ráhkadit, muhto mii fertet muitit ahte okte leat min beaivválaš ja dábálaš sánit nai ráhkaduvvon! Mii leat atnigoahtán dihto doahpaga dihto ávdnasiid. Buohkat dihtet mii omd. *goaivu* lea. Jus *goaivu* gohčoda *áksun* dahje *niibin*, ja muhtun eará fas *naddan*, de

²⁸ Geahča infinitiivageavaheami birra Konrad Nielsena grammatihkas 463. s. rájes.

livččii olles moivi. Danin lea ge deatalaš atnit oktasaš sáni ja dohkkehit tearpmaid mat ráhkaduvvojit, muđui mii eat gulahala. Buohkain lea vejolašvuohta sáddet Sámedikki giellaossodahkii tearbmaevttohusaid.

Jorgaleaddjit ja oahppogirječállit jerret dávjá man muddui heive jorgalit riikkaidgaskasaš dahje vierrogielaid sániid. Muhtumat oaivvildit ahte berre atnit riikkaidgaskasaš sániid, dan sadjái go sámegielsániid. Ákkasteapmin lea mángii ahte sámegiela eai gávdno sánit mat ollásit gokčēt riikkaidgaskasaš sātneoaivila.

Lea sámegiela ovddideddjiid ovddasvástáduš ja geatnegasvuohta oahpahit oahpahalliide čielga sámegiela. Mánát ja nuorat gal ohppet dárogieła, suomagiela ja eará gielaid almmá riikkaidgaskasaš ja vieris sániid haga sámegiela. Dieđusge ferte muhtun muddui sámegielaš nai dohkkehit riikkaidgaskasaš sániid.

Njuolggadus:

Oahppogirječállit berrejit atnit nu olu sámegielsániid go vejolaš. Riikkaidgaskasaš ja vieris sániid berre garvit dalle go gávdnojit heivvolaš sámegielsánit.

Ovdamearka:

<i>Riikkaidgaskasaš sátni</i>	<i>Riikkaidgaskasaš sátni heivehuvvon sámegillii</i>	<i>Vástideaddji sámegielsátni</i>
<i>konsejjon</i>	<i>konsešuvdna</i>	<i>doaimmalohpi</i>
<i>konflikt</i>	<i>konfliktta</i>	<i>soahpameabttunvuohta, vuostelasvuohta</i>
<i>kontrollere</i>	<i>kontrolleret</i>	<i>bearráigeahččat; dárkkistit</i>

Movt ođđa tearpmat bohciidit

Vásáhusaid vuodul oažžu dadjat ahte buot oahpponeavvorašhkadeamis lea dárbu ođđa tearpmaid ráhkadit ja čohkket daid tearpmaid mat juo gávdnojit. Dárbu dieđusge rievddada das makkár fágii ja guđe dássái oahppogirji ráhkaduvvo. Tearbmabargu lea hui áddjás bargu, ja lea dábalaš vuodđudit váseidin tearbmajoavkku juohke prošehtii. Joavku galgá guorahallat tearbmalisttuid maid oahppogirječállit ráhkada oahpponeavvoprošeavtta olis.

Vai tearbmabarggus šaddá buorre vuogádat, de berre čuovvovaš málle atnit:

Dárogiełtearbma	Girječállit evttohus	Eará gáldut gos tearpma birra leat dieđut	Tearbmajoavkku loahpalaš evttohus
slikkepott auksjon	njolon bidjet - bikket		njolá bidjet

(Ovdamearkkat leat ruovttudoallotearpmain)

3.2.1. Tearbmabarggus leat mánga vuogi:

3.2.1.1. Heiveheapmi

Lea giellapolitihkalaš ášši man muddui vierrosániid heivehit sámegillii.

Dávjá muitala sámegiel sátni sáni sisdoalu čielgaseappot go vieris dahje riikkaidgaskasaš sátni, omd. *doaibmalohpi* (*konsešuvdna*), *čiegas čibkii* (*diagonála*), *earubeapmi* (*differensieren*). Sámegielas fertet dohkkehit riikkaidgaskasaš sániid maid, muhto oahppogirječálliide lea hástalussan gávdnat nu buriid sámegielsániid go vejolaš!

3.2.1.2. Luoikkaheapmi

Sámegielas leat logi iešguđet sámegiela giellajoavkku. Sáhtta maid dadjat ahte leat guhtta váldogiellajoavkku, main lea iežas čállingiella. Dát gielat leat: *davvisámegiella*, *julevsámegiela*, *oarjelsámegiella*, *anárašgiella ja nuortalašgiella*. Tearbmabarggadetttiin berre muitit eará sámegielaid. Lea vejolaš gávdnat sámegiel sáni mii lea juo anus. Ovdamearkan dása lea julevsámegielsátni *árbmi*, mii lea *elegi* synoniima (*elegi* lea greikkagiela sátni áibbašeami ja surgadis divttaide). *Árbmi* adnojuvvo davvisámegiela girjjálašvuodaterminologijas.

3.2.1.3. Assosieren

Assosierema bokte bohciidit ođđa tearpmat, omd. *neavttár* (*skuespiller*), mii boahdá vearbbas *neaktit*. *Neaktit* lea dárogillii *se ut som* (K. Nielsen).

3.2.1.4. Suorggideapmi

Suorggideami birra lea eambo ee. Nickela *Samisk Grammatikk* 219-379 s. ja girjjiis *Muhtun giellagažaldagat*.

Tearbmabarggus lea dábálaš suorggideamiid bokte ráhkadit ođđa sániid. Sámegielas leat olu suorggidahttinvejolašvuodát. Ovdamearkan lea *jodas* (*strømledning*), mii lea suorgásan vearbbas *jobtit* ja *riššu* (*dusj*), mii vuolgá vearbbas *riššat*.

Suorggideapmi lea maid giellapolitihkalaš ášši. Sánit sáhttet šaddat nu ovttalágánat ahte dábálaš olbmot, geat ieža eai leat tearbmabarggus leamaš, eai šat ipmir sániid. Danin berre guorahallat man olu surggiid ovttá sátnái ábuha ráhkadit.

3.2.1.5. Viiddideapmi

Sáhtta maid viiddidit sáni sisdoalu áššiide maidda sátni álgoálggus ii gula, omd. dološ sátni *biire* (= *reinbeitedistrikt*, K. Nielsen). Dál mis lea *válgabiire* (*valgkrets*), fysihkas lea *biire* (= *krets*) ja mis leat *uksagalbbat* (*dørskilt*). *Galba* lei álgoálggus bohccočoarvvi vuolimus oassi, ja biibbalis dat lea dasto dárogiel *skjold*. Goalmmát boares mearkkašupmi lea nástegova namma.

Maiddá viiddidemiin berre leat várrogas ja váruhit ahte eai šatta menddo ollu mearkkašumit ovttá sátnái. Árbevirolaš sániide ii berre addit ođđa mearkkašumiid, berre baicce hutkat ođđa doahpágiid.

3.2.1.6. Goallosteapmi

Sámegielas lea dábálaš goallostat sániid. Maiddá ođđa tearpmat bohciidit dáinnalágiin: *barguimáhcahanoadju* (= *attføringstrygd*).

3.2.1.7. Tearbmagihput

Tearbmagihput leat maid dábálaččat, omd. *unnimus oktasas buvttá* (= *minste felles multiplum*) matematihkkasátnelisttus. Tearbmagihpuid ii ábut sirret.

3.2.1.8. Jorgaleapmi

Muhtomin lea vejolaš ja dárbbalaš jorgalit tearpmaid iežas gilli, omd. *sátnejodibeaddji* (ordfører). Ferte guorahallat lea go heivvolaš jorgaleapmi, go sáni jorgala nuppi gielas. Nuppevuoru sáhtta suorggideami bokte šaddat buoret sátni go jorgaleami bokte, omd. *fuolabeapmi* (ii ge *ovddasmoras* = *omsorg*).

3.3 Oahppogirjjiid suopmansánit

Davvisámegiela leat golbma vuollesuopmana: nuorta- ja oarjesuopmanat ja mearrasámi suopmanat. Nuorta- ja oarjesuopmaniid suopmanmearkarádji mannná Kárásjoga ja Guovdageainnu gaskka, Šuošjávrris.

Davvisámegiela suopmaniin leat iešguđet sánit, mat buohkat mearkkašit dan seamma: *bupmat, hállat, sárdnut, boallat, ságastit, máinnastit*.

Oarje- ja nuortasuopmaniin lea okta sojahanvuogádat. Dattege leat deatalaš variánttat suopmaniid mielde, omd. aktio essiiva, *lobkame* ja *lobkamin*. Gč. maid 3.14.

Stuorit sátnegelbbolašvuohta lea riggodat buohkaide. Danin lea deatalaš oahpahit maid eará suopmaniid sániid.

Vai nu olu oahppit go vejolaš sáhttet iežaset identifiseret oahppogirjegielain, de berrejit oahppogirječállit ja giellabargit atnit buot suopmaniid alla árvvus. Dákkár suopmansániid berre oahppogirjjiis čilget juolgenohtas dahje sierra synoniimalisttus.

Movt dasto vuhtii váldit dan oahppogirjjiin?

Pedagogalaš árvvoštallama vuodul dáidá leat vuohkkaseamos ahte girječállit juohke siiddu volemussii bidjá synoniimaid guovddáš sániide.

Muđui berre doalahit ovtta suopmana miehtá girjji. Almmotge ii galgga nu čavgadiť dán doallat. Nuppi suopmanis soitet leat sánit maid gánnáha atnigoahtit. Omd lea Kárásjohsuopmana *doarvá* buoret sátni go Guovdageainnus *nobkka*.

Ovdamearka:

Lená ládde.

Láddelaš liššáin láddje.

Liššá ludde vieksábeasi.
Vieksát fallehit láddelačča.
Láddelaš báhtara láddui.

ládde = čoaggá láttagiid, lubme, čoaggá luopmániid
fallehit = rohkkáhit

Gáldu: Lohkanbinnát

3.4 Kásusat

Kásusgeavaheami birra lea čállojuvvon ee. Nickela *Samisk Grammatikk* 480. s.

Lea álkít garvit boasttu kásusgeavaheami bárttiid go ovdalgihtii atná daid muittus.

3.4.1 Atnit genitiivva, ii ge lokatiivva go lea gullevašvuodas sáhka

Sátnejodiheaddji Kárášjogas ii dárbbáš leat seamma olmmoš go Kárášjoga sátnejodiheaddji. Sátnejodiheaddji Kárášjogas sáhtá leat vaikko Čáhcesullo sátnejodiheaddji gii lea fitname doppe. Bargi suohkanis sáhtá leat dálueamit guhte bargá ruovttus ja ássá suohkanis.

Movt ii leat vuogas giella:

Suohkanbáhppa Guovdageainnus sárdnidii.
Čoabkkein lea 18. beaivvi golggotmánus.
Son lea bargi suohkanis.
Biret lea studeanta Sámi allaskuvllas.

Vuogas giella:

Guovdageainnu suohkanbáhppa sárdnidii.
Čoabkkein lea golggotmánu 18. beaivvi.
Son lea suohkanbargi.
Biret lea Sámi allaskuvlla studeanta.

3.4.2 Atnit genitiivva, iige illatiivva dákkár oktavuodain

Movt ii leat vuogas giella:

Duogážin girjái lea mearrasámiid ovdalaš dilli.
In dieđe mii lea sivan su earenoamáš buriid
rebkenastin dáidduide (Ii han dat leat goit "sivva".)
Dákko ii gal heive čállit "In dieđe su erenoamáš
buriid rebkenastin dáidduid siva" ge.
Váhnemat 1B mánáide galget veahkehit 6. beaivvi
guovvamánus ja oahpabeaddjit mánáidskuvllas
diedusge maid barget.
Duogážin fáddábeaivái lea álbmotbeaivi.

Vuogas giella:

Girjji duogáš lea mearrasámiid ovdalaš dilli.
In dieđe manin son lea nu erenoamáš čeahppi
rebkenastit.
1B mánáid váhnemat galget veahkehit guovvamánu 6.
beaivvi ja mánáidskuvlla oahpabeaddjit diedusge maid
barget.
Fáddábeaivvi duogážin lea álbmotbeaivi.

3.4.3 Atnit lokatiivva, ii ge komitatiivva dákkár oktavuodain

Movt ii sáhte čállit:

Vuogas giella:

* *Minguin lea PC ja Internett.*
* *Lea go dinguin sámegeiella 2. diimmu?*
* *Bártnážiiguin lea vuojadeapmi mánnodaga.*
* *Vábnemiiguin lea ovddasvástádus gožiibit leaksolohkama.*

Mis lea PC ja Internett.
Lea go dis sámegeiella 2. diimmu?
Bártnážiin lea vuojadeapmi mánnodaga.
Vábnemiin lea ovddasvástádus gožiibit leaksolohkama.

3.4.4 Atnit essiivva dákkár oktavuodain

Movt ii leat vuogas giella:

* *Son mábtii lohkat 5 jagi boaris.*

Vuogas giella:

Son mábtii lohkat vidajahkásažžan.

Skandinávagielat (omd. dárogiel *som*) báidnet dáikko nai sámegeiella:

Movt ii leat vuogas giella:

* *Girji lea nugo neavva čálliide.*
* *Bargiidbellodat nugo sosiálistalaš bellodat, oaiivilda...*

Vuogas giella:

Girji lea neavvan čálliide.
Sosiálistalaš bellodahkan oaiivilda Bargiidbellodat...

3.5 Konjunkšuvnnat

Dávjá adnojuvvojit mánggagardán konjunkšuvnnat dárbbuhemet:

Movt ii leat vuogas giella:

De oaidná Elle abte go Biera nu boabtá.
Roaddi lea abte go albmi ruoksá.

Vuogas giella:

De oaidná Elle go Biera nu boabtá.
Roaddi lea go albmi ruoksá.

Muhtomin ges váilot konjunkšuvnnat:

Movt ii leat vuogas giella:

Ovdal mii vuolgit, lea mis čorgenbargu.

Vuogas giella:

Ovdal go mii vuolgit, de lea mis čorgenbargu.

3.6 Aktiiva- ja passiivacealkagat

Galgá garvit passiivacealkagiid atnimis dárbbuhemet ja baicca ráhkadit aktiivacealkagiid. Passiivahámit eai leat almmotge gildojuvvon, muhtomin lea dain oaiivil ja sisdoallu man ii sáhte earaládje dadjat. Jus omd. ii leat čielggas gii subjeakta lea, dahje dat ii gula áššái, de lea passiivahápmi áibbas dohkálaš, omd. *Boazodoallolága 5. §:s lea mearriduvvon abte ... Suohkanstivrra áirasat gobččojuvvojit čoahkkeimii bearjadaga guovvamánu 13. beaivvi.*

Movt ii leat vuogas giella:

Ikte mearriduvvui suohkanstivrras...

Vuogas giella:

Ikte mearridui suohkanstivra....

Goas lea -juvvot ja goas -hallat?

Go lea dahku mii ii livčče nu sávahahtti ja buorre, de atnit dábálaččat *-hallat*, omd. *mun gáskkahallen beatnagii*. Maiddái dakkár dagus mii soaitimis dáhpuhuvai, maid ii ovdalgihtii lean mearridan, adnojuvvo *-hallat*.

Omd. : Soalddát **bážahalai** soađis.
Niesteboazu **báhččojuvvui**.

Goas dajašit *Mun lean bovdellan beajaide?*

Passiiva cealkagiid ageanta

Oahppogirjiin galgá garvit lokatiivaageanttaid ja baicca atnit aktiivacealkagiid. Omd. sáhtta cealkagis *Girji lea dohkkebuvon Sámi giellaráđis* vaikko gii guhte lea fitname Giellaráđis dohkkehan girji. Dát cealkka ii mital *gii* lea girji dohkkehan, muhto mitala *báikki* gos lea dáhpáhuvan.

Movt ii leat vuogas giella:

Diet girji lea divvojuvvon mis.
Mii nervojuvvot giellačehpiin.
Girji lea dohkkebuvon Sámi giellaráđis
Dat lea duodaštuvvon Fylkekamánni kántuvrras ...

Vuogas giella:

Mii leat divvon dien girji.
Giellačeahpit nervot min.
Sámi giellaráđdi lea dohkkehan girji
Fylkekamánni kántuvra lea duodaštan ...

Muhtomin seahkanit mállat:

Movt ii leat vuogas giella:

**Olbmot borahalle beatnagis.*

Vuogas giella:

Olbmot borahalle beatnagii.

Oahppogirjiin galgá earuhit *-juvvot* ja *-ballat* hámiid.

3.7 Kongrueansa

Gč. Nickel, *Samisk grammatikk* 509. s. ja Pope/Sara *Eatnigiella*, giellaoahpu váldogirji 252. s.

Kongrueansa lea giellaoahpus ahte *persovdna*, *lobku*, *kásus* ja/dahje *doaibma* heivejit oktii. Girječálli ieš bearráigeahččá ahte cealkagat kongruerejit.

Ovdamearkkat main ii leat kongruensa

** Soai válddiiga iežas niesteseabka mielde.*
** Dalle go mii leimmet iehčainis ruovttus.*
** Goappašat uvssat leaba²⁹ govdat.*

Kongruensa

Soai válddiiga iežaska niesteseabka mielde.
Dalle go mii leimmet iehčaneamet ruovttus.
Goappašat uvssat leat govdat.

Spiehkasteamit

Geahča maiddá 2.9.7.

Loguid dáfus leat soames spiehkasteamit, omd. Mus *leat* vihtta *beatnaga* (muhto: *mus leat beatnagat*), Mis leat bruvssat ja gáhkut *vidanuppelohkái mánnái* (muhto: *mis leat gáhkut ja bruvssat mánáide*).

Go substantiivva ovdalis lea lohku (dahje sánit *moadde*, *mánga*), de galgá substantiiva leat ovttaidlogus (nappo ii: ** mus leat vihtta beatnagat*, ** mis leat gáhkut vidanuppelohkái mánáide*). Go substantiivva ovdalis leat omd. sánit *ollu*, *dievva*, *visot*, de galgá substantiiva leat mánggaidlogus: *ollu mánát*, *dievva ruđat*, *visot girjiit*.

²⁹ Guvttiidlohku dábálaččat ii adnojuvvo jápma diŋggaid birra.

3.8 Oamastangehčosat

Njuovžilis gielas atnit oamastangehčosiid ja dat galget dieđusge sojahuvvot riehta. Oallugat atnet vearu refleksiivapronomeniid dahje sojahit daid vearrut. Muhtumat garvet oamastangehčosiid oalát, amaset čállit daid vearrut. Nickela *Samisk grammatikk* 100-109 s. leat rievttis sojahanmáallet. Almmotge galgá dás maid muddet ja muitit ahte ii leat gielddus atnit pronomeniid. Ii dat ge leat vuogas jus leat dušše oamastangehčosat dahje menddo ollu maŋŋálaga. Muhtomin adnojuvvo dušše pronomen dahje pronomen lassin oamastangehčosiid jus áigu deattuhit juoidá, omd. *Váldde du iežat ruskkaidat mielde go vuolggát!*

Ovttageardánis giella

Adden skeaŋkka áhččái.

Lean du eatnis ožžon fáhcaid.

Dá lea du eatni liidni.

Buoret giella

Adden skeaŋkka áhččášan.

Lean eatnistat ožžon fáhcaid.

Dá lea eatnát liidni.

3.9 Dárogiella báidná sámegiella (Infinihttahámiid geavaheapmi)

Skandináva gielat leat báidnán sámegiella infinihttahámiid geavaheami. Sámegiella infinihttahámiid geavaheapmi lea áibbas earalágán go skandináva gielain ja suomagielas.

Movt ii leat vuogas giella:

Libtit šadde jođánit bassojuvvot.

Son šattai gudnijahttojuvvot.

Galge go moai vuolgit?

Dál mun boadán muitalit Áhkobiemmu birra

Vuogas giella:

Libtit bassojuvvojedje jođánit.

Son gudnijahttojuvvui.

Ean go moai dál vuolgge?

Dál mu áiggun muitalit Áhkobiemmu birra.

3.10 Konditionála geavaheapmi

Movt ii leat vuogas giella:

**Ledjen oaidnán dan jus ledjen mannan dobko*

**Ledjen boabtán jus ledjen diehtán dan*

Vuogas giella:

Livččen oaidnán dan jus livččen mannan dobko.

Livččen boabtán jus livččen diehtán dan

Dákkar seahkáneapmi šaddá maid danin go lea maid dákkár dadjanvuohki:

Ledjen oaidnit dan jus ledjen mannat dobko.

3.11 Pronomensubjektta

Ii dárbbáš geardut subjavevta pronomena hámis dalle go subjavevta juo lea dovddus dahje gielalaččat boahotá ovdan. Buori gielas eai leat olu pronomenat subjavevta:

Movt ii berre čállit

Jus Ante livččii ožžon bovdjumi, de son livččii boabtán.

Vuogas giella

Jus Ante livččii bovdjuron, de livččii boabtán.

3.12 Rekšuvdna

Gč. Nickel, *Samisk grammatikk* 407. s., Pope/Sara *Eatnigiella - giellaoahpu váldogirji* 245. s. Muhtun sánit gáibidit ahte nubbi eará sátni lea dihto kásushámis, omd. *mun beroštan dus* (iige **mun beroštan dutnje*), *mun liikon dutnje* (ii ge **mun liikon dus*). Dákkár njuolggadusat rihkkojuvvojit dávjá ja muhtomin dáidá leat suomagiela mále mii vuotá, muhto dáro- ja ruoŋagiella maid báidnet (**mun liikon du*). Rekšuvdna lea vearbba mearus mii ii almmut áiggi, báikki, vuogi, siva ii ge eará dán sullasaš áššiid. Muhtin sánit, eanas vearbbat gáibidit ahte nomenat leat dihto kásushámis. Gávdnoidat maiddái rekšuvdnasubstantiivvat ja –adjektiiivvat.

Vearbbat mat gáibidit illatiiva:

Vearbbat: áibbašit, borastuvvat, čalmmástuvvat, geahččat, gullat, guoskat, heivet, illudit, irggástallat, jáhkkit, liikot, luohttit, oahpahit, searvat, suhttat.

Substantiivvat ja adjektiiivvat: áhpu, ángir, bahá, dorvu, ráhkisvuohta, vašši, váibmil, vuogas.

Diet miessi gullá Annii.

Ábkeku áibbaša meabccái.

Mánát leat čalmmástuvvan guollái.

Máret lea váibmil guobbarii.

Dies ii leat áhpu masage.

Vearbbat mat gáibidit lokatiiva:

Vearbbat: ádjánit, ájahallat, ballat, beassat, beroštit, ceavzit, dolkat, fuollat, geargat, heaitit, máššat, nohkkot.

Substantiivvat ja adjektiiivvat: árgi, diehtu, giitu, hearki.

Mánát leat dolkan guolis.

Mii leat nobkekon jáfuiin.

Mun lean árgi divrriin.

Vearbbat mat gáibidit komitatiiva:

Vearbbat: árvalit, árvvohuššat, bargat, bihtit, gillát, háladit, humadit, meannudit, rassat, riidalit.

Adjektiiivvat: soabalaš.

Barggat go don bobccuiguin?

Ale riidal unna oappážiin!

Sii leat soabalaččat ránnjáiguin.

3.13 Aktio lokatiiva

Aktio lokatiiva (omd. *borgubeames*) adnojuvvo maid oalle unnán. Njuovžilis gielas berre dan atnit eambo, gč. vuollelis.

Ovttageardánis giella:

Elle lea beaitán borggubet (borggubeame/ -beamen).

Mun lean váibban leavssuid bargat.

Lean geargan goarrume.

Vuogas giella:

Elle lea beaitán borggubeames.

Mun lean váibban leavssuid bargamis.

Lean geargan goarrumis.

3.14 Aktio essiiva

Geahča maiddái Nickel, *Samisk grammatikk* 442. s.

Aktio essiiva lea vearbahápmi man atnit mitalit ahte juoga lea dáhpáhuvvame, juoga dáhpáhuvvá oktanaga eará dáhpáhusain dahje ahte dahku lea bistevas.

Ovdamearkkat:

Büigá lea eamida veahkebeame/ veahkebeamin. (bárahisstávval vearba)

Reaŋga lea gápmagiid goarrume/ goarrumin. (bárrastávval vearba)

Áhkká lei duddjome/ duddjomin. (kontrákta vearba)

Nuorttabealde lea bárahisstávvalvearbbain -men geažus maŋŋel ea-diftoŋga.

Nuorttabealde lea bárrastávval ja kontráktavearbbain -min geažus.

Oarjjabealde lea álo -me geažus.

Ovdamearkkat:

Bárahisstávval vearba: nuorttabealde: *veahkebeamin*, oarjjabealde: *veahkebeame*

Bárrastávval vearba: nuorttabealde: *jearramin*, oarjjabealde: *jearrame*

Kontrákta vearba: nuorttabealde: *čohkkámin*, oarjjabealde: *čohkkáme*

4. RÁVVAGAT JORGALEADDJÁI JA GIELLADÁRKKISTEADDJÁI**4.1 Jorgalit**

Juohke teavstta sáhtta máŋggaládje jorgalit. Jus bidjá vihtta iešguđet olbmo jorgalit ovttá teavstta, de šaddet vihtta iešguđet lágán bohtosa!

Go jorgala teavstta, de galgá váruhit ahte ii jorgal sánis sátnái. Erenoamáš dadjanvugiid, dihto doahpágiid, sátnevádjasuđ ja dakkáriid lea váttis jorgalit. Ollu dakkáriid ferte áibbas earaládje dadjat nuppi gillii. Galgá maid váruhit ahte vuodđogiella³⁰ ii báiinne jorgaluvvon giela, juogo sániid dahje sátnortnega dáfus. Jorgaluvvon teavsttas ii galgga vuohttit guhte giella lea leamaš vuodđogiellan, ii ge galgga vuohttit ahte teaksta lea jorgaluvvon. Jorgaluvvon teavstta galgá sáhttit bures ipmirdit, ii ge galgga dárbbasit geahčat nuppi giela teavsttas ipmirdit mü oavvilduvvo.

Ovdal go teavstta jorgališgoađat, de galggat vuos lohkat olles teavstta; vai fuomášat man birra lea sáhka, makkár sánit ja doahpagat doppe adnojuvvojit, leat go sullasaš sánit mat adnojuvvojit iešguđet vuoru ja lea go das dihto mearri ja vuohki.

³⁰ Vuodđogiella lea dat giella mas jorgala, omd. dárogiel teaksta man jorgala sámegeillii. Dán girjjis atnit ovdamearkan dárogieala jorgaleami sámegeillii.

4.2 Sánit

Ollu fágateavsttain adnojuvvojit iešguđet sánit main lea hui unna erohusaš, muhto erohusain lea datte stuora mearkkašupmi sisdollui ja ipmárdussii. Logadettiin berret dan dihte čálestit sátnelisttu alccat, vai jorgalettiin anát seamma sáni juohke háve go dihto sáni jorgalat (ja vai fas anát dan seamma sáni go nuppe háve jorgalat eará teavstta ges!). Sátnelistui joatkát čállit sániid dađi mielde go jorgalat, go ain boahtá «ođđa» sátni. Dakkár listu lea stuora ávkin ja veahkkin sihke alccat ja sutnje gi dasto dárkkista jorgaluvvon teavstta. Jus vel čálestat oanehis ákka dasa manne leat välljen nie jorgalit sáni, čájeha dat ahte don leat dárkilit guorahallan ja leat dihtomielalaččat välljen sániid. Dáinna lágiin ferte bargat go mis vuos leat nu menddo unnán sátnelisttu, erenoamážit vierrogielas sámegillii. Diekkár iežat ráhkadan listtu berret maiddá lágideit Sámedikki giellaossodahkii. Doppe sii čohkkejit ja registrerejit sániid ja sáhttet dasto rávvet eará jorgaleddjiid ja mitalit movt earát leat jorgalan juste dieid sániid.

4.3 Soahpat sániid

Lea hui deatalaš ahte sámegillii ráhkaduvvon sánit levvet olbmuide nu jođánit go vejolaš, vai nubbi jorgaleaddji ii ráhkat seamma sáni earáládje. Mii fertet soahpat atnit ovttahat sániid ovttahat diŋggaide. Juohke sátni lea soahpama duohken. Hárve lea sániin «jierpmálaš» ja ipmirdahtti duogáš. Manne lea omd. dárogiel *fjellrev/ kvitrev* sámegillii *njállá*, go *rev* muđui lea *rieban*? Manne lea guolli *sik* sámegillii *čuovža*? Ja manne lea luopmána namma *luomi*, vaikko liikká bures livččii sáhttan leat *jieret*? Danne go olbmot leat áigá dolin nu soahpan ja álbmot lea dohkkehan ja atná daid! Nu ferte ge sániiguin dahkat. Jus muhtun gohčoda muorjji luomin, soames eará fas váđohin ja goalmát fas sarrihin, de han livččii dievas moivi. Seammaládje lea sániiguin maid mii dán áigge ráhkadit. Mii fertet soahpat dihto sátnái dihto sisdoalu. Giella manná maŋos jus juohke jorgaleaddji ráhkada su sáni ja doalaha dan, ii ge vuollán earáid ráhkadan sáni váldit atnui. De han šaddá nu ahte ovttá diŋggás leat nu ollu iešguđet namat ahte olbmot eai šat gulahala. Nubbi ii dieđe man birra nubbi hupmá.

Dá lea ovdamearka movt dárogiesátni *lærling* šattai sámegillii *fágaoahppi*. Sámi oahppoplánaid jorgalettiin fertiimet sátnái *lærling* mearridit sámegiel sisdoalu. Anniimet vuođđun ahte *lærling* gullá joatkkaskuvlla vuogá dahkii. «Áigá dolin» lea juo sohppojuvvon ahte *elev*, mii maid gullá joatkkaskuvlla vuogá dahkii, lea sámegillii *oahppi*. Son oahppá joatkkaskuvllas girjjálaš oahpu. *Lærling* lea maid joatkkaskuvlla oahppi, muhto son oahppá muhtun geavtlaš *fága*. Vai sánit šaddet sullalaga, de mearriduvvui ahte *lærling* lea sámegillii *fágaoahppi*. Muhtun eará teavsttas, mii jorgaluvvui maŋgel go oahppoplánat juo ledje prentejuvvon, gávnnaimet *lærling* jorgaluvvon *oahpahallin*. *Oahpahallii* livččii áibbas dohkálaš sátni (ja *fágaoahpahallii* livččii vel buoret), muhto go juo ovdal lei sohpon ahte galgá leat *fágaoahppi*, de divvojuvvui dát maŋit teaksta. Maiddá gávnnaimet Konrad Nielsen sátnegirjjiis sátnái *oappatus* máŋga čilgehusa ja okta dain lea ahte Buolbmágis ja Kárášjogas mearkkaša *oappatusmanna* (oahpahusmánná) *lærling* (!). Vaikko guhte sátni livččii šaddan, de lea sátni mii välljejuvvo áibbas buorre ja dohkálaš sátni, go fal olbmot dihtet dan sisdoalu ja atnet sáni ovttaládje. Go *oahpahalli* ii ožžon mearkkašupmin *lærling*, de sáhtta oahpahalli nappo ain leat dakkár guhte oahpahallá vaikko maid, lehkos dál oahpu vuolde dahje akto oahpahallame, dahje nuorra vai boaris.

4.4 Fágagirjjálaš ja čáppagirjjálaš teavsttat

Sánit mat muđui gielas leat synoniimažagat, sáhttet fágagielas sisttisdoallat dihto mearkkašumi. Dan dihte ferte čavggabut doalahit välljejuvvon sáni fágateavsttas, go čáppagirjjálašvuodas. Ovdamearkka dihte leat sánit nugo *gálga*, *nákca*, *fihttu* ja *árja* dábálaš gielas ja ipmárdusa mielde measta okta ja seamma, muhto oahppoplánaid jorgaleamis lea juohkehaččas dihto dárogiel mearkkašupmi.

Fágagirjjálaš teavsttaid jorgaleamis ferte dávjá maiddái sáme gielas atnit eambbo substantiivaid go livččii originála teavstta čállimis dahkan. Erenoamážit jorgaluvvon láhkateavsttain šaddá oalle eahpelunddolaš substantiiva-sáme giella. Dan ferte dohkkehit, vai šaddá nu dárkil go lea dárbbalaš. Ii dárogiel láhkateavsttain ge leat lunddolaš dárogiella. Ii oktage ane eará oktavuodain dakkár giela ja sátneortnega go láhkateavsttain.

Fágateavsttaid jorgaleamis galgá leat dihto dássi ja duodalašvuolta. Das ferte doalahit ovttá sátnái ovttá jorgaleami. Ii ábut menddo sakka girjudit fágagiela synomymaiguin ja erenoamáš sániiguin.

Jorgaleaddji galgá vuos árvoštallat makkár teaksta lea, ja man čavga galgá jorgalit. Mii lea teavstta ulbmilin - galgá go ášši čilget, galgá go mitalit juoidá, galgá go guoimmuhit? Teavstta ulbmil mearrida mainna lágiin dan galgá jorgalit, vai sáme gillii deavdá seamma ulbmila.

Jus lea láhkateaksta dahje njuolggadusat, de ferte juohke cealkka sisttisdoallat seamma teavstta go vuodđogielas lea. Go láhkatekstii (paragráfii) referere, de čujuha osiide ja cealkagiidda (omd. 4. *paragráfa* 2. *oasi* 3. *cealkagis...*) ja dalle eai ábut nuppi giela teavsttas leat eambbo oasit ja/dahje cealkagat go nuppis.

Go lea omd. suohkanstivrra mearrádusevttohus, de ferte maiddái mihá dárkil jorgalit ja dihtomielaččat välljet sániid, vai buohkat dihtet man birra lea sáhka vaikko lohket ge áššebáhpiriid goabbat gillii. Dakkár gielas soitet šaddat «menddo ollu» substantiivvat ja passiiva hámit ja sáhtta leat váttis čiehkát ahte teaksta lea jorgaluvvon.

Jus jorgala diehtogihppaga borgguheami birra, de berre bidjat eanemus deattu sisdollui. Giella galgá leat nu miellagiddevaš ja girjái ahte lohkki mielas lohká. Dakkár teavsttas galgá garvit substantiivagiela ja atnit sáme giela vejolašvuodaid girjudit giela. Almmotge ii galgga leat nu hutkái ahte šaddá badjelmearálaš, muhto doalahit gielas dan dási man teaksta ánsšása.

Čáppagirjjálašvuoda teavsttaid jorgaleamis galgá baicca eambbo girjudit giela. Sáme gielas lea lunddolaš atnit mihá eambbo vearbbaid go dárogielas. Sáme gielas leat maid ollu iešguđet vearbba mat mearkkašit sullii dan seamma, muhto dain sáhttet datte leat deatalaš erohusat. Vearba soaitá ovdamearkka dihte adnojuvvot dušše nissonolbmo birra dahje dušše máná birra, vaikko dárogillii jorgaluvvo ge dušše ovttain sániin. Dalle šaddá áibbas boastut jus sáme gillii atná «boastu» vearbba. *Far skriker* ii sáhte jorgalit *áhčči riebbu*. Leat oainnat dušše mánát ja beatnagat mat rihčot - ja nissonolbmot.

Muhtun dárogiel mitalusas leat golbma bohká, okta stuorit go nubbi, mat vázzet šaldi rastá. Šaldi vuolde lea stállu, guhte áitá borrat sin. Dárogiel mitalusas adnojuvvo vearba *si* (dadjat) go stállu jienada maide. Seamma vearba adnojuvvo maiddái dalle go unnimus gihci «hupmá», dalle go gaskaleamos ja go stuorámus «hupmá». Sáme gillii sáhtta atnit iešguđet vearbba juohke háve. Juohke vearba mitala iešalddis juo makkár jietna lea sus gii hupmá, ii ge dárbbáš jorgalit ahte «..., *dadjá unnimus gihci unna jienažjii*» ja ahte «*stáluš lea roagga jietna*». Mas de galgá diehtit visot dáid vearbbaid? Konrad Nielsen sátnegirjeráidduš³¹ lea ovttá girjii namma «Systematisk del». Das lea loahpageahčen registtar dárogillii (ja engelasgillii), man mielde sáhtta ohcat fáttáid mielde:

³¹ Geahča sierra kapihttala Konrad Nielsen sátnegirjiiid birra.

Doppe ohcat: *stemme* 537. Nummár čujuha maŋŋálaga teakstaosiide. Nr. 537 gávdnat 461. siiddus, muhto dat lea gusto «Politiske forhold». Janu, *stemme* lea gusto *jienastit*, nu go mii dán áigge dadjat. Guđe fáttá vuolde dasto gávdnat jienaid? Lyd? *Lyd* 142 (*av levende vesener*) 237, 238 e 1, 2, 3. Dalle mii geahččat doppe: 142 lea 68. siiddus ja das lea bajilčálan: Lyd; lydløshet, stillhet. Lyds høide, klarhet, skarphet etc. Mii geahččat vuos 237: *Lyd a) Harking, hosting, raping, nysing, snorking. Mennskets stemme og stemmeklang; roping...* Menneskets stemmeklang! Doppe sáhttit gávdnat sáni, jus soaitit välljet olbmo jietnadanvuogi gihccái. Dan diedusge sáhttit dahkat, go juo gihcci hupmá! Álggus leat substantiivvat. Maŋŋelis álget vearbbat ges: ... aigerdit,... biš'kut, ...bunjaidit, ...cus'kit,.. gil'ljut,... jaw'zit, ...mak'ket,...njiw'ket, ...siđ'đut,...šai'ket, ...šoallat,... Ii han dás čuoččo maid sánit mearkkašit! De fertet ohcat Konrad Nielsen sátnegirjii ges, omd.: *njiw'ket pipe, kvitre...; snake med svak, pipende stemme (om affekterte kvinner)*. -Affekterte kvinner? Diekkár jietna gal várra heive ballán gihccái maid? Dien sáni vurken muitui! Ozan ain: *šai'ket 1) gjø sterket 2) skråle høit, bunjaidit 1)...*, 2).... 3) *...låte som en melkekagge hvor det er begynt å gjære* (- makkár jietna son dat ges lea, heive go gihccái?). Nie ozan dassáži go lean gávdnan heivvolaš sániid mat muitalit makkár jietna juohke gihccis ja vel stálus lea. Sáhtán maid ohcat 237 *b) Dyrelåt* Doppe leat 78 vearbba. Gal suige daid gaskkas nai gávdnojit vuogas vearbbat dán atnui?

Dát leat oalle áddjás vuohki, muhto nie mii fertet bargat, jus atnit jorgaleami duodalaš ja deatalaš bargun ja go háliidit doalahit ja seailluhit ealli, girjás ja čáppa sámegeiela.

4.5 Suorggideapmi

Sámegeiel vearba sáhtta maid muitalit movt juoga dáhpáhuva: ovttá háve (čurvet), mángga háve (bálkkodit), guhká (garrodallat), oanehaš (čálestit), ahte soames oážžu nuppi dahkat juoidá (barggahit), ahte dat dahpáhuva soapmásii (cápmahallat).

Jorgaleaddji ferte diehtit ja máhttit atnit dákkáriid. Son ferte diehtit movt sámegeielas doibmet *suorggádušat*, nu go dakkár sánit gohčoduvvojit, ja movt daid galgá «ráhkadit». Sámegeielas lea ge *suorggideapmi* buoremus vejolašvuoha áсахit ođđa sániid ja dárkilit čilget juoidá. Jus dán ii máhte, de ii máhte jorgalit ge.

4.6 Sániid ráhkadit

Suorggideamiin lea vejolaš ráhkadit ođđa sániid, sámegeiela vuogi mielde. Suorggideapmi lea buorre vuohki ráhkadit bures doaibmi sániid, ja dakkárat šaddet dávjá mihá buorebut go vierrogeiela sátni masa ráhkada vástevaš sámegeielsáni, omd. *ásodat* (leilighet), namalassii sadii gos ássá. Sátni lea ráhkaduvvon seammaládje go omd. boares sátni *boadáldat*, namalassii báiki gokko *boabta*. Eará ovdamerkkat leat *divobat*, báiki gos divuha ja *láibbobat* (báiki gos láibojuvvo/láibbuha). Almmotge berre váruhit ahte ovttá sáni vuodul eai šatta nu ollu sánit ahte dain ii báljo leat erohus. Ii galgga dušše sáni ráhkadeaddji ipmirdit dan! Leat maiddá eará vuogit ráhkadit sániid, omd. goallostit moadde sáni oktii ođđa sátnin, omd. *galbarihcci* (skilpadde).

4.7 Suopmansánit

Erenoamáš suopmasániid atnima berre árvvoštallat dan mielde makkár teavstta jorgala. Jus jorgala jearahallanskovi 3. luohká mánáide, de berre atnit sániid mat leat oahppásat mánáide geat galget vástidit. Jus Guovdageainnu ja Unjárgga mánát galget vástidit, de ii berre atnit sáni *olmmái* go

oaivvilda *venn*. Unjárggamánát sáhttet sáni ipmirdit seamman go dievdoolmmoš, dárogilli *mann*. Jus čálát *skihpár* dahje *skibir*, de eai dáidde ná nuorra Guovdageainmánát dovdat dan. Ane baicca sáni *ustit*.

Muđui sáhttet nuppi suopmanis (maiddái julev- ja oarjelsámegielas) leat sánit maid mii sáhttit atnit dahje heivehit iežamet suopmanii. Lea sakka buoret doppe ohcat vejolašvuoda, go jurdilkeahttá ráhkadastit dahje jorgalastit odđa sáni. Odđa sániid ráhkadettiin berrešii maiddái dárkkistit ahte ii atte iežas suopmanis odđa sisdoalu sátnái mii juo gávdno eará suopmanis. Guorahala maiddái ahte sátni ii juo gávdno iežat suopmanis eará mearkkašumiin go maid don áiggošit dasa bidjat. Konrad Nielsen sátnegirjjiin gávdná ollu sániid, go fal máhtášii ohcat. Eat ge mii galgga vajálduhttit ahte min vuoras olbmot leat mihá čeahpit giellakonsuleanttat go mii, geain lea dušše universitehtaoahppu. Sii dihtet ollu sániid maid mii eat šat máhte dán áigge. Sis soaitá leat gárvvves sátni juste dasa maid mii dárbbasit!

4.8 Namat

Jus dárogiel borgguhan-gihppagis leat ovdamearkan olbmot, geaid namat leat mahkáš Håvard ja Hildegunn, de berre sámegiela jorgaleamis atnit eará namaid. Sámegiel teaksta mas leat diekkár namat, dovddaha juo čielgasit ahte lea jorgaluvvon. Teaksta šaddá mihá miellagiddevaččat go baicca bidjá namaid mat leat oahppáseappot sámegiela lohkkiide (maiddái Ruota ja Suoma bealde). Seammaládje lea jus vuodđoteavsttas leat «mahkáš-báikenamat», mat eai gula dihto báikái, muhto leat dušše ovdamearkan.

4.9 Jorgaleaddji galgá ieš vuos dárkkistit teavstta

Go leat jorgalan teavstta, de logat dan, seammás go dárkkistat ahte buot oasis ja cealkagat leat jorgaluvvon, njulget čállinmeattáhusaid, sátnortnegiid ja eará maid fuobmát. Dalle láve teaksta mihá ruoksat go lea geargan! Go dáid leat visot divvon ja leat fas prenten teavstta, de easka álgá jorgaleaddji iežas dárkkistanbargu. Dalle bijat vuodđogiela teavstta eret ja logat jorgaluvvon teavstta almmá darvánaddat dasa mii vuodđoteavsttas čuožžu. Buoremus lea dainna vuorui vuordit juobe moadde beaivvi ge (muhto dávjá lea jorgalemiin nu hoahppu ahte ii astta teavstta diktit oanehaš orrut). Ipmirdat go sisdoalu, vai fertet go dovdat dárogiel teavstta ovdal go lea vejolaš ipmirdit man birra lea sáhka? Dan dásis leat dađibahábut oalle ollu jorgaluvvon teavsttat mat bohtet bargoaddá! Olles teavstta, juohke cealkaga ja juohke sáni galgá leat vejolaš ipmirdit vaikko ii máhte vuodđogiela dahje dovdá vuodđogiela teavstta. Dán vuorus galggat teavstta divodit nu ahte šaddá «albma» sámegiella. Du boarráseamos goaski galgá sáhttit bures ipmirdit mii oaivvilduvvo. Ale ane menddo akademalaš giela, menddo ollu odđáigásaš sániid ja vierrogielaid sániid. Várut substantiivadávddas ja menddo ollu passiiva hámiin. Muite almmotge ahte sihke passiiva hámit ja substantiivvat gullet sámegilli ja dain lea dihto doaibma ja ahte daid haga ii birge giella. Lea go teaksta miellagiddevaš, vai sáhtta go dan girjudahttit eambbo? Leat go atnán doarvái vearbaid ja gávdnojit go eará, vuohkkaset vearbbat? Sáhtášit go eará ládje bordit cealkaga? Vearba lea cealkaga deataleamos sátni ja galgá leat hui ovdan cealkagis. Poenga sáhtta leat váttis fáhtet jus vearba lea «vaddása duohken», namalassii cealkaga maŋágeahčen. Jus lea fágateaksta, de guorahala lea go giella nu duodalaš go teaksta ánsšása. Fágateavsttas ii ábut atnit beare ollu kondišunála- ja potensialahámiid.

4.10 Gielladárkkisteapmi

Gielladárkkisteapmi lea mánggalágán. Vuos lea du iežat jorgalan teavstta dárkkisteapmi. Geahča dan birra dás badjelis. Go iežat teavstta dárkkistat, de oaččut rievdadit ja divodit nu ollu go háliidat, dassá go šaddá áibbas miela mielde.

Dasto leat teavsttat maid don leat earáid jorgalahttán iežat ovddas. Dakkáriid maid oaččut divvut oalle ollu. Dat galget oainnat du namas almmuhuvvot ja dalle lea dus lohpi divvut dan nu ahte šaddá miela mielde. Dalle it galgga dárbbasit bealušit ja ákkastallat manne nie ja ná leat divvon.

Go earáid jorgalan teavsttaid galgga dárkkistit, de berret muitit ahte juohke teavstta sáhtta hui mánggaládje jorgalit. Gokko ii leat dárbbaslaš divvut, de it galgga earáid teavstta rievdadit nu ahte šaddá nu go don ieš livččet jorgalan. Dát teaksta almmuhuvvo jorgaleaddji namas. Dalle ii leat vuoiglaš ahte don rievdadat dan nu ollu ahte ii šat leat jorgaleaddji duodji.

Jus teaksta lea hejot jorgaluvvon, de sáhtta dan juogo máhcahit jorgaleaddjái ja addit sutnje vuos vejolašvuoda divvut dan dahje díktit dan almmuhuvvot heajos gielain. Dás ferte maid árvvoštallat makkár atnui teaksta galgá. Jus lea áššebábir, man ulbmil ii leat giellaoahpaheapmi ii ge giellagáhtten, de ii dárbbas dárkkisteaddji jur nu garrasit divodit. Jus lea oahpaheaddjeráva, de lea dasa deatalet oažžut buori giela, muhto ii leat dat ge nu deatalaš go mahkáš mánáidskuvlla oahppogirji. Ferte earuhit teavsttaid mat leat jurddašuvvon rávisolbmuide teavsttain mat čállojuvvojit mánáide. Teavsttain maid mánat galget lohkat, galgá leat hui buorre, čáppa ja vuogas sámegiella. Earret teavstta sisdoalu, de galget dat maiddái seammás oahpahit mánáide buori sámegiela.

Jus jorgaluvvon teavsttas lea menddo heittot giella, de berre dan birra čálesit moadde sáni, muitalit makkár boastuvuođat das leat ja rávvet movt viidáseappot berre bargat dainna ja dasto máhcahit fas dasa gii lea bivdán dárkkisit giela. Ii berre divvut ja almmuhit teavstta jorgaleaddji namas. Dalle ii oahpa jorgaleaddji boastuvuođainis, ja lohkki doaivu ahte jorgaleaddji lea nie čeahppi jorgalit (gielladárkkisteaddji namma oainnat ii almmuhuvvo). Jorgaleaddji galgá ieš oažžut vejolašvuoda divvut boastuvuođaid. Muhtomin soaitá buoret áibbas odđasit jorgalit, go divodišgoahtit menddo heajos giela.

4.11 Jorgaleaddji namma galgá almmuhuvvot

Galgá álo almmuhuvvot gii lea jorgalan teavstta. Almmuheaddji galgá fuolahit ahte dat dahkko ja jorgaleaddji galgá dárkkistit ahte nu geavvá. Jorgaleaddji namma galgá almmuhuvvot, go jorgalanbarggus lea stuora ovddasvástádus ja jorgaleaddji berre nagodit guoddit dán ovddasvástádusa. Jus jorgaluvvon teaksta lea ollu divoduvvon, de almmuhuvvo dainna lágiin: jorgaleaddji namma/(divodeaddji namma) (finju sáhzu ja divodeaddji namma ruođuid siste). Jus leat guokte jorgaleaddji ovttas bargan, dahje goabbat osiid jorgalan, de almmuhuvvo ná: jorgaleaddji namma ja jorgaleaddji namma.

4.12 Ovdamearkkat

Dá leat muhtun duohta ovdamearkkat jorgaluvvon teavsttain maid jorgaleaddji lea lágidan bargoaddá ja maid ovddas lea máksojuvvon.

Muitala go jorgaluvvon teksta dan seamma go dárogiel teaksta? Lea go vuogas ja bures ipmirdahtti sámegeilla. Ipmirdivččii go goaski? Leat go rievttis sánit adnojuvvon?

Dárogillii

Sámegillii

Distrikts- og regionalpolitikk i de samiske områdene

Staten har således forpliktet seg til å legge forholdene til rette slik at samene har tilstrekkelige muligheter til selv å styrke sin kultur, sitt språk og sitt samfunnsliv og således forme utviklingen av det samiske samfunnet.

Samiske saker i alle departementer vil bli underlagt en samlet behandling under Regjeringens budsjettkonferanser, og man tar sikte på å gi en samlet omtale av Regjeringens samepolitikk og bevilgninger til særskilte samiske formål...

På bakgrunn av den lave inntekten i reindriften krevde...

Videre krevde NRL et familietilskudd, spesielt for å stimulere til kvinners deltagelse i rendrifta.

NRL har bedt om endring av Forskrift om valg av tillitsmannsutvalg (distriktsstyre) og dets oppgaver og arbeidsform, slik at stemmeretten på årsmøter klart knyttes til de som lever av reindrift.

Samtidig er det behov for å presisere Forskrift om Melding om reindrift, slik at man får en enhetlig og ønsket oppføring av andre personer enn den/de som er ansvarlige for driftsenheten i meldinge.

Muhtun almmolaš ásahusa čállin teaksta lei ná jorgaluvvon:

čearu- ja duovdatpolitihkka sámi guovlluin

Stáhta lea dakko bokte njuohkásan dasa ahte dilit láhččojuvvojit nu ahte sámít ieža veajašedje nannet kultuvrraset, gielaset ja birgeneavttuideaset ja ná ieža beasašedje hápmet sámi servodaga ahtanuššama buoret beallái.

Bušeahhtakonferanssain berrejit buot departementtaid sámi áššit mannat čohkiiduvvon meannudeami čađa. Ráđdehus fikkašii áigáioažžut čohkiiduvvon smiehttamuša sámepolitihkastis ja juolludemiinis mat leat njulgejuvvon diehto ulbmiliidda...

Boazodoalu vuollelis sisaboađu vuodul gáibidii...

Dasto gáibidii NBR bearašdoarjaga, erenoamážit oalgguhit nissonolbmuid searvat boazodollui.

NBR lea bivdán nuppástuhtit Láhkaásahusa válljet luohttámušlávdegotti (orohatstivrra) ja daid bargguid ja bargovuogi, nu ahte jienastanvuoigatvuohta orohagaid jahkečoahkkimiin čielgasit laktásit sidjiide geat orohagas ellet boazodoaluin.

Seammás dárbbášuvvo aiddostahttit Láhkaásahusa boazodoalldiedáhusa birra, nu ahte oaččošii oktalaš ja nu mo sávašii earáid čállot diedáhussii go su/sin geat ovddasvástit doalu.

5. DIVVUNMEARKKAT

Divvuma ovdamearkkat teavsttas

Divvunmearkkat ravddas

Mearkkašupmi

Riggodagat váldojuvvojedje atnui 1800-jogus.

Muhtun bustávat, logut dahje mearkkat galget divvojuvvot.

Ovalis namhuvvon leaahusat atnit rigodagaif ja seammás váldet eatnama, muhto dat namuhuvvon gaskaoamit gavahit dušš etnama.

Eanet bustávat, logut dahje mearkkat galget divvojuvvot.

Nuppe dáfus lea huksejuvvon juvvon infrastrukruvra eaktun muhtun guovlluid riggodatgeavaheamis.

Deleatur (latin-giella): galgá sihkkujuvvot

Nuppe lea dáfus nu ealáhusat ahte váikkuhit guhtet giummiideaset doaimmaide.

Bustávat, mearkkat dahje sánit galget lonuhit saji

Vaikko manai dan guvlui , de ledje oallugat, go fitnut suorgásedje, geain eanandoallu ja guolásteapmi ledje lotnolasealáhussan.

Linját galget lonuhit saji

Vuodđoealáhusain oktasazžan ahte lassin lei vel lassiealáhus.

Sánit dahje mearkkat galget lasihuvvot

Muhto headjuvuohitan gal lei, goit 19 59-jagiide, ahte ealá husat ledje nu gitta áigodagain.

Sániid gaska dahje loguid gaska galgá unniduvvot.

Jus ii lean fásta barggus, omd. dulvadan rusttegis, de gárttai barggu haga dálváii.

Ii galgga gaska

Eanas Finnmárkku á ssit leat geava han ovttá dahje eanet fylkka meahcceriggodagain.

Gaska lea biddjojuvvon vearrut

Vuodđoealáhusaid olbmot leat maid

Linjáid gaska galgá unniduvvot

geavahišgoahtán luonddu earaládje.

Linjáid gaska galgá stuoriduvvot

Bartahuksen lea lassánan garrasit 1960-jagiin ja dat lea dagahan váttisvuodaid boazodollui. Á i d u n barttaid birra lea nubbi váttisvuohita. Dáinna áššiin ferte báikkálaš johttisámisearvi bargat eambbo.

Unnidit mearkagaskka sánis

Guhkidit mearkagaskka sánis

Dat mii Buolbmágis ja maiddái olles Sis-Finnmárkkus lea mihtilmassan, lea go dat mánggaládje lea rikkis guovlu.

Hoigadeastit olgeš guvlui. Hoigadeastit gurut guvlui. Sihkkut sihkkuma Ii galgga odđa linnjá

Muhto lea váttis bihtit buollašiin. 1978 boazodoalloláhka bođii.

Odđa linnjá

Muhto du avuođas šattai nu. oht

Bustávat galget linjá nala

6. GÁLDUID MERKEN GÁLDOLISTUI JA TEKSTII

Girjái ja artihkkalii čállojuvvo *gáldolistu*, masa merkejuvvojit dihto dieđut gáldu birra. Gáldolistui čohkkejuvvojit buot girjjálašvuohta, aviisabihtát, logaldallamat, TV-programmat jna. mat duođaid leat geavahuvvon gáldun teavsttas.

Gáldolisttus leat dákkár dieđut:

1. čáli
2. vuodđolohku
3. gáldu ollislaš namma
4. jus artihkal, de merkejuvvojit siidonummirat
5. lágádus

Dán váldomálla mielde sáhtta iešguđet lágán gálduid čállit gáldolistui ná:

Bergsland, Knut - Mattsson Magga, Lajla 1993: Åarjelsaemien - daaroen baakoegærja. Sydsamisk - norsk ordbok. Iđut.

Collinder, Björn 1964: Ordbok till Sveriges lapska ortnamn. Kungl. ortnamnskommissionen. Uppsala.

Helander, Nils Øivind 1994 a: Go Ruostafielmmás galggai šaddat Rustekjos ja Lávvonjárggas fas Teltneset. - *áigečállagis*: Sámi dieđalaš áigečála nr. 1. Sámi allaskuvla, Sámi instituhtta, Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš. s. 44 - 49.

----- 1994 b: Suorggádusaid oassi odđa sániid ráhkadeamis. -*áigečállagis*: Terbmasymposia raposta. Dieđut nr. 3, 1994. Sámi Giellalávdegoddi / Sámi Instituhtta. s. 1 - 8.

Mummivággi 1998: Mummivággi -mánáidprogramma 25.3.1998. NRK Sámi Radio. Kárášjohka.

Nickel, Klaus Peter 1990: Samisk grammatikk. Universitetsforlaget.

Svonni, Mikael 1990: Sámi - ruota, ruota - sámi sátnegirji. Samisk - svensk, svensk - samisk ordbok. Sámi Girjijt. Jokkmokk.

Dákkár gáldolistu lea girjji loahpas. Gáldut namuhuvvojit dábálaččat maiddái juo teavsttas oaneheappot.

Teavsttas merkejuvvojit čuovvovaš dieđut:

1. čáli
2. vuodđolohku
3. siidu dahje siiddut, gos diehtu lea vižžon dahje gos dan birra čállojuvvo

Dán vuogi mielde tekstii čállojuvvo gáldu birra:

Nickel 1990, 61-62

Helander 1994 a, 46

Dát diehtogihppu gohččoduvvo *teakstačujuhussan*, danin go dát lea oanehis čujuhussan man vuodul lohkki sáhtá mannat viidáseappot *gáldolistui*, mas gávdná dárkilis dieđuid aiddo dan gáldu birra masa čáli teavsttas čujuha.

Teakstačujuhussan čállojuvvo ruođuid sisa dalle go dat lea teavstta siste, omd. (Helander 1994 a, 46). Teastačujuhussaid sáhtá maiddá merket juolgenohtan siiddu vuolleravdi, ja dalle ii leat dárbu geavahit ruođuid.

7. OANÁDUSLISTU

\$ dollar	cos cosinus
£ engelas punda	cot cotangens
a. adjektiiva	D davvi
A ampere	dus. datum ut supra = báiki ja áigi nu go
abess. abesiiva	muitaluvvon ovdalis
abl. ablatiiva	daa dekar
abstr. abstrákta	dat. datiiva
adj. adjektiiva	dB desibel
a.D. dahje AD anno domino = dan Hearrá	DD Dearvvašvuoddepartemeanta
jagi	ded. dahje eará dakkár
adess. adessiiva	Dep. departementa boastačujuhusain
adv. advokáhtta dahje adverbá, adverbíála	dem. demonstratiiva
affekt. affektiiva	dept. departementa
a/g. akkusatiiva/genitiiva	dg desigrámma
akk. akkusatiiva	dhj. dahje
akk/gen. akkusatiiva/genitiiva	dir. direktora
akt. aktiohápmi	dl desilittar
all. allatiiva	dm desimehter
anat. anatomalaš	do. ditto = seamma
am. ante meridiem = ovdalgaskabeaivi	dr. doavttir
Apd.Apostaliid dagut	du. dahje dual. dualis
art. artihkal	dub. dubitatiiva
att. attention = geasa omd. reive lea	
at.attribuhtta	ED Eanandoallodepartementa
BB dahje Bb Bargiid bellodat	ee. earret eará
BD Birasgáhttentdepartementa	EGD Ealáhus- ja gávpedepartemeanta
bfr belgia franc	ekg dahje EKG elektrokardiogramma
BHD Bargo- ja hálldahusdepartemeanta	esc escudo
biol. biologalaš	ess. essiiva
BNB brutto nášunal bukta	et al et alii = ja eará
bot. botanikhkalaš	etc. et cetera
BT boares testamenta	euf. eufemisttalaš
bto. brutto	
C celsius	°F fahrenheit
cc. dahje CC. carbon copy	fig. figuratiiva
c/o care off = orrume soapmása luhtte	fin. finihttahápmi
ca. cirka	FM frekvensmudden
cal. kaloria	fob free. free. on board
can\$/kan\$ canada dollar	fol. folio
cand. candidatus = allaskuvlla dahje	fr. franska
universitehta studeanttaid namahus, omd.	fr. franska franc
cand.jur., cand. mag.	
cd dahje CD compact disk	g. gáhtta
cg centigrámma	g grámma
cl centilittar	GD Guolástusdepartementa
cm centimehter	gč. geahča
	gen. genitiiva

geogr. geografalaš
geom. geometrihkalaš
ger. gerunda
GGD Gielda- ja guovludpartemeanta
gl. guvttiidlohku, dualis
gl.res. gonagaslaš resolušuvdna
gt. gáhtta

hg hektográmma
hl hektolittar
Hz hertz

i. interjekšuvdna
ie id est = dat lea
ib/ibid ibidem = seammásajis
ill. illatiiva
impers. impersonála
impf. imperfeakta
imprt. imperatiiva
indekl. ~ ind. sodjameahtun
inf. infinitiiva
ing. ingeneura
instr. instruktiiva
interr. interrogatiiva
intr. intrasitiiva
ISBN International Standard Book Number
isl. islándalaš

J joule
j. jápmán
J/s joule juohke sekunda
Jak. Jakoba reive
jd. ja dakkár/dakkárat
je. ja eará
jna. ja nu ain
jnr. journalnummar
JOD Johtalusdepartementa
Joh. Johannes evaŋgelium
JPD Justis- ja politidepartemeanta
jur. juridihkalaš

K kelvin
kap. kapihttal
kard. kardinálanumerála
kat. kataloga
kB kilobyte
kg kilográmma
KGD Kultur- ja girkodepartemeanta
kl. klássa
km kilomehter
km/d dahje km/h kilomehtera diimmus

kom. komitatiiva
komp. komparatiiva
kond. konditionála
konkr. konkrehta
konj. konjunkšuvdna
korr. korrektuvra, divvun
kr ruvnno
KS kommandittsearvi
kto. konto
kV kilovolta
kVA kilovoltampere
kW kilowatt
kWh kilowattdiibmu

l littar
L lulli
lc loco citato = dan čujuhuvvon báikái
lab. laboratorium
lád. lassiarvodivat
lat. latiidna
lic. licentiatu, licentiata
liks dahje lix logahahti čujuheaddji
lingv. gielladieđalaš, lingvistihkalaš
log. logaritme
lok. lokatiiva
lp. laktapartihkkal
lsd dahje LSD lyserginsyredietylamiid
Luk. Lukas evaŋgelium

m mehter
mag.art. magister artium
Mark. Markus evaŋgelium
mat. ~ matem. matematihkalaš
Matt. Matteus evaŋgelium
MB megabyte
MBD Mánáid- ja bearašdepartementa
med. medisiinnalaš
mg milligrámma
MHz megahertz
mill. miljovdna
min minuhtta
miner. minerála
mKr. maŋŋel Kristusa
ml millilittar
ml. mánggaidlohku
mm millimehter
mod. modála
mp mezzopiano
MP militærpolitiiija
Mr. mister
Mrs. missis

Ms. miss/Mrs
mus. musihkka
mV millivolt
MW megawatt
mW milliwatt

N Newton
N nuorta
N Norga
Nato dahje NATO North Atlantic Treaty
Organization
NB nota bene
NN nomen nescio = namahus go ii
muital/dieđe olbmoma nama
n. numerála
neg. negatiiva
nom. nominatiiva
nr. nummar
nto. netto

O oarji
obj. objekta
obsol. boarásnuvvan
OD Olgoriikkadepartementa
ODD Oahpahus- ja dutkandepartemeanta
od.prp. odelsdiggeproposišuvdna
OED Oljo- ja energidepartemeanta
oKr. ovdal Kristusa
ol. ovttaidlohku
omd. ovdamearkka dihte
ON Ovttaštahttojuvvon našuvnnat
op. opus
op.cit. opere citato
ord. ordinálanumerála
OS oasussearvi³²
oss. ossodat
OT Odda testamenta

p. pagina = siidu
p. persovdna
p. pronomen
pa. pro anno = jahkái
par. paragrafa
part. partihkkal
part. dahje pts. partisihppa
part.prf. partisihppa
partit. partitiiva
pass. passiiva
pc dahje PC persovnnalaš computer/dihtor

perf. dahje pf. perfektum
pers. persovdna
pers. persovnnalaš
pH pondus hydrogenii
pl. plural, mánggaidlohku
pl. pluralis
pl. dahje plur pluralis = eanetlohku
pm. post meridiem = maŋŋel gaskabeavvi
pm. post mortem = maŋŋel jápmima
pm. PM promemoria
pos. positiiva
post. postposišuvdna
postp. postposišuvdna
pp. per prokura = lobi mielde
pps dahje PPS post-postskriptum =
mañilčállaga mañilčála
PR public relations
pr. per
pr. poste restante
prep. preposišuvdna
pres. presens
pret. preterihitta
prf. perfeakta
pro. pers. pro persona = juohkehačča
nammii
pron. pronomen
prs. preseansa
prt. perfeakta
prv. predikatiiva
ps dahje PS postskriptum = mañilčála
pst proseanta
psyk. psykologalaš
pt. pro tempore = dál
pta pesetas
pts. dahje part. partisihppa

r riegádan
R Ruotta
rbl rubel
RD Ruhtadandepartemeanta
reg. registtár, registrerejuvvon
rek. rekommanderejuvvon
rel. ~ relig. religiovdna
relat. relatiiva
res. resolušuvdna
resipr. resiprohka
Rom. Paulusa reive romalaččaide
s riikkaidgaskasaš málle čállit sekundda.
Dábálaš gielas sáhtta maid čállit sek.
S. Suopma
s. siidu

³² Ii galgga čállit finjusázuin dán oanádusa (O/S)

s. substantiiva
sch østerrikka schillet
SD Suodjalusdepartementa
sfr sveitsa franc
sg. singularis
sg. dahje sing. singularis
sic.
siviling. Sivilingeneura
SMK Stáhtaministara kantuvra
SOD Sosialdepartemeanta
SS steamship, dámpaskiipa
st. stášuvdna
st.dieđ. stuoradiggedieđáhus
st.prp. (stuoradiggeproposišuvdna
stip. stipendiáhitta
stud. studeanta, omd. stud.philol.
subj. subjeakta
subst. substantiiva
sup. superlatiiva

tab. tabealla

temp. temperaturvra
temp. temporála
tlf. telefovdna
tlg. telegrámma
trans. transitiiva
transl. translatiiva
tv dahje TV televišuvdna
Unesco dahje UNESCO United Nations
Educational, Scientific and Cultural
Organization

V volt
v. dahje vb. vearba
vol. volum
vrd. veardit
vulg. vulgára

W watt
wc dahje WC water closet
WCIP World Council of Indiginous Peoples
yd yard

8. KONRAD NIELSENA SÁTNEGIRJJIT JA SYSTEMÁHTALAŠ OASSI

GÁLDUT

- Magga, Ole Henrik: Gielladikšun. Sámi Allaskuvla (s a).
- Muhtun giellagažaldagat: Guttorm, Helander, Kemi, SOR 1993.
- Nickel, Klaus Peter: Samisk grammatikk. Universitetsforlaget, 1990.
- Nystad, Kristine; Eira Inger M. G: Lærebøker for samiske elever. SOR 1994.
- Oahppogirjegiehtačállosat, SOR
- Sámi - dáru sátnegirji: Davvi Girji o.s. 1995.
- Sámi giellaráđi Gielladieđut.
- Vinje, Finn-Erik: Skriveregler, 6. utg., 2. oppl. Aschehoug. 1996.
- Pope/Sara: Eatnigiella - giellaoahpu váldogirji, 268. ja čs.
- Terho Itkonen: Uusi kielioapas, 16. s. ja čs.